

مۇندەرىجە

- ❖ ئىسلام دىنىنىڭ ئىقتىسادىي تۈزۈمى....سەيىد ئەبۇلئەلا مەۋدۇدى 3
- ❖ تەكفىر ئېقىمى ۋە ئۇنىڭ خەتەرلىرى.....مۇھەممەد يۈسۈپ 9
- ❖ مىقاتتىن ئىھرام باغلىماي ئۆتۈپ كېتىشنىڭ ھۆكۈمى.....
.....پەتىۋادا: دوكتور ئابدۇلئەزىز رەھمەتۇللاھ 13
- ❖ ئىسلامدا ئوتتۇراھاللىق چۈشەنچىسى(4)..ئوبۇلقاسم ئەھمەدى 23
- ❖ ئىسلامدىكى ئېقىم ۋە ئىزىملار.....ئابدۇلئەھەد ئۇچقۇن 38
- ❖ ئۈچ ئەۋلاد سوت ئالدىدا.....ئابدۇلئەھەد ھاپىز تەييارلىغان 48
- ❖ فىئاتىھە سۈرىسى ھەققىدە تەپەككۈر ۋە
مۇلاھىزە.....ئابدۇراھمان جامال كاشىغەرى 52
- ❖ ئۆلىمالارغا تىل ئۇزاتمايلى!.....مەھمۇد مۇھەممەد 58
- ❖ ئىسلامدا ھىممەتنىڭ ئورنى.....ئابدۇلئەھەد ئۇجات تەييارلىغان 52
- ❖ قايغۇرما.....مىركامىلجان قەشقەرى تەييارلىغان 71
- ❖ ئۇستازىم شەھىدىدىن قارىھاجىمنى ئەسلەيمەن...ئابدۇجېلىل تۇران 74
- ❖ مۇھەممەد نۇر قارىنىڭ قىسقىچە تەرجىمىھالى...ئابدۇلئەھەد ئۇجات 77
- ❖ قاقشىما (غەزەل).....مۇھەممەدئىمىن ئابدۇرىشىت 80

دىنىي، ئىلمىي، ئىجتىمائىي
ژۇرنال

(پەسىللىك)

4 - سان

(ئومۇمىي 13 - سان)

ژۇرنال مەسئۇلى:

سىراجىدىن ئەزىزى

مەسئۇل مۇھەررىرى:

مۇھەممەد يۈسۈپ

تەھرىر ھەيئەتلىرى:

ئابدۇلئەھەد ئۇچقۇن

ئوبۇلقاسم ئەھمەدى

ئابدۇلئەھەد ئۇجات

ئابدۇلئەھەد ھاپىز

ياسىن ئابدۇلھېكىم

ئەسەر ئەۋەتمەك

پىكىر - تەكلىپ بېرىش

ئېلخەت ئادرېسىمىز:

Meripetjournal@gmail.com

ژۇرنالىمىزنىڭ ئېلېكترون ئۇسۇلى

«مەرىپەت» مۇنبىرىدىن كۆرۈلەيسىز

مۇنبەر ئادرېسى:

WWW.Merifet.net

ئاسەر ئەۋەتكۈچىلەر ساھىبىگە...

1. زۇرنىلىمىزغا ئەۋەتىلگەن ماقالىلەرنىڭ مەركىزى ئىدىيىسى «ئەھلى سۈننەت ۋە لىجامائە» ئەقىدىسىگە ئۇيغۇن بولۇشى كېرەك.
2. ماقالە ۋە ئەسەرلەردە ئالغا سۈرۈلمەكچى بولغان چۈشەنچىلەر ئېنىق-يورۇتۇپ بېرىلگەن بولۇشى كېرەك.
3. تەرجىمە ئەسەرلەردە چوقۇم مەنبە ئەسكەرتىلىشى ۋە تەھرىر ھەيئىتىگە ئەسلى نۇسخا تەمىنلىنىشى كېرەك.
4. زۇرنىلىمىزغا ئەۋەتىلىدىغان ماقالىلەر بۇرۇن ھېچقانداق كىتاب-ژۇرناللاردا ياكى تور بەتلەردە ئېلان قىلىنمىغان بولۇشى كېرەك.
5. زۇرنىلىمىز ۋە ئىنسىمىز ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئۇيغۇر قەرىنداشلىرى، بولۇپمۇ ئىلىم ۋە دەۋەت ساھەسىدىكى ئۇستازلارنى ۋە ئىلىم ھېرىسىمەنلىرىنى پىكىر ئالماشتۇرۇش، تونۇشۇش ۋە ئۆزئارا چۈشىنىش سەھنىسى بىلەن تەمىنلەشنى مەقسەت قىلغان بولغاچقا، ھەرقانداق شەخس ياكى كوللىكتىپقا قارىتىلغان ھۇجۇم خاراكتېرلىك ماقالىلەرنى قەتئىي قوبۇل قىلمايدۇ.
6. زۇرنىلىمىزغا ئەسەر ئەۋەتكۈچىلەر ماقالىسىنى زۇرنىلىمىزنىڭ مەخسۇس ئېلخەت ئادرېسىغا يوللىشى كېرەك.
7. ئاپتورلار ئەۋەتكەن ماقالىسىغا ناھايىتى ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىشى، نەقىل مەنبەلىرى ئەسكەرتىلگەن بولۇشى، ئايەت ۋە ھەدىسلەرنىڭ نومۇرلىرى بەت ئاستىغا ئىزاھات سۈپىتىدە بېرىلگەن بولۇشى كېرەك.
8. ماقالىلەرنىڭ ھەجىمىگە چەك قويۇلمايدۇ. ناۋادا قىممىتى زور، ئەھمىيەتلىك تېمىلار بولسا ئۇدا بىر قانچە ساندا ئۇلاپ ئېلان قىلىنىدۇ.
9. زۇرنىلىمىزغا ئەسەر تاللاشتا ئەسەرنىڭ قىممىتى ۋە يوللانغان ئىلگىرى-كېيىنلىك تەرتىپى بويىچە تاللىنىدۇ. ئەسەر ئەۋەتلىپ ئالتە ئايغىچە زۇرنالدا ئېلان قىلىنمىسا ياكى ئېلخەت ئارقىلىق ئۆچۈر قىلىپ ئەسكەرتىلگەن بولسا ماقالىنىڭ قوبۇل قىلىنمىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.
10. زۇرنىلىمىزغا يوللانغان ماقالە ئېلان قىلىنغۇچە بولغان ئارىلىقتا ھېچقانداق تور بەت ياكى ئۆچۈر ۋاسىتىلىرىدا ئېلان قىلىنمىسا كېرەك. ۋەتەن ئىچى ۋە سىرتىدىكى كەڭ ئاپتور ۋە ئوقۇرمەن قەرىنداشلىرىمىزدىن بۇ ئازغىنە ئەمگىكىمىزگە يېقىندىن ھەمدەمدە بولۇشىنى ۋە كۆڭۈل بۆلۈشىنى، قىممەتلىك پىكىر-تەكلىپلىرىنى ئايماسلىقىنى، ماقالە-ئەسەر ئەۋەتىشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

ھۆرمەت بىلەن: — «مەرىپەت» زۇرنىلى تەھرىر ھەيئىتى

Fevzi Çakmak Mahallesi Şeref Sokak No. 11 Bodrum Kat

ئادرېسىمىز:

Sefaköy Küçükçekmece İstanbul

TEL: 0212_6243928

ئالاھىدە ئەسكەرتىش: زۇرنىلىمىزدا ئېلان قىلىنغان ماقالىلار ئاپتورلارنىڭ كۆز قارىشى ۋە چۈشەنچىسىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ! ماقالىلارنىڭ ئېلان قىلىنغاندىن كېيىنكى بارلىق ھوقۇق ۋە مەسئۇلىيىتى ئاپتورلارغا خاس!

ئىسلام دىنىنىڭ ئىقتىسادىي تۈزۈمى

سىرىدە ئىپتىدائىي مەزھەبى

ئىنساننىڭ ھەققىدۇر. بۇ ھوقۇقتا ھەممە ئىنسانلار باراۋەر. ھەقدارلىق ۋە شېرىكچىلىك يولى بىلەن ھېچكىمنى بۇ ھوقۇقتىن مەھرۇم قىلىشقا بولمايدۇ. بۇ ھوقۇقتا بىراۋدىن يەنە بىراۋنى ئارتۇق كۆرۈشكەمۇ بولمايدۇ. بىرەر شەخس، جەمەت ياكى تەبىئىي بىرەر كەسىپ ياكى ئىقتىسادىي يوللاردىن چەكلەپ قويمايدۇ. بەزى كىرىم قىلىش ۋاسىتىلىرىنى ۋە كەسىپلەرنى بىر ئائىلە، نەسەب ياكى تەبىئىي خاس قىلىپ، باشقىلارنى ئۇنىڭدىن مەھرۇم قىلىش شەرتىتە توغرا بولمايدۇ. ئاللاھ ياراتقان زېمىندىكى كىرىم قىلىش ۋاسىتىلىرىدىن پايدىلىنىپ، رىزىقىنى تېپىپ يېيىشكە تېرىشىش ھەممە ئىنساننىڭ ئورتاق ھەققىدۇر. بۇ تىرىكچىلىكنىڭ يولى ھەممىگە ئوچۇق بولۇشى كېرەك. ئىنسانلارنىڭ مېھنىتىسىز پەيدا بولغان تەبىئىي نېمەتلەردىن ھەر بىر كىشى ئۆز ئېھتىياجىغا قاراپ پايدىلانسا بولىدۇ. مەسىلەن: دەريا، بۇلاقنىڭ سۇلىرى، جاڭگالدىكى ئوتۇن-ياغاچلار، ئۆزى ئۆسۈپ قالغان دەرەخلەرنىڭ مېۋىلىرى، ئوت-چۆپلەر، سۇ، ھاۋا، تاغ-باياۋانلاردىكى ھايۋانلار ۋە زېمىن ئۈستىدىكى كان-بايلىقلىرى قاتارلىقلارنى بىر كىمىنىڭ باشقۇرۇۋېلىشى ۋە ئىگىلەۋېلىشى ھوقۇقى بولمايدۇ، ھەقسىز پايدىلىنىشقا چەكلەمە

ئىسلام ئىنسانلارنىڭ ئىقتىسادىي ئىشلىرىنىڭ ھەق، ئادالەت ۋە راستچىلىق ئاساسىدا ئېلىپ بېرىلىشى ئۈچۈن پىرىنسىپلارنى بەلگىلىدى. پۇل-مال كىرىم قىلىش، ئىشلىتىش، كۆپەيتىش قاتارلىق ئىشلارنى مۇشۇ بەلگىلەنگەن پىرىنسىپلار بويىچە ئېلىپ بېرىشقا بۇيرىدى.

مال-مۈلۈكنى كۆپەيتىشتىكى ئىشلەپ چىقىرىش ۋە ئالماشتۇرۇشنىڭ شەكىللىرى قانداق بولسا بولسۇن، ئىسلام بۇنىڭدا مەلۇم بىر شەكىلگە ئېسىلۋالمايدۇ. بۇ شەكىللەر بولسا زاماننىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. ئۇنى ۋاقىت ۋە مۇھىت ئۆزى بەلگىلەيدۇ. ئىسلام ھەر زامان ۋە ھەر ھالەتتە ئىنسانلارنىڭ ئىقتىساد ئىشلىرى قايىسى شەكىلدە بولسا بولسۇن، بۇ پىرىنسىپلارنىڭ مۇقىم تۇرۇشىنى ۋە بەلگىلىمىلەرگە رىئايە قىلىنىشىنى خالايدۇ.

ئىگىدارچىلىق ھوقۇقى

ئىسلامىي نۇقتىئىنەزەردىن ئېلىپ ئېيتقاندا ئاللاھ تائالا زېمىن ۋە ئۇنىڭدىكى بارلىق نەرسىلەرنى ئىنسانلار ئۈچۈن ياراتقان. مۇشۇ زېمىندىن ئۆز رىزىقىنى تېپىشقا تېرىشىش ھەر

قويۇلمايدۇ. ئەمما نىجارەت مەقسىتىدە بۇ نەرسىلەردىن كۆپ مىقداردا ئېلىم-سېتىم قىلغانلارغا ھۆكۈمەت تەرەپتىن باج قويۇلدى.

ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن ياراتقان نەرسىلەرنى ئىشلەتمەي بېسىپ يېتىۋېلىش توغرا ئەمەس، ئۇ نەرسىلەردىن ياكى ئۆزى پايدىلىنىش كېرەك ياكى باشقىلارنىڭ ئىشلىتىشىگە بېرىش كېرەك. شۇنىڭغا ئاساسەن ئىسلام قانۇنى شۇنداق ھۆكۈم چىقىرىدۇكى ھېچكىمنىڭ تېرىلغۇ يېرىنى ئۈچ يىلدىن ئارتۇق بىكار ئاق تاشلىۋېتىشىگە يول قويۇلمايدۇ. ئەگەر ئۇ تېرىلغۇ يېرىگە قۇرۇلۇش بىنا قىلماي، ئۆسۈملۈك تېرىماي ياكى ھېچقانداق بىر ئىشقا ئىشلەتمەي تاشلاپ قويسا، ئۈچ يىل توشقاندىن كىيىن ئۇ يەر تاشلاندىق يەر قاتارىغا ئۆتۈپ كېتىدۇ. كىم كېلىپ ئىشلەتسە بولىدۇ. ئىگىسىنىڭ دەۋا قىلىش ھوقۇقى بولمايدۇ. ئىسلامىي ھۆكۈمەتنىڭ ئۇنى ئەسلى ئىگىسىدىن باشقا بىر كىمگە ئېلىپ بېرىش ھوقۇقى بولىدۇ.

كىمكى تەبىئەت خەزىنىسىدىكى ھەر قانداق بىر نەرسىگە ئەجىر سىڭدۈرۈپ، قابىلىيىتى ۋە ئەھمىيىتى ئارقىلىق ئۇنىڭدىن پايدىلىق بىر نەرسە ئىشلەپ چىقارسا ياكى ئىشلەتكىلى بولىدىغان ھالغا كەلتۈرسە، ئۇ نەرسە ئۇنىڭ مۈلكى ۋە ئۇ كىشى ئۇنىڭ ئىگىسى بولىدۇ. مەسىلەن: بىر ئادەم بوز يەرنى ئېچىپ پايدىلىق ئىشلارغا ئىشلەتسە، ئۇ يەر ئۇنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا بولىدۇ. ئۇنىڭ بۇ مۈلكىگە ھېچكىم دەخلى - تەرۇز قىلالمايدۇ. ئىسلامىي مەنپەئەتلەرگە ئاساسەن دۇنيادىكى بارلىق ئىگىدارچىلىق ھوقۇقىنىڭ باشلىنىشى مۇشۇنداق بولغان. بۇرۇن ئىنسانلار زېمىندا ئولتۇراقلىشىشقا باشلىغاندا ھەممە نەرسە ھەر كىم ئۈچۈن ھەقسىز ئىدى. كىم بۇ ھەقسىز نەرسىلەرنى ئۆز ئىگىدارچىلىقىغا ئېلىپ، پايدىلىنىشقا يارايدىغان قىلسا، ئۇنىڭ ئىگىسى بولۇپ قالغان، يەنى ئۇ نەرسە شۇ كىشى ئۈچۈن خاس بولۇپ، باشقىلار ئىشلەتمەكچى بولسا، ئىگىسى ئۇنىڭدىن ھەق تەلەپ قىلىدىغان ھالەت شەكىللەنگەن. مانا بۇ ئىنسانلارنىڭ ئىقتىساد پائالىيەتلىرىنىڭ تەبىئىي

ئاساسى، بۇ ئاساس ئۆز ئورنىدا تۇرۇشى كېرەك. كىمكى دۇنيادا قانۇنلۇق يوللار بىلەن ئىگىدارچىلىق ھوقۇقىغا ئېرىشكەن بولسا، ئۇنىڭ ھوقۇقى ھەر ھالەتتە ھۆرمەتلىنىشى ۋە قوغدىلىشى كېرەك. ئەگەر مۇنازىرىلىشىدىغان ئىش بولسا، پەقەت بۇ ئىگىدارچىلىق قانۇنىي جەھەتتىن توغرىمۇ ياكى خاتامۇ دېگەن تېمىدا مۇنازىرە قىلىشقا بولىدۇ. قانۇنسىز يوللار بىلەن ئىگىلىنىۋېلىنغان يەر تارتىۋېلىنىشى كېرەك. ئەمما قانۇنلۇق توغرا يول بىلەن ھاسىل قىلىنغان ئىگىدارچىلىق بولسا، ھەر قانداق ھۆكۈمەت ۋە قانۇن تۈزۈش ئورگانلىرىنىڭ ئۇنى تارتىۋېلىش ياكى ئىگىلىرىنىڭ قانۇنى ھوقۇقلىرىنى ھەر قانداق ئۇسۇل بىلەن كېمەيتىۋېتىش ھەققى يوق. ئاممىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن دېگەن نام بىلەن ئىسلام شەرىئىتى بەرگەن شەخسىي ئىگىدارچىلىق ھوقۇقىنى دەپسەندە قىلىدىغان ھەر قانداق قانۇن تۈزۈشكە بولمايدۇ. ئاممىنىڭ مەنپەئەتىنى دەپ شەخسنىڭ ئىگىدارچىلىق ھوقۇقىغا دەخلى - تەرۇز قىلماسلىقىنى شەرىئەت ئۆزى بەلگىلىگەن. بۇ بەلگىلەنگەن ھوقۇقنى كېمەيتىۋېتىش ياكى چەكلەش قانچىلىك زۇلۇم بولغان بولسا، ئۇنىڭدىن ئاشۇرۇۋېتىش ۋە قوشۇپ قويۇشۇمۇ شۇنچىلىك زۇلۇم ھېسابلىنىدۇ. ئىسلامىي ھۆكۈمەتنىڭ مەجبۇرىيەتلىرىدىن بىرى كىشىلەرنىڭ شەخسىي ئىگىدارچىلىق ھوقۇقىنى قوغداش بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇلاردىن ئاممىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن شەرىئەت كۆرسىتىپ بەرگەننى ئېلىشتۇر. مانا بۇ ئىسلامنىڭ شەخسىي ۋە كوللېكتىپ ئىگىدارچىلىقىنى تەڭشەش ئۇسۇلى.

تەقسىماتتىكى تەڭلىك مەسىلىسى

ئاللاھ تائالا نېمەتلەرنى تەقسىم قىلىشتا تەڭلىكنى ئاساس قىلمىغان، بەلكى ئۆز ھېكمىتى بىلەن بەزى ئىنسانلارغا بەزىسىدىن ئارتۇق بەرگەن، مەسىلەن: گۈزەللىك، يېقىملىق ئاۋاز، تەن ساقلىق، جىسمانىي كۈچ، ۋە زېھنىي قابىلىيەت قاتارلىقلاردا ھەممەيلەن باراۋەر ئەمەس.

يۈرۈشنى قوللاپ، توكۇرنىڭ ماشىنىغا ئېرىشىشكە توسقۇنلۇق قىلماسلىق كېرەك. ھەممىگە ئىمكانىيەت تولۇق ھازىرلىنىشى كېرەك. شۇنداق بولغاندا توكۇر ھاسسى بىلەن مېڭىپ ئۆز تىرىشچانلىقى ۋە قابىلىيىتى بىلەن ماشىنىغا ئېرىشەلەيدۇ.

ئىجتىمائىي ئادالەت

ئىسلام پەقەت ئىجتىمائىي تۈرمۈشتىكى تىرىكچىلىك مۇسابىقىسى ۋە ئىقتىسادىي رىقابەتكە قاتنىشىش يوللىرىنى ھەممىگە ئوچۇق بايان قىلىپلا بولدى قىلماستىن، بۇ مۇسابىقىگە قاتناشقۇچىلارنىڭ بىر-بىرىگە رەھىمدىل ۋە ياردەمچى بولۇشىنى، رەھىمسىز ۋە قاتتىق قول بولماسلىقىنى تەشەببۇس قىلىدۇ. بىر تەرەپتىن كىشىلەرنىڭ ئېڭىگە ئىگە-چاقىسىز، يېتىم-يېسىرلارغا ياردەم قوللىرىنى سۇنۇش توغرىسىدا ئەخلاقىي تەلىماتلارنى سىڭدۈرسە يەنە بىر تەرەپتىن جەمئىيەتتە يېتىم-يېسىر، مېيىپ، ئىگە-چاقىسىز ئاجىزلارنىڭ تۇرمۇشىغا ئىزچىل كاپالەتلىك قىلىدىغان پاراۋانلىق ئورگانلىرىنى قۇرۇشقا بۇيرۇيدۇ. تىرىكچىلىك كۆرىشىگە قاتنىشالمىغان بىچارىلەر ئەنە شۇنداق ئورگانلاردا پاناھلانسۇن، تەلىي ئوڭدىن كەلمەي يىقىلىپ چۈشكەنلەرنى بۇ ئىدارە يۆلەپ قويسۇن، بۇ مەيدانغا چۈشۈشتە ياردەمگە موھتاج بولغانلار بولسا، ياردەم قىلىنسۇن! دەيدۇ. مۇشۇ مەقسەتتە ئىسلام قانۇنىنىڭ روھىغا ئاساسەن مۇنداق بەلگىلىمە چىقاردى: ھەر يىلى دۆلەتنىڭ ئومۇمىي بايلىقىدىن يىگىرمە بەش پىرسەنت، شۇنىڭدەك تىجارەت مېلىدىن ئىككى يىرىم پىرسەنت زاكات ئېلىش، بارلىق ئۆشۈرلىك يەرلەردىن چىققان دانلار ۋە مېۋىلەردىن ئون پىرسەنت ياكى بەش پىرسەنت، بەزى كان بايلىقلىرىدىن يىگىرمە پىرسەنت، يەنە چارۋا ماللاردىن سانغا قاراپ يىللىق زاكات ئېلىپ، توپلانغان بارلىق پۇل-ماللارنى يېقىم-مىسكىنلەر، يېتىم-يېسىرلار، مېيىپ ۋە باشقا ھاجەتمەنلەرگە ياردەم قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىشكە بۇيرىدى. بۇ شۇنداق ئىجتىمائىي

شۇنىڭدەك رىزمۇ بەزىلەرگە كۆپ، بەزىلەرگە ئاز بېرىلگەن. ئاللاھ ياراتقان تەبئەتنىڭ ئۆزى ھەم ئىنسانلارنىڭ قابىلىيەت جەھەتتە بىر-بىرىدىن پەرقلىق بولغىنىدەك رىزىق جەھەتتىمۇ پەرقلىق بولۇشىنى تەقەززا قىلىدۇ. شۇڭا ئىسلامنىڭ قارىشىدا ئىنسانلارنىڭ ئارىسىدا بىر سۈنئىي ئىقتىسادىي باراۋەرلىك قۇرۇش ئۈچۈن تۈزۈلگەن تەدبىرلەر غايە ۋە پىرىنسىپ جەھەتتىن خاتا دەپ قارىلىدۇ. يەنە رېئاللىقىمۇ ئۇيغۇن ئەمەس. ئىسلام رىزىق جەھەتتىكى باراۋەرلىككە ئەمەس، بەلكى رىزىقنىڭ يوللىرى، كىرىم قىلىش ۋاسىتىلىرى ۋە پۇرسەتلىرى جەھەتتىكى باراۋەرلىكنى قوللايدۇ. ئىسلام جەمئىيەتتە ھەر كىم ئۆز قابىلىيەت ۋە ئىقتىدارىغا يارىشا تىرىكچىلىك ۋە كەسپ قىلىشنى چەكلەيدىغان قانۇننى رەت قىلىدۇ. يەنە بەزى جەمەت، تەبىقە، ئىرق، گورۇھ، ئائىلەرنىڭ باشقىلاردىن ئالاھىدە پەرقلىق بولۇشىنى ھىمايە قىلىدىغان ئىجتىمائىي تۈزۈمنى خالىمايدۇ. مانا بۇ ئىككى ئۇسۇل تەبئىي باراۋەرسىزلىكنىڭ ئورنىغا مەجبۇرىي بىر باراۋەرسىزلىكنى پەيدا قىلىپ قويدۇ. ئىسلام ئۇنداق ياسالما باراۋەرسىزلىكنىڭ ئورنىغا بىر تەبئىي باراۋەرسىزلىكنى قويدۇ. دېمەك ئىسلام ياسالما باراۋەرسىزلىكنىڭ ئورنىغا جەمئىيەتتە ھەر شەخسكە تىرىكچىلىك پۇرسەتلىرى كەڭرى ئېچىلغان تەبئىي مۇھىت پەيدا قىلىشنى خالايدۇ. بەزى كىشىلەر ئىشلەپ-چىقىرىش ۋاسىتىلىرى ۋە نەتىجىسى جەھەتتىن ھەممە ئادەمنى مەجبۇرىي باراۋەر قىلىشنى خالايدۇ، ئەمما ئىسلام بۇنىڭغا قوشۇلمايدۇ، چۈنكى ئۇلار تەبئىي باراۋەرسىزلىكنى ياسالما باراۋەرلىككە ئۆزگەرتىمەكچى بولىدۇ. تەبئىيلىككە ئەڭ يېقىن تۈزۈم شۇكى، ھەر كىم تىرىكچىلىك مەيدانىدا ئاللاھ تائالا بەرگەن قابىلىيەت ۋە ئىقتىدارىغا يارىشا ئىش قىلىشتۇر. مەسىلەن: كىمگە ماشىنا بېرىلگەن بولسا، ئۇ ماشىنىسى بىلەن ماڭسۇن، ئىككى پۇتتىن باشقا نەرسىسى بولمىسا، پىيادە ماڭسۇن. كىمكى ھاسا تاياق بىلەن ماڭىدىغان توكۇر بولسا، ھاسا-تاياق بىلەن ماڭسۇن. ماشىنىسى بار كىشىنىڭ داۋاملىق ماشىنىدا

كاپالەت بولۇپ، ئۇنىڭ مەۋجۇتلۇقى نەتىجىسىدە ئىسلام جەمئىيىتىدىكى ھەر قانداق كىشى ھاياتنىڭ مۇھىم زۆرۈرىيەتلىرىدىن ھەرگىز مەھرۇم بولۇپ قالمايدۇ. ھەر قانداق بىر خىزمەتچى يوقسۇزلۇقتىن خىزمەتتىكى زاۋۇت باشلىقى ياكى يەر ئىگىسىنىڭ قويغان يولسىز شەرتلىرىنى قوبۇل قىلىشقا مەجبۇر بولۇپ قالمايدۇ. ھېچكىم كېسىلنى دوختۇرخانىدا داۋالتالمىغۇدەك دەرىجىدە نامرات ئورۇنغا چۈشۈپ قالمايدۇ. ھەر بىر شەخسنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالى ئەڭ تۆۋەن ئۆلچەمدىن چۈشۈپ كەتمەيدۇ.

ئىسلام شەخس بىلەن ئومومىنىڭ ئوتتۇرىسىدا شەخسىي ھوقۇق ۋە ئەركىنلىكنى تەشەببۇس قىلىدۇ ۋە ئومومىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن شەخسنىڭ ئەركىنلىكى زىيانغا ئۇچرىمايدىغان بىر ئۆلچەم تۇرغۇزۇشنى خالايدۇ. ئىسلام ئومومىنىڭ مەنپەئەتى دەپ شەخسنىڭ ھوقۇقىنى يەۋىتىدىغان ۋە شەخسنىڭ تۇغما قابىلىيەتلىرىنىڭ تەرەققى قىلىشى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ئەركىنلىكنى يوق قىلىۋېتىدىغان ھەر قانداق سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي تۈزۈمنى ياخشى كۆرمەيدۇ. قايسى بىر دۆلەتنىڭ بارلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىنى خەلقنىڭ مۈلكى قىلىپ قويۇشنىڭ نەتىجىسى دۆلەتتىكى بارلىق كىشىلەرنى ئومومىنىڭ ئىسكەنجىسىگە باغلاپ قويغانلىق بولۇپ، بۇ ھالەتتە شەخسنىڭ تەرەققى قىلىشى ۋە ئالغا ئىلگىرىلىشىگە توسالغۇ بولىدۇ بەلكى ئالغا ئىلگىرىلەش مۇمكىن بولمايدۇ. شەخس ئۈچۈن سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي ئەركىنلىك قانچىلىك زۆرۈر بولغان بولسا، ئىقتىسادىي ئەركىنلىكمۇ شۇنچىلىك مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ.

بىز ئادىمگەرچىلىكنى پۈتۈنلەي يوقىتىۋېتىشنى خالىمايمىز، پەقەت جەمئىيەتتە ئاللاھنىڭ ھەر بىر بەندىسى ئۈچۈن ئۆز رىزىقىنى تېپىپ يېيىشكە پۇرسەت بولۇشىنى، ئەقلىي ۋە ئەخلاقىي قابىلىيەتلىرىنى خالىغانچە جارى قىلدۇرۇشقا شەرت-شائىت بولۇشىنى خالايمىز. ھەقىقەت شۇكى ئاچقۇچى باشقىلارنىڭ قولىدا بولغان چەكلىك ماياش بىلەن ئادەمنىڭ كۆڭلى تىنمايدۇ.

ئەگەر ئۇ ماياشنىڭ مىقدارى كۆپ بولۇپ قوساقنى توپغۇزۇپ، بەدەننى سەمىرىتكەن تەقدىردىمۇ ئالغا ئىلگىرىلىيەلمەسلىك ۋە باشقىلارغا بېقىنىپ قىلىشتىن كېلىپ چىققان زىياننىڭ ئورنىنى تولدۇرالىشى مۇمكىن ئەمەس. شۇنىڭدەك يەنە ئىسلام كىشىلەرنى يۈگەنسز ئەركىن تاشلىۋېتىدىغان، خالىغىنىنى قىلىپ خەلققە زىيان يەتكۈزسە ئەركىنلىك دەپ قارايدىغان ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي تۈزۈملەرنى قوبۇل قىلمايدۇ. ئىسلام مۇشۇ ئىككى چەكلىمە ۋە ئەركىنلىك ئوتتۇرىسىدا بىر يول تۇتقان بولۇپ، باشتا شەخسكە ئاممىغا قارىتا بىر نەچچە خىل چەكلىمە ۋە مەسئۇلىيەتلەرنى ئارتىپ، ئاندىن ئۇنى ئۆزىنىڭ ئىشىدا ئەركىن قويۇپ بېرىدۇ. بۇ چەكلىمە ۋە مەسئۇلىيەتلەرنىڭ ھەممىنى بۇ يەردە تەپسىلىي بايان قىلىشقا ئورۇن يوق، شۇڭا مەن ئۇلارنىڭ قىسقىچە مەزمۇنىنى بايان قىلىمەن.

ھەسئۇلىيەت ۋە چەكلىمىلەر

ئىسلام پۇل تېپىشنىڭ ۋاسىتىلىرىنى ئوچۇق بايان قىلىپ، ھالال ۋە ھارامنىڭ چەك-چېگرىسىنى شۇنداق ئېنىق ئايرىپ بەردىكى، دۇنيادىكى ھېچقانداق قانۇن ئۇنداق ئېنىق ئايرىغان ئەمەس. ئىسلام بىر ئادەم باشقىلارغا ۋە ياكى پۈتۈن جەمئىيەتكە ماددىي ياكى مەنىۋىي، ئەخلاقىي ياكى ئىقتىسادىي جەھەتتىن زىيان يەتكۈزۈپ پۇل تاپىدىغان بارلىق ۋاسىتىلەرنى ھارام دەپ بەلگىلەيدۇ. ئىسلام شەرىئىتى ھاراق، زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى ئىستېمال قىلىش، ئېلىپ-سېتىش، پاهىشە، ناخشا-ئۇسۇل بىلەن جان بېقىش، قىمار، رەبباللىق، جازانخورلۇق، ئالدامچىلىق، قويمىچىلىق، ئىككى تەرەپنىڭ بىرسىگە جەزمەن پايدا بولىدىغان كۆز بويامچىلىق تىجارەتلىرى ۋە كۈندىلىك تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنىڭ باھاسىنى ئۆستۈرۈۋېلىش قاتارلىق جەمئىيەتكە ھەر قايسى جەھەتتىن زىيان يەتكۈزىدىغان ئىشلارنى قەتئىي ھارام قىلىدۇ. مۇشۇ نۇقتىئىنەزەردىن سىز ئىسلام دىنىنىڭ ئىقتىسادىي تۈزۈمىنى دىققەت بىلەن ئانالىز

ۋە ماشىنا سايمانلارنى بېرىپ، پايدا-زىيىنىغا شىپىرىك بولىدىغان تىجارەت بولسۇن ھەر ئىككىلىسى توغرا.

كىمكى مۇشۇ چەك-چىگرا ئىچىدە تۇرۇپ مىليونېر بولۇپ كەتسىمۇ، ئىسلامنىڭ نەزىرىدە ھېچقانداق خاتالىق ھېسابلانمايدۇ. بەلكى ئۇنى ئاللاھ تائالانىڭ بەندىسىگە قىلغان ئىنئامى ۋە نېئىمىتى دەپ ھېسابلايدۇ، لېكىن ئاممىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن ئىككى شەرتنى قويدۇ. بىرىنچىسى، تىجارەت مېلىغا زاكات، زىرائەتتىن ئالغان مەھسۇلاتلارغا قۇشرە ئادا قىلىش. ئىككىنچىسى، تىجارىتىگە ياكى زىرائىتىگە شىپىرىك بولغان ياكى مائاشقا ئىشلەيدىغانلارغا قارىتا مۇئامىلىدە ئادىل بولۇش، ئۇلارنىڭ ھەققىنى ئىنساپ بىلەن ئادا قىلىش، ئەگەر ئۇ ئۇلارغا ئادىل بولمىسا، ئىسلامىي ھۆكۈمەت ئۇنى ئادىل بولۇشقا مەجبۇرلايدۇ.

يەنە ئىسلام توغرا يوللار ۋە چەكلىمە ئىچىدە تاپقان مال-مۈلۈكنى ئۇزۇن مۇددەت بېسىپ يېتىۋېلىشقا ۋە توختىتىۋېلىشقا يول قويمايدۇ. بەلكى مىراس قانۇنى ئارقىلىق بىر ئەۋلاتتىن يەنە بىر ئەۋلاتقا تەقسىم قىلىپ بېرىدۇ. بۇ مەسىلە توغرىلىق ئىسلام قانۇنىنىڭ تۇتقان يولى دۇنيادىكى باشقا ھەر قانداق قانۇنلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. ئىسلام قانۇنى بىر ئادەمنىڭ ھاياتىدا تاپقان مال-مۈلۈكنى ئۇ ئادەم ئۆلگەندىن كىيىنلا دەرھال ئۇنىڭ يېقىن ئۇرۇق-تۇقانلىرىغا تەقسىم قىلىپ بېرىشكە بۇيرۇيدۇ. ئەگەر يېقىن ئۇرۇق-تۇقانلىرى بولمىسا، نەسەب ياكى نەسلى تەرەپتىن تۇتۇشىدىغان يىراق تۇغقانلىرىغا، ئەگەر ئۇلارمۇ بولمىسا، ئۇنىڭ مىراسى پۈتۈن مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىگە مەنسۇپ بولىدۇ. شۇنىسى ناھايىتى ئېنىقكى، يۇقىرىدىكى شەرت ۋە بەلگىلىمىلەر مال-مۈلۈكنى بېسىپ يېتىۋېلىشتىن كېلىپ چىقىدىغان ھەر قانداق زىياننىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.

(مۇھەممەد سادىق ئىسمائىل تەرجىمىسى)

قىلىدىغان بولسىڭىز، بىر ئۇزۇن تىزىملىك كۆزىڭىزگە كۆرۈنىدۇ. ئۇ تىزىملىكنە نۇرغۇنلىغان ھارام يوللار بولۇپ، ھازىرقى كاپىتالىستىك تۈزۈمنىڭ ئاستىدا كىشىلەر شۇ يوللار بىلەن مىليونېر بولماقتا. ئىسلام بۇ ھارام يوللارنى قانۇنىي جەھەتتىن ھارام دەپ چەكلەيدۇ. ئىسلام كىشىلەرگە پەقەت باشقىلارنى ھەققىي رازى قىلىپ، ئىشنى قىلىپ بېرىپ، ئادىللىق بىلەن ھەققىنى ئالىدىغان، توغرا يوللار ئارقىلىق پۇل تېپىش ئەركىنلىكىنى بېرىدۇ.

ئىسلام ھالال يوللار بىلەن تاپقان پۇل-ماللارغا قارىتا شەخسىي ئىگىدارچىلىق ھوقۇقىنى ئېتىراپ قىلىدۇ، لېكىن بۇ ھوقۇقمۇ چەكسىز بولمايدۇ. ھالالدىن تاپقان مال-مۈلۈكنى توغرا ۋاستىلەر ئارقىلىق توغرا يوللارغا ئىشلىتىشكە بەلگىلىمە قويدۇ. شۇنداق بەلگىلىمە ۋە چەكلىمىلەرگە بويسۇنۇش ئارقىلىق ئىنسان پاك ۋە كۆڭۈللۈك تۇرمۇش كەچۈرەلەيدۇ. بۇ چەكلىمىلەر ئۇنى پۇل-مالنى ھەددىدىن زىيادە سەرپ قىلىش، ئەيش-ئىشرەتكە ئىشلىتىش، ئۆزىنىڭ بايلىقى ۋە شان-شەۋكىتىنى كۆز-كۆز قىلىش ھەمدە ئۆزىنى ھەممىدىن ئۈستۈن كۆرۈپ، باشقىلارنى تۆۋەن كۆرۈشتىن توسىدۇ. پۇل-مالنى ئىسراپ قىلىشنىڭ بەزى شەكىللىرىنى ئىسلام قانۇنىدا ئوچۇق ھارام دەپ بەلگىلىگەن، بەزى شەكىللىرىنى ئوچۇق ھارام دېيىمىگەن بولسىمۇ، ئىسلامىي ھۆكۈمەتكە دۆلەت ئىچىدە ئىسراپچىلىقلارنى توسۇشقا ھوقۇق بەرگەن.

توغرا يوللار بىلەن تاپقان مال-مۈلۈكنى دۇرۇس ئىشلارغا سەرپ قىلغاندىن كېيىن ئاشقېنىنى توپلاپ ساقلىسىمۇ، كۆپەيتىش ئۈچۈن باشقا كەسپ-تىجارەتلەرگە دەسمى قىلىسىمۇ بولىدۇ، لېكىن بۇ ئىككى ھوقۇقتىمۇ چەكلىمە بار، توپلانغان پۇل ھەر يىلى ئۆلچەمدىن ئاشقان بولسا، زاكىتىنى بېرىش كېرەك. تىجارەتكە دەسمايە سالماقچى بولسا، پەقەت توغرا، ھالال تىجارەتكە ئىشلىتىشكە بولىدۇ. توغرا تىجارەت ئۆزى دەسمى سالغان تىجارەت بولسۇن ياكى باشقا بىرسىگە ئۆزىنىڭ دەسمى بىلەن پۇل، يەر

بولغاننىڭ سىرتىدا، ئاللاھ تاڭالانىڭ نەزەرىدىمۇ چوڭ گۇناھتۇر.

تەكفر ئېقىمى ئىسلام ئەللىرىدە جەمئىيەتنى ئىسلاھ قىلىشنى كۆزلەيدىغان، ياخشى نىيەتلىك، بىراق دىننى توغرا ۋە ئەتراپلىق چۈشىنىپ يېتەلمىگەن، شەرىئەت ئىلىملىرىدىن ئالغان دەسمايىسى ئىنتايىن ئاز، پىكىر دائىرىسى ئىنتايىن تار، پەقەت ھاياجان بىلەنلا ئىش كۆرىدىغان، قېنى قىزىق بىر قىسىم كىشىلەر ئەۋجگە چىقارغان بىر ئېقىم بولۇپ، بۇ ئېقىم ئىنتايىن چوڭ خاتالىقلارنىڭ ۋە خاتا پەتۋالارنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشىغا سەۋەب بولۇپ كەلمەكتە.

تەكفر ئېقىمىنىڭ كېلىپ چىقىشى

تەكفر ئېقىمى ساھابىلەرنىڭ زامانىدىلا باش كۆتۈرگەن بىر خەتەرلىك ئېقىم بولۇپ، بۇنى خاۋارىجلار ئوتتۇرىغا چىقارغان. خاۋارىج - «خارىج» يەنى (چىققان) دېگەن سۆزنىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، دىننىڭ روھىدىن چەتنەپ كەتكەن

ساھابىلەرنىڭ زامانىدىلا باش كۆتۈرگەن، ھازىرمۇ بىر قىسىم مۇسۇلمانلار ئارىسىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقان تەكفر (مۇسۇلمانلارنى كاپىرلىققا مەنسۇپ قىلىۋېتىش) ئېقىمى ئەرەب ۋە ئىسلام دۆلەتلىرىدىن ھالقىپ بىزنىڭ ئۇيغۇر دىيارىمىزدىمۇ ئۆزىنى كۆرسەتمەكتە. بۇ ئېقىم مۇسۇلمانلارنى مەلۇم خاتالىقى ياكى دىننىڭ بەلگىلىمىلىرىگە بولغان بىپەرۋالىقى سەۋەبلىك، ئالدىراپ كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىۋېتىش بىلەن خاراكتېرلەنگەن بولۇپ، بۇ ئېقىمغا مەنسۇپ كىشىلەر ئۆزلىرى بىلەن ئوخشىمىغان پىكىر ئېقىمىدىكى مۇسۇلمانلارنى شەرىئىي ئۆلچەملەرگە سالماي تۇرۇپلا ئالدىراپ ھۆكۈم قىلىۋېتىدۇ. ھەتتا بەزىلەر دېتىگە ياقىمىغانلارنى ئالدىراپلا «مۇناپىقلار» ياكى «كاپىرلار» ۋە ياكى «تاغۇتلار» دەپ تاشلايدۇ. ھالبۇكى، بۇ سۆزلەر پەقەت كاپىرلارغا ئىشلىتىلسە بولىدىغان سۆزلەردۇر. مۇسۇلماننى كاپىرلىققا چىقىرىۋېتىش ئېقىمى مۇسۇلمانلارنىڭ بۆلۈنۈشىگە سەۋەب

رەھىمىتى بىلەن جەننەتكە كىرگۈزۈشنى سورايمىز ، ئەمما ئۇلارنى چوقۇم جەننەتكە كىرگۈزىدۇ ، دەپ كېسىپ ئېيتالمايمىز ، مۇئمىنلەرنىڭ گۇناھكارلىرى ئۈچۈن ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلەيمىز ، ئۇلارنىڭ ئاقىۋىتى توغرىلىق قورقۇمىمىز ، ئەمما ئۇلارنى ئاللاھنىڭ رەھىمىتىدىن ئۈمىدسىزلىككە ئورمانغا ئوخشاشلاشمايمىز»³ .

ھەنەفىي ئۆلىمالىرىدىن ئىبنى ئەبۇ ئىبراھىم تىھامىنىڭ يۇقىرىقى سۆزىنى شەرھىلەپ مۇنداق دېگەن : «بۇنىڭدا مۇرجىئەلەرنىڭ <كاپىر ئىبادەت قىلسا پايدىسى بولمىغاندەك ، مۇئمىن گۇناھ قىلسىمۇ ئۇنىڭ ئىمانىغا زىيان يەتمەيدۇ> دەيدىغان سەپسەتكە ۋە خاۋارىجلارنىڭ <مۇسۇلمان ئادەم قانداقلا بىر گۇناھنى ياكى قانداقلا بىر چوڭ گۇناھنى قىلىش بىلەن كاپىر بولىدۇ> دەيدىغان ئاشقۇنلۇققا رەددىيە بېرىلگەن» .

ئىمام شەھرىستانى «مىللەتلەر ۋە دىنلار» ناملىق ئەسىرىدە خاۋارىجلار توغرىلىق مۇنداق دېگەن : «مۇسۇلمانلار سايبلاپ چىققان ھەقىقىي ئىسلام خەلىپىسىگە قارشى چىققانلارنىڭ ھەممىسى خاۋارىجىدۇر . مەيلى ئۇلار ساھابىلەرنىڭ زامانىدا چىققان بولسۇن ، مەيلى قايسىبىر زاماندا چىقسۇن ، ئادالەتلىك ئىش باشقۇرغۇچىلارغا قارشى چىققانلارنىڭ ھەممىسى خاۋارىجىدۇر»⁴ . ئىمام ئىبنى ھەزىم شەھرىستانىنىڭ سۆزىنى كۈچلەندۈرۈپ مۇنداق دېگەن : «قانداقلا بىر زاماندا بولمىسۇن ، خاۋارىجلارنىڭ پىكىر ئېقىمىغا ئەگەشكەن ۋە ئۇلار بىلەن ھەمكارلاشقانلارنىڭ ھەممىسى خاۋارىجلاردۇر» .

تەكفىر ئېقىمىغا تۈرتكە بولغان ئامىل

خاۋارىجلارنىڭ مۇسۇلمانلارنى كاپىرلىققا چىقىرىۋېتىشىغا تۈرتكە بولغان ئامىل ئۇلارنىڭ

³ ئىمام تىھامىنىڭ «ئەقىدە تۈتتەھاۋىيە» ناملىق ئەسىرىگە ئىبنى ئەبۇ ئىبراھىم شەرھى 2/31 .
⁴ شەھرىستانىنىڭ «مىللەتلەر ۋە دىنلار» ناملىق ئەسىرى 1-توم ، 114 - بەت .

ۋە ئەھلى سۈننە ۋەلجەماتەنىڭ يولىدىن چىقىپ كەتكەن ئىسلام پىرقىسىدۇر . ئۇلار ئۈچىنچى خەلىپە ئوسمان ئىبنى ئافغان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئاخىرقى دەۋرلىرىدە ۋە تۆتىنچى خەلىپە ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ خەلىپىلىك دەۋرىنىڭ باشلىرىدا ئوتتۇرىغا چىققان بولۇپ ، ئۇلار ساھابىلەرنى ، ھەتتا كاتتا خەلىپىلەردىن ئوسمان ئىبنى ئافغان ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب قاتارلىقلارنىمۇ «كاپىر» دەپ ھۆكۈم قىلغان ۋە ئۇلارغا قارشى ئۇرۇش ئاچقان ، ھەتتا ئوسمان ئىبنى ئافغان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى قۇرئان ئوقۇپ ئولتۇرغان يېرىدە قەتلى قىلىۋەتكەن پىرقىدۇر .

كاتتا ئۆلىمالارنىڭ خاۋارىجلار ھەققىدە ئېيتقانلىرى

ئىمام ئەزەم مۇرجىئەلەر¹ بىلەن خاۋارىجلارغا رەددىيە بېرىپ مۇنداق دېگەن : «بىز مۇرجىئەلەرگە ئوخشاش مۇئمىن گۇناھ قىلسا ئىمانىغا زىيان بولمايدۇ ، دېمەيمىز ، خاۋارىجلار دېگەندەك گۇناھ قىلغان ئادەم دوزاخقا مەڭگۈ قالدۇ دەپمۇ قارىمايمىز . بىز دەيمىزكى ، كۇفرى بىلەن شېرىكتىن باشقا گۇناھلىرى بولۇپ ، تەۋبە قىلماستىن ئۆلگەن مۇئمىننىڭ ئاقىۋىتى ئاللاھ تائالاغا تاپشۇرۇلدى ، ئاللاھ تائالا خالىسا ئۇنى ئازابلايدۇ ، خالىسا ئەپۇ قىلىدۇ ، مۇنداق ئادەم دوزاخقا مەڭگۈ قالمايدۇ»² . ئىمام تىھامىنى مۇنداق دېگەن : «گۇناھنى ھالال ساناپ قىلمىغان ھېچبىر مۇسۇلماننى گۇناھى سەۋەبلىك كاپىرلىققا چىقارمايمىز ، گۇناھ قىلسا ئىمانىغا زىيان يوقمۇ دېمەيمىز ، ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان مۇئمىنلەرگە ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلەيمىز ۋە ئۇلارنى ئۆز

¹ مۇرجىئەلەر- ئوسمان ئىبنى ئافغان رەزىيەللاھۇنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدە خاۋارىجلارنىڭ زىننەتقا چىققان مەزھەپ بولۇپ ، ئۇلار <كاپىر ئىبادەت قىلسا پايدىسى بولمىغاندەك ، مۇئمىن گۇناھ قىلسىمۇ ئۇنىڭ ئىمانىغا زىيان يەتمەيدۇ> دەيدۇ . ئۇلار كۆپلىگەن ئەقىدە مەسلىھىتىدە ئەھلى سۈننە بىلەن زىتلىشىدۇ .
² ئىمام ئەزەمنىڭ «ئەلئىقىدە ئەكبىر» ناملىق ئەسىرى 164 - 167 - بەتلەر .

ئەقىدىسى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئەقىدىسىدە چوڭ گۇناھلارنى سادىر قىلغان ئادەم كاپىر بولىدۇ ۋە دوزاخقا مەشگۇ قالىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مۇشۇ خاتا ئەقىدىسى سەۋەبلىك نۇرغۇن مۇسۇلمانلارنى مەلۇم بىر گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن كاپىرلىققا چىقىرىپ كەلگەن، ساھابىلەرنى، ھەتتا كاتتا ئىسلام خەلىپىلىرىدىن ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب، ئوسمان ئىبنى ئافىان قاتارلىق زاتلارنىمۇ كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىۋەتكەن.

ئىسلام ئۆلىمالىرىنىڭ قارىشىچە، خاۋارىجلار «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىسنىڭ روھىغا ئەمەل قىلىدىغان، ئىسلام دىنىنىڭ ئوتتۇراھاللىق پىرىنسىپى بويىچە ئىش كۆرىدىغان مۇسۇلمانلار توپىغا ھۇجۇم قىلىپ كەلگەن بىر پىرقە بولۇپ، ئۇلار تارىختىن بۇيان مۇسۇلمانلارنىلا ئۆلتۈرۈپ كەلگەن ۋە ئۇلارغا زىيانكەشلىك قىلغان پىرقىدۇر.

شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە¹ خاۋارىجلار توغرىلۇق مۇنداق دېگەن: «خاۋارىجلار دىننىڭ روھىدىن چىقىپ كەتكەن بىر ئازغۇن پىرقە بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇغان، ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلغان ۋە ئۆز ۋاقتىدىكى ساھابىلەر، تابىئىنلار ۋە كېيىنكى ئىسلام ئۆلىمالىرى ئۇلارنى ئۆلتۈرۈش كېرەك دېگەن. ئەمما ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب، سەئىد ئىبنى ئەبۇ ۋەققاس قاتارلىق ساھابىلەر ئۇلار بىلەن ئۇرۇشقان بولسىمۇ، يەنىلا ئۇلارنى

¹ ئىبنى تەيمىيە - تولۇق ئىسمى ئەھمەد ئىبنى ئابدۇسالام ھىجرىيىنىڭ 661 - يىلى (1263م) ھازىرقى سۈرىيىنىڭ شىمالىدىكى ھەيران دېگەن جايدا دۇنياغا كەلگەن، ھەنبەلىي مەزھىبىنىڭ پېشقۇلىرىدىن بىرى، ئىسلام دۇنياسىدا تەسىرى ئەڭ زور بولغان، بۈيۈك ئىسلاھاتچى ۋە مۇجتەھىد ئالىم. «شەيخۇلئىسلام» دېگەن ئېسىل ئۇنۋانغا ئائىل بولغان. مۇسۇلمانلار ئارىسىدا كەڭ تارقالغان مازارلارغا چوقۇنۇش، ئۆلۈكلەردىن مەدەت سورايش قاتارلىق بىدئەت ئىشلارغا قارشى كۈرەش قىلغان. فىقھى، تەپسىر، ھەدىس، ئەقىدە قاتارلىق ماۋزۇلاردا كۆپلىگەن قىممەتلىك ئەسەرلەرنى يازغان. شېئىرىمۇ يازغان. ئەڭ مەشھۇر ئەسەرلىرىدىن بىرى «ئىبنى تەيمىيە پەتۋالىرى» بولۇپ، 27 توملۇق چوڭ ھەجىملىك ئەسەردۇر. ھىجرىيىنىڭ 728 - يىلى (1328م) 67 يېشىدا تۇرمىدە ئالەمدىن ئۆتكەن.

«كاپىرلار» دەپ ھۆكۈم قىلمىغان، ئۇلار ئۇرۇشنى ئۆزلىرى باشلىمىغۇچە ئۇلارغا قارشى ئۇرۇش قىلمىغان. ئۇلار مۇسۇلمانلارنى ئۆلتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ مال- مۈلكىنى تالان- تاراج قىلغاندىن كېيىن، ئۇلارغا قارشى ئۇرۇش قىلغان»².

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خاۋارىجلارنىڭ چىقىدىغانلىقىدىن ئالدىن خەۋەر بەرگەن. بۇخارى ۋە مۇسلىمدا سەھل ئىبنى ھۇنەيىف رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن مۇنداق بىر ھەدىس رىۋايەت قىلىنغان: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قولى بىلەن ئىراق تەرەپكە ئىشارەت قىلىپ تۇرۇپ: «ئۇ جايدىن بىر قەۋم چىقىدۇكى، ئۇلار قۇرئان ئوقۇيدۇ، ئەمما قۇرئان ئۇلارنىڭ قەلبىگە يېتىپ بارمايدۇ، ئۇلار ئىسلامدىن خۇددى ئوق يادىن چىقىپ كەتكەندەكلا چىقىپ كېتىدۇ» دېگەن. يەنە ئىمام ئىبنى ماجە ئەبۇ ئەۋفا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «خاۋارىجلار دوزاخنىڭ ئىتلىرىدۇر»³ دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغان.

زامانىمىزدا تەكفىر ئېقىمىنىڭ باش كۆتۈرۈشىگە تۈرتكە بولغان سەۋەبلەر

زامانىمىزدا تەكفىر ئېقىمىنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشىغا تۈرتكە بولغان ئاساسلىق سەۋەبلەر تۆۋەندىكىچە:

1. ئىسلام دىنىنى چۈشەنمەسلىك ۋە پىكرى جەھەتتىكى قاتمىللىق. تەكفىر ئېقىمىدىكىلەر ئىسلام دىنىنىڭ ماھىيىتىنى ۋە غايىسىنى چۈشەنمىگەنلىكتىن، ئايەت ۋە ھەدىسلەرنى ئۆز خاھىشى بويىچە تەئۋىل قىلىپ، ئىسلام دۇشمەنلىرىنىڭ نەپىرەڭلىرىگە ئالدىنىپ،

² شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيەنىڭ «پەتۋالار مەجمۇئەسى» ناملىق ئەسىرى 282/3 - بەت.
³ بۇ ھەدىسنى ئەللامە ئەلبانى «سەھىھ» دەپ باھالىغان.

مۇسۇلمانلارنىڭ قېنىنى راۋا كۆرمەكتە.

2. شەرئەت ئىلىملىرىدىن چوڭقۇرراق مەلۇماتقا ئىگە بولماي تۇرۇپلا، ئېنىقلىقتىن ياكى مۇبەللىغەرنىڭ سۆزلىرىدىن ئازراق بىر نەرسىنى ئۆگىنىۋېلىپلا، ئىسلام دېگەن مانا مۇشۇ ئىكەن دەپ ئويلاپ قېلىش.

3. پەتىۋا بېرىش سالاھىيىتىگە ئىگە بولماي تۇرۇپ، ئالدىراپ ئۆز خاھىشى بويىچە پەتىۋا بېرىش. تەكفىر ئېقىمىدىكىلەر دىن نامىدىن پەتىۋا بېرىشنىڭ دىنىي مەسىلىگە ئاللاھ تائالانىڭ نامىدىن قول قويۇش ئىكەنلىكىنى ۋە پەتىۋا بېرىشنىڭ مەسئۇلىيىتىنى ۋە ئۇنىڭ جاۋابكارلىقىنى بىلمەستىن، ئاللاھ تائالادىن قورقماي ئاغزىغا كەلگەنچە پەتىۋا چىقىرىپ، ئىسلام دىنىغا ۋە مۇسۇلمانلارغا زىيانكەشلىك قىلماقتا.

4. ئىخلاققا ۋە ياخشى نىيەتكىلا كۇپايە قىلىپ، ئىلىم بىلەن قوراللانمىسلىق. چۈنكى مۇسۇلمانلارنى ئىسلاھ قىلىش، ئاللاھ تائالانىڭ دىنىنى ھىمايە قىلىش ۋە ئىسلامىي ھايات كەچۈرۈش ئۈچۈن يالغۇز ئىخلاققا ياكى ياخشى نىيەت كۇپا قىلمايدۇ، بەلكى چوقۇم بىلىملىك بولۇش، ھوشيار، نەقۋا ۋە مەسئۇلىيەتچان بولۇش تەلەپ قىلىنىدۇ. خاۋارىجلارمۇ ئۆز ۋاقتىدا ئەڭ ئىخلاسمەن، ياخشى نىيەتلىك ئادەملەر بولسىمۇ، شەرئەت ئىلىملىرىدىن يېتەرلىك دەرىجىدە نېسىۋە ئالالمىغانلىقتىن «چوڭ گۇناھ سادىر قىلغانلار كاپىر بولىدۇ» دېگەن پىكىردە چىڭ تۇرۇۋالغان، ھەتتا كاتتا ساھابىلەرنىمۇ «كاپىر» دەپ ھۆكۈم قىلىۋەتكەن.

5. ئوقۇش ۋە ئۆگىنىشنىڭ ئىبادەت ئىكەنلىكىنى بىلمەسلىك ۋە ئىلىم ئۆگىنىشكە ئەھمىيەت بەرمەسلىك. ئىلىم ئۆگىنىش ئىبادەت بولغانلىقى ۋە خېلى كۆپ ئىبادەتلەردىن مۇھىم بولغانلىقى ئۈچۈن ساھابىلەردىن باشلاپ بارلىق ئىسلام ئۆلىمالىرى مۇسۇلمانلارنى ئىبادەت ۋە

جەھاد قىلىشتىن ئاۋۋال ئىلىم ئۆگىنىشكە چاقىرىپ كەلگەن. تابىئىن ئۆلىمالىرىدىن ھەسەن بەسرىي مۇنداق دېگەن: «بىلىمىز ئىش قىلغۇچى خۇددى خالتا كوچىلاردا ئاداشقان ئادەمگە ئوخشاشتۇر. ئىبادەت بىلەن ئىلىم ئۆگىنىشنى بىر-بىرىگە قارشى قىلمىغان ھالدا ئىلىم ئۆگىنىشلەر. بەزى قەۋملەر شۇ زاھىرى ئىبادەتلەرگە كۇپايە قىلىپ، ئىلىم ئۆگىنىشنى تەرك ئەتكەنلىك سەۋەبلىك، نادانلىقتىن ئۆزىنىڭ دىنىي قېرىنداشلىرىغا قىلىچ تەڭلىدى، ئەگەر ئۇلارنىڭ ئىلىمىدىن نېسىۋىسى بولسا ئىدى، ھەرگىز بۇنداق قىلمىغان بولاتتى.»

6. ئۆزىنىڭ پىكىر ئېقىمى بىلەن ماسلاشمايدىغان پىكىر ئېقىمىدىكىلەرنى مۇسۇلمانلارنىڭ قاتارىدىن سانمىسلىق ۋە ئۆزىنىڭ پىكىرىنى كۈچلەندۈرۈپ بەرمىگەن ھەر قانچە كاتتا ئۆلىمانىمۇ ئۆلىما سانمىسلىق ۋە ئۇنىڭغا بېھۆرمەتلىك قىلىش. بۇ ئەڭ خەتەرلىك نەپسانىيەتچىلىك ۋە ئۇچىغا چىققان مۇتەئەسسىپلىك بولۇپ، مۇسۇلمانلارنى كاپىر دەيدىغانلار ئاساسەن ئۆزى ئەگەشكەن پىكىر ئېقىمىغا مۇتەئەسسىپلىك قىلىپ شۇنداق قىلىدۇ. ئۇلار ئۈچۈن ئۆزلىرىنىڭ موللىرىدىن باشقىسى ئالىم سانالمايدۇ.

كۇفرى ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى

كۇفرى دېگەن نېمە؟

«كفر» (كۇفرى) كەلىمىسىنىڭ لۇغەتتىكى

مەنىسى پەردىلەش، يوشۇرۇش ۋە يېپىش دېگەنلىك بولۇپ، ئىسلام ئاتالغۇسىدا ئاللاھ تائالانى ياكى ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنى ۋە ياكى «قۇرئان كەرىم» ۋە سەھىھ ھەدىسلەر ئارقىلىق ئىمان ئېيتىش بەلگىلەنگەن ئەقىدە مەسىلىلىرىدىن بىرەرسىنى ئاشكارا ئىنكار قىلىش كۇفرلىق، دەپ

ئاتىلىدۇ. مۇنداق ئادەملەر شەكسىز كاپىرلاردۇر. چۈنكى ئاللاھ تائالا ھەقتۇر، ئۇنىڭ دىنى ۋە بۇيرۇغانلىرىنىڭ ھەممىسى ھەقىقەتتۇر. بۇ ھەقىقەتنى ئىنكار قىلغانلىق بىر تەرەپتىن بۇ ئوچۇق ھەقىقەتنى يوشۇرغانلىق، يەنە بىر تەرەپتىن ئاللاھقا ئىمان ئېيتىشتىن ئىبارەت يارىتىلىشتىكى تەبىئىي پىترەتنى يوشۇرغانلىق بولۇپ، مۇنداق ئادەم «كاپىر» يەنى ھەقىقەتنى يوشۇرغۇچى دەپ ئاتالغان. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم» دە مۇنداق دېگەن: «شۈبھىسىزكى، ئاللاھنى ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغانلار، ئاللاھ بىلەن ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىنىڭ ئارىسىنى (ئاللاھقا ئىشىنىپ پەيغەمبەرلىرىگە ئىشەنمەيمىز دېيىش بىلەن) ئايرىۋەتمەكچى بولغانلار، (پەيغەمبەرلەرنىڭ) بەزىسىگە ئىشىنىمىز، بەزىسىگە ئىشەنمەيمىز دېگۈچىلەر ۋە ئىمان بىلەن كۇفرنىڭ ئارىسىدا (ئوتتۇرا) يول تۇتماقچى بولغانلارغا كەلسەك، ئەنە شۇلار راستىنلا كاپىرلاردۇر، كاپىرلارغا ئەلەملىك ئازاب تەييارلىدۇق»¹. بۇ ئايەت ئاللاھ تائالانى ئىنكار قىلىدىغان دىنسىزلار، باتىل دىنلارغا ئېتىقاد قىلىدىغانلار پەيغەمبەرلەرنىڭ بەزىسىگە ئىمان ئېيتىپ بەزىسىنى ئىنكار قىلىدىغان يەھۇدىي - خرىستىيان قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

كۇفرى ئىككى تۈرلۈك بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىرى ئېتىقادتىكى كۇفرلىق، يەنە بىرى ئەمەلدىكى كۇفرلىقتۇر. ئېتىقادتىكى كۇفرلىق ئىماندىن چىقىرىدۇ. ئەمما ئەمەلدىكى كۇفرلىق گۇناھقار قىلىشمۇ بىراق ئىماندىن چىقارمايدۇ.

ئېتىقادتىكى كۇفرلىقنىڭ تۈرلىرى تۆۋەندىكىچە:

1. كۇفرى ئىنكار

كۇفرى ئىنكار - قۇرئان كەرىمگە ياكى سەھىھ

ھەدىسلەرگە ياكى ئۇلاردا كەلگەن ھۆكۈملەرگە ۋە ياكى ئۇلار ئارقىلىق بېكىتىلگەن بەش ۋاخ ناماز، روزا، زاكات قاتارلىق پەرزلەرنىڭ ياكى ئەھكاملارنىڭ بىرەرسىگە ئىنكار قىلىش دېمەكتۇر. بۇنىڭ دەلىلى ئاللاھ تائالانىڭ مۇنۇ سۆزى: «ئاللاھ تائالاغا يالغاننى چاچلىغان ياكى ھەق كەلگەندە ئۇنى ئىنكار قىلغان ئادەمدىنمۇ زالىم ئادەم بارمۇ؟ جەھەننەمدە كاپىرلارغا جاي يوقمىدۇ؟»⁽²⁾.

2. كۇفرى تەكەببۇر

كۇفرى تەكەببۇر - ئىسلام ئەھكاملىرىنىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە ئىقرار قىلىپ تۇرۇپ، چوڭچىلىق قىلىپ ئۇنىڭغا بويسۇنماسلىقتۇر. بۇ خىلدىكى كۇفرى ئىبلىسنىڭ كاپىرلىقىغا ئوخشاش كۇفرىدۇر. چۈنكى ئىبلىس ھەقىقەتنى بىلىپ تۇرۇپ، ئۇنى قوبۇل قىلىشتىن باش تارتقان ئىدى. بۇنىڭ دەلىلى ئاللاھ تائالانىڭ مۇنۇ سۆزى: «ئۆز ۋاقتىدا پەرىشتىلەرگە «ئادەمگە سەجدە قىلىڭلار» دېدۇق، ئىبلىستىن باشقا ھەممىسى سەجدە قىلدى، ئىبلىس (سەجدە قىلىشتىن) باش تارتتى، تەكەببۇرلۇق قىلدى، ئۇ كاپىرلاردىن بولۇپ كەتتى»⁽³⁾.

دېمەك، ئىبلىسنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرىگە بويسۇنمىغانلىقى ئۈچۈن كاپىر بولۇپ كەتكەنلىكى بۇ ئايەتتە ئېنىق بايان قىلىنغان. بۇنىڭدىن مەلۇمكى، ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرىگە بويسۇنمىغان مۇنەكەببىرلەرنىڭ ئاقىۋىتى ئىبلىسنىڭ ئاقىۋىتى بىلەن بىردۇر.

3. كۇفرى شەك. بۇ، ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىي ئەقىدىلىرى بولغان ئالتە ئىماننىڭ قايسى بىرىگە شەك كەلتۈرۈش دېمەكتۇر. ئۇنىڭ دەلىلى ئاللاھ تائالانىڭ مۇنۇ سۆزى: «(كاپىر ئادەم مۇنداق دېدى) قىيامەت بولمايدۇ دەپ ئويلايمەن، ئەگەر

2 ئەنكەبۇت سۇرىسى 68 - ئايەت. 3 بەقەرە سۇرىسى 34 - ئايەت.

¹ نىسا سۇرىسى 150 - 151 - ئايەتلەر.

ئۆزلىرىنى «مۇسۇلمان» دەپ قانچىلىك دەۋا قىلىشىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇلارنىڭ مۇسۇلمانلاردىن ئەمەس، بەلكى كۇففارلاردىن ئىكەنلىكى ئىپادىلىنىدۇ.

ئىتىقادتىكى كۇفرلىقنى سادىر قىلغان ئادەم ئىسلام ۋە ئىماندىن چىقىپ كېتىش ئارقىلىق كاپىر بولىدۇ. قىلغان ياخشى ئەمەللىرىنىڭ ھەممىسى بىكار بولۇپ كېتىدۇ. چۈنكى ئىتىقادتىكى كۇفرلىق ئىمانغا زىت كېلىدۇ ۋە ئىمان بىلەن ھەرگىز بىرلىشەلمەيدۇ.

ئەمەلدىكى كۇفرلىقنىڭ تۈرلىرى تۆۋەندىكىچە:

1. كۇفرانى نېمەت

كۇفرى نېمەت. بۇ، ئاللاھ تائالانىڭ بەرگەن نېمەتلىرىنى تونۇپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا شۈكۈر ئادا قىلماستىن ئاللاھ تائالغا ئاسىيلىق قىلىش دېمەكتۇر. بۇنىڭ دەلىلى ئاللاھ تائالانىڭ مۇنۇ سۆزى: «نېمىتىگە شۈكۈر قىلساڭلار، (ئۇنى) تېخىمۇ زىيادە قىلىمەن، ئەگەر كۇفرانى نېمەت قىلىپ (تۈزكۈرلۈك) قىلساڭلار، مېنىڭ ئازابىم، ئەلۋەتتە بەكمۇ قاتتىق بولىدۇ.»⁽⁴⁾

2. كۇفرى مەئسىيەت

كۇفرى مەئسىيەت. بۇ، ئىسلام دىنىدا كۇفرلىق بىلەن سۈپەتلەنگەن ھەرقانداق گۇناھ-مەئسىيەتلەر ۋە يامان ئىشلار دېمەكتۇر. ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

① مۇسۇلماننى ناھەق ئۆلتۈرۈش. بۇنىڭ دەلىلى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنۇ سۆزى: «مۇسۇلماننى ھاقارەتلەش ئېغىر گۇناھتۇر، ئۇنى ناھەق ئۆلتۈرۈش كۇفرلىقتۇر.»⁽⁵⁾

مەن پەرۋەردىگارمغا قايتۇرۇلغاندىمۇ(يەنى قىيامەت بولغاندىمۇ) ئەلۋەتتە بۇ باغدىن ياخشىراق جاينى تاپمەن. ئۇنىڭغا (مۇئەمىن) بۇرادىرى مۇنازىرلەشكەن ھالدا، سېنى (ئەسلىدە) تۇپراقتىن، ئاندىن ئابىمەندىن يارىتىپ، ئاندىن سېنى راۋۇرۇس ئىنسان قىلغان زاتنى ئىنكار قىلامسەن؟ دېدى»⁽¹⁾. چۈنكى ئاللاھ تائالغا ئىشەنگەن بولسىمۇ، ئاخىرەت كۈنىنىڭ بولىدىغانلىقىغا ئىشەنمىگەن ئادەم شەكسىز كاپىردۇر.

بۇ ئايەتتە، قىيامەتنىڭ بولىدىغانلىقىغا شەك كەلتۈرگەن كىشى ئاللاھ تائالانى ئىنكار قىلغانغا ئوخشاش قىلىپ كۆرسىتىلگەن. ئاللاھ تائالانى ئىنكار قىلغان كىشىنىڭ كاپىر بولىدىغانلىقىدا شەك يوق.

4. كۇفرى ئېتىراز

كۇفرى ئېتىراز. بۇ، ئىسلام دىنىدا بۇيرۇلغان ئەمەللەرگە قارشىلىق بىلدۈرۈش ۋە ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈش دېمەكتۇر. «كاپىرلار ئاگاھلاندىرۇلغان نەرسىلەردىن يۈز ئۆرۈگۈچىلەردۇر»⁽²⁾.

بۇ ئايەتتىن، ئاللاھ تائالانىڭ ئەمىر-پەرمانلىرىدىن ۋە ئىسلام دەۋىتىدىن يۈز ئۆرۈگۈچىلەرنىڭ شەكسىز «كاپىرلار» ئىكەنلىكى چىقىدۇ.

5. كۇفرى نىفاق

كۇفرى نىفاق. بۇ، تىلىدا ئۆزىنى مۇسۇلمان دەپ قويۇپ، دىلىدا ئىشەنمەسلىك دېمەكتۇر. بۇنىڭ دەلىلى ئاللاھ تائالانىڭ مۇنۇ سۆزى: «كىشىلەر ئارىسىدا ئاللاھ تائالغا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىشەندۈك دېگۈچىلەر بار، ھەقىقەتتە ئۇلار ئىشەنمەيدۇ.»⁽³⁾

بۇ ئايەتتە، مۇناپىقلار ئېغىزلىرى ئارقىلىق

1 كەھفى سۇرىسى 36-37 - ئايەتلەر.
2 ئەھقاق سۇرىسى 3 - ئايەت.
3 بەقەرە سۇرىسى 8 - ئايەت.

4 ئىبراھىم سۇرىسى 7 - ئايەت.
5 بۇخارى رىۋايىتى.

ئەمەلدىكى كۇفرلىقنى سادىر قىلغان كىشى ئىسلامدىن ياكى ئىماندىن چىقىپ كەتمەيدۇ. نەتىجىدە، كاپىر بولمايدۇ. قىلغان ياخشى ئەمەللىرىمۇ بىكار بولۇپ كەتمەيدۇ. چۈنكى ئەمەلدىكى كۇفرلىق ئىمانغا زىت كەلمەيدۇ، بىراق ئۇنى سادىر قىلغۇچى قاتتىق گۇناھكار بولىدۇ.

يۇقىرىقىلار ئومۇمغا قارىتىلغان ھۆكۈمدۇر. ئەمما بىرەر شەخسنى كاپىر دېيىش ئۈچۈن ئەلۋەتتە ئۇنى ئېنىقلاپ كاپىر بولغانلىقىغا ئۆزىنىڭ ئىقرارى ياكى ئوچۇق دەلىل - ئىسپات شەرتتۇر. ئومۇمەن تۆۋەندىكىلەرنى كاپىر دەپ قاراش لازىم:

1. ئىسلام دىنىغا ئىشەنمەيدىغانلار.
2. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ھاقارەتلىگەنلەر.
3. ئىسلام دىنىنى ياكى «قۇرئان كەرىم»نى مەسخىرە قىلغۇچىلار.
4. دەھرىيلەر⁽⁵⁾ ۋە زامانمىزدىكى كوممۇنىستلار.
5. يەھۇدىيلار ۋە خىرىستىيانلار.
6. ئىسلام دىنىدىن باشقا دىنلارغا ئېتىقاد قىلىدىغانلار.

7. ئىسلام نامى بىلەن ئوتتۇرىغا چىققان غازغۇن پىرقىلەردىن باتىنىيە، ئىسمائىلىيە، باھائىيە ۋە قادىيانىيە پىرقىلىرى. بۇلارنىڭ كاپىرلىقىدا شەك يوق. چۈنكى ئىسمائىلىيە ۋە قادىيانىيە پىرقىلىرى توغرىلىق شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە «ئۇلارنىڭ كاپىرلىقى يەھۇدى ۋە خىرىستىيانلارنىڭ كاپىرلىقىدىنمۇ ياماندۇر. چۈنكى ئۇلار دىننىڭ ئاساسلىق مەسىلىلىرىنى ئىنكار قىلىدۇ» دېگەن. باھائىيە ۋە قادىيانىيە پىرقىلىرى يىڭى بىر دىن شەكلىدە ئوتتۇرىغا چىققان بولۇپ،

② ھازاق ئىچىش، ئوغرىلىق قىلىش ۋە زىنا قىلىش. بۇنىڭ دەلىلى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنۇ سۆزى: «زىنا قىلغۇچى مۇئمىنلىك ھالىتىدە زىنا قىلمايدۇ، ئوغرى مۇئمىنلىك ھالىتىدە ئوغرىلىق قىلمايدۇ ۋە ھازاق ئىچكۈچى مۇئمىنلىك ھالىتىدە ھازاق ئىچمەيدۇ.»⁽¹⁾

③ ناماز، روزا، زاكات قاتارلىق پەرز ئەمەللەرنى تەرك ئېتىش. بۇنىڭ دەلىلى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنۇ سۆزى: «كاپىرلار بىلەن بىزنىڭ ئارىمىزدىكى پەرق نامازدۇر. نامازنى تەرك قىلغان كىشى كاپىر بولغان بولىدۇ.»⁽²⁾ بۇ ھەددىستىكى كاپىرلىق ئىماندىن چىقىرىدىغان دەرىجىدىكى ئېتىقادىي كاپىرلىق ئەمەس، بەلكى ئەمەلدىكى كاپىرلىقتۇر.

3. كۇفرى ھۆكۈم

كۇفرى ھۆكۈم. بۇ، ئىسلام شەرىئەت قانۇنىنىڭ ئەۋزەل ئىكەنلىكىگە ئىقرار قىلىپ تۇرۇپ، باشقا قانۇنلارنى دەستۇر قىلىپ، ئۇلار بىلەن ئىش كۆرۈش دېمەكتۇر. بۇنىڭ دەلىلى ئاللاھ تائالانىڭ مۇنۇ سۆزى: «كىملىرىكى، ئاللاھ چۈشۈرگەن «قۇرئان» بويىچە ھۆكۈم قىلمايدىكەن، ئۇلار كاپىرلاردۇر.»⁽³⁾

ئەمما ئاللاھ تائالانىڭ شەرىئىتىنى «بۇ ئەسىرگە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ» دېگەن ئېتىقاد بىلەن ياكى يەرلىك قانۇنلارنى ئۇنىڭدىن ئەۋزەل ياكى ئوخشاش سانغانلىق سەۋەب بىلەن ئاللاھ تائالانىڭ شەرىئىتىدىن يۈز ئۆرۈگۈچىلەر ئېتىقادىدىكى كۇفرلىقنىڭ ھۆكۈمىگە كىرىدۇ. چۈنكى بۇ خىل كۇفرلىق ئېتىقادىي كۇفرنىڭ جۈملىسىدىن بولۇپ ئىمانغا زىت كېلىدۇ. شۇڭا بۇنى سادىر قىلغۇچىلار كاپىر بولىدۇ.⁽⁴⁾

5 دەھرىيلەر - «ھايات دېگەن پەقەت دۇنيادىكى مۇشۇ ھاياتتىمۇدۇر، (بىر تەرەپتىن) قۆلىمىز، (يەنە بىر تەرەپتىن) ھاياتقا كۆز ئېچىپ تىرىلىمىز. زاماننىڭ ئۆتۈشى بىلەن يوق بولۇپ تۇرۇشىمىز» دەيدىغانلاردۇر. (جاسىيە سۇرىسى، 24 - ئايەت).

1 مۇسلىم رىۋايىتى.
2 ئەھمەد رىۋايىتى.
3 مائىدە سۇرىسى 44 - ئايەت.
4 دوكتۇر يۇسۇپ ئەل قەرداۋىينىڭ «ئىسلامدا ئىبادەت» ۋە شەيخ مۇھەممەد ئىبنى سالىھ ئەل فەۋزاننىڭ «تەۋھىد كىتابى» ناملىق ئەسەرلىرىدىن ئېلىندى.

دېگەن: «ئۇلار ئەڭ زالىم، ئەڭ نادان ۋە ئەڭ ئەخمەق كىشىلەر بولۇپ، ئۇلار ئاللاھنىڭ ياخشى بەندىلىرىگە دۈشمەنلىك قىلىدۇ، پەيغەمبەرلەردىن قالسا ئەڭ ئۇلۇغ كىشىلەر بولغان ساھابىلەرنى، ئەڭ ئاۋۋال ئىسلامغا كىرگەن مۇھاجىرلارنى، ئەنسىزلارنى ۋە ئۇلارنىڭ يولىدا ماڭغان ياخشىلارنى يامان كۆرىدۇ. ئۇلار كاپىرلارنى ۋە يەھۇدىيلاردىن، خىرىستىيانلاردىن مۇشرىكلاردىن بولغان مۇناپىقلارنى دوست تۇتىدۇ ۋە ئۇلار بىلەن بىرلىشىدۇ.»¹

تۈر بىلەن شەخسلەرنى ئايرىش مەسىلىسى

ئىسلام ئۆلىمالىرى كۇفىرى مەسىلىسىدە تۈر بىلەن شەخسنىڭ پەرقىنى ئايرىش توغرىلىق مەلۇم قانۇنىيەتلەرنى بېكىتكەن. بىزنىڭ «ئاللاھ تائالانى ياكى ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنى ۋە ياكى «قۇرئان كەرىم» ۋە سەھىھ ھەدىسلەر ئارقىلىق ئىمان ئېيتىش بەلگىلەنگەن ئەقىدە مەسىلىلىرىدىن بىرىنى ئاشكارا ئىنكار قىلغانلار شەكسىز كاپىرلاردۇر» دېگەن سۆزىمىز تۈرگە ۋە مۇئەييەن پىرقىغا قارىتىلغان ئومۇمىي ھۆكۈمدۇر. كۇفىرلىق مۇئەييەن بىر شەخسكە قارىتىلماقچى بولسا، ھۆكۈم قىلىشتىن ئاۋۋال ئۇ كىشىنىڭ راستىنلا كاپىر بولغان ياكى ئەمەسلىكىنى سۈرۈشتە قىلىش ۋە ئۇنىڭ بىلەن مۇنازىرە قىلىش ئارقىلىق ئۇنىڭ مەۋقئەسىنى ئېنىق بىلىش شەرتتۇر. بۇ ھەقتە شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە مۇنداق دېگەن: «بەزىدە بىرەر ئېغىز سۆز ھۇكۈم كىشىنى كۇفىرلىققا ئاپىرىشى مۇمكىن. مەسىلەن: «كىمكى شۇ سۆزنى دەيدىكەن، ئۇ كاپىر بولىدۇ» دېيىلگەن ۋە مۇئەييەن بىر شەخس شۇ سۆزنى دېگەن بولسىمۇ ئۇنىڭ كاپىرلىقىنى ئۆزىدىن ئوچۇق ئاڭلىمۇچە

ئۇلار ئىسلام قانۇنلىرىنى رەت قىلىدۇ. قادىيانى پىرقىسى غۇلام ئەھمەد قادىيانى ئاخىرقى پەيغەمبەر، دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ ۋە ئىسلام شەرىئىتىنىڭ كۆپلىگەن ئاساسلىق مەسىلىلىرىنى ئىنكار قىلىدۇ. بۇ پىرقىلەرنىڭ كۆپلىرىنى ئۆز ۋاقتىدا ئىنگىلىز مۇستەملىكىسىنىڭ مۇسۇلمانلارنى بۆلۈپ ئاجىزلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىقارغانلىقى مەلۇم.

8. بەزى شەئەلەر

شەئە مەزھىپىدىكىلەر ھەر خىل پىرقىلارغا بۆلۈنۈپ كەتكەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىمامىيە ۋە زەيدىيە پىرقىلىرىغا ئوخشاش ئەھلى سۈننە مەزھىپىگە ئەڭ يېقىن بولغان پىرقىلىرىمۇ بار. شەئەلەرنىڭ مۇسۇلمانلىقتىن كاپىرلىققا يېقىن پىرقىلىرىمۇ بار بولۇپ، ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ئىلاھ دەپ ئېتىقاد قىلىدىغان ۋە «پەيغەمبەرلىك ئەسلىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا كەلگەن بولسىمۇ، ئۇنى جىبرىل خاتالىشىپ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئېلىپ كەلگەن» دەيدىغان پىرقىلىرىمۇ باردۇر. ئىسلام ئۆلىمالىرى شەئەلەرنىڭ بۇ پىرقىسىنىڭ كاپىر ئىكەنلىكىنى يېتەرلىك دەلىل-ئىسپاتلار بىلەن مۇئەييەنلەشتۈرگەن. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ئىلاھ دېگىنى ئاللاھ تائالانى ئىنكار قىلغانلىقى ياكى ئۇنىڭغا شېرىك كەلتۈرگەنلىكىدۇر، ئۇلارنىڭ پەيغەمبەرلىكىنىڭ ئەسلىدە ئەلى رەزىيەللاھۇغا كەلگەنلىكىنى دەۋا قىلغانلىقى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئىنكار قىلغانلىقىدۇر. ئۇلارنىڭ ئېتىقاد سىستېمىسى ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈش ئاساسىغا قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئۆز ۋاقتىدىكى مۇشرىكلاردىن ھېچبىر پەرقى يوق. چۈنكى مۇشرىكلارمۇ ئاللاھ تائالاغا ئىمان ئېيتاتتى، ئەمما ئۇنىڭغا مەخلۇقاتنى شېرىك كەلتۈرەتتى. شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە شەئەلەرنىڭ رافىزە پىرقىسى توغرىلىق مۇنداق

¹ شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيەنىڭ «پەتنۋالار مەجمۇئەسى» ناملىق ئەسىرى 1-توم، 20-بەت.

كۇفرى سۆزنى ياكى كاپىر بولۇشىغا سەۋەب بولىدىغان مەزكۇر گۇناھنى بىلمەستىن ياكى سەۋەنلىكتىن ياكى تەۋىل قىلغانلىقتىن (يەنى ئۆزىنىڭ ئېتىقادىدا بۇنداق سۆز ياكى بۇنداق گۇناھ كاپىر بولۇشىغا سەۋەب بولمايدۇ، دەپ چۈشەنگەنلىكتىن) ۋە ياكى شۇ كۇفرى سۆزنى ئېيتىشقا ياكى كاپىرلىققا سەۋەب بولىدىغان شۇ گۇناھنى قىلىشقا مەجبۇرلانغانلىقتىن سادىر قىلغان بولسا، ئۇنى كاپىر دېيىشكە قەتئىي بولمايدۇ. چۈنكى ئۇ ئۆزىلىكتۇر.»

شەيخۇلئىسلام ئىبنى ئەيمىيە مۇنداق دېگەن: «مۇنداق سۆزنى قىلغان ئادەم ياكى مۇنداق سۆزنى دېگەن ئادەم كاپىر بولىدۇ، دېيىلگەندە مۇتلەق ھۆكۈم كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بىراۋ مەزكۇر كۇفرى سۆزنى ئىشنى قىلغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ شۇ كۇفرىنى سادىر قىلغانلىقىغا ئېنىق ۋە ئوچۇق دەلىل - ئىسپات بولمىسا، ئۇنى كاپىر دېيىشكە بولمايدۇ». ئەللامە مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇلۋەھھاب مۇنداق دېگەن: «كىمكى مۇنۇ سۆزنى قىلسا، ئۇ كاپىر بولىدۇ، دېيىلگەن بولسىمۇ، ئەگەر بۇ سۆزنى مەلۇم بىر شەخس دېگەن بولسا، ئۇنىڭ كاپىرلىقىنى ئىسپاتلايدىغان ئەمەلىي دەلىل - ئىسپات بولمىسا، ئۇنى كاپىر دېيىشكە بولمايدۇ». بۇ مەسىلىگە مۇنداق مىسال كەلتۈرۈلىدۇ: ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم» دە: «ئوغرىلىق قىلغان ئەرنىڭ ۋە ئوغرىلىق قىلغان ئايالنىڭ قولىنى كېسىڭلار» دەپ ئەمر قىلغان. بۇ ئايەتتىكى ھۆكۈم ئومۇمغا قارىتىلغان بولۇپ، ئوغرىلىق قىلغان ھەر قانداق ئەر - ئايالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئەمما بىراۋغا قول كېسىش جازاسىنى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن، بارلىق شەرتلەر ھازىر بولمىسا ۋە قولىنى كېسىشكە توسقۇن بولىدىغان سەۋەبلەر بولمىسا، ئۇنىڭ قولىنى كېسىشكە بولمايدۇ.

ياكى شۈبھىسىز دەرىجىدە دەلىل بىلەن ئىسپات قىلمىغۇچە ئۇنى كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىشقا بولمايدۇ. بۇ «قۇرئان كەرىم» دە: «ئاگاھلاندىرۇلغانلارغا ئوخشاشتۇر. مەسىلەن: «زۇلۇم قىلىپ يېتىملەرنىڭ مال - مۈلكىنى (ناھەق) يەۋالدىغانلار، شۈبھىسىزكى، قورسىقىغا يېنىپ تۇرغان ئوتنى يەۋالغان بولىدۇ، ئۇلار قىيامەت كۈنى يېنىپ تۇرغان ئوتقا كىرىدۇ.»¹ دېگەن ئايەت ئومۇمغا قارىتىلغان بولۇپ، مۇئەييەن شەخسنى كۆزدە تۇتمايدۇ. يەنى قانداقلا ئادەم يېتىمنىڭ پۇل - مېلىنى يەۋالسا، ئۇ قورسىقىغا يېنىپ تۇرغان ئوتنى يەۋالغان بولىدۇ. يېتىمنىڭ ھەققىنى يېگەن ئادەم گۇناھغا تەۋبە قىلىپ، يېتىمنىڭ ھەقلىرىنى قايتۇرۇپ بېرىپ گۇناھسىز بولۇپ ئۆلۈشى ياكى ئۇنىڭ كاتتا ساۋابلىق ئەمەللىرى بولۇپ ئۇنىڭ سايبىسىدا گۇناھلىرى مەغپىرەت قىلىنغان بولۇشى ياكى ئېغىر مۇسبەت ياكى چوڭ سىناققا يولۇقۇپ ئاللاھقا سەۋر قىلغانلىقى سەۋەبلىك گۇناھلىرى يوبۇلغان بولۇشى مۇمكىن».

بىر مۇسۇلماننى كاپىر دېيىش ئاددى ئىش ئەمەس

ئىسلام ئۆلىمالىرى مۇنداق دەيدۇ: «بىر مۇسۇلماننى كاپىر دېيىش ئۈچۈن ئۇنىڭ كۇفرى سۆزنى ياكى كاپىر بولۇشىغا سەۋەب بولىدىغان گۇناھنى ئوچۇق - ئاشكارا قىلغان بولۇشى، بىلمىگەنلىك، سەۋەنلىك، تەۋىل قىلغانلىق ۋە مەجبۇرلانغانلىقىغا ئوخشاش ئۆزىنى بولماسلىقى شەرتتۇر. بۇنىڭغا ئاساسەن، ئەگەر ئۇنىڭ مەلۇم كۇفرى سۆزنى ياكى كاپىر بولۇشىغا سەۋەب بولىدىغان مەلۇم گۇناھنى قىلغانلىقى شەك قوبۇل قىلمايدىغان دەرىجىدە ئېنىق ئىسپاتلانمىسا، ئۇنى كاپىر دېيىشكە بولمايدۇ. شۇنىڭدەك، مەزكۇر

¹ نىسا سۈرىسى 10 - ئايەت.

مۇرتەد دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن مۇنداق نەتىجىلەر كېلىپ چىقىدۇ:

1. مۇرتەد بولغان ئادەمنى ئايالىدىن ئايرىۋېتىشقا توغرا كېلىدۇ. چۈنكى مۇسۇلمان ئايال كاپىر ئەرگە ھالال ئەمەستۇر.

مۇرتەد بولغان ئادەمنى ئەۋلادلىرى ئۇنىڭ باشقۇرۇشى ئاستىدا قېلىشى جائىز ئەمەس. چۈنكى ئۇنىڭ پەرزەنتلىرىگە كۇفرلىقى بىلەن سەلبىي تەسىر بېرىشى ۋە ئۇلارنىمۇ ئازدۇرۇۋېتىشىدىن قورقىلىدۇ. مۇنداق بالىلار مۇسۇلمانلار ئاممىسىنىڭ ئۈستىگە ئامانەتتۇر.

2. مۇرتەد بولغان ئادەم بۇ قىلغىنى بىلەن مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىگە سەلبىي تەسىر بەرگەن بولىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭغا مەنسۇى جازا قوللىنىپ توغرا يولغا قايتقۇچىلىك مۇسۇلمانلارنىڭ ئۇنىڭ بىلەن ئارىلىشىشى ۋە ھەر قانداق بىر مۇئامىلە قىلىشى چەكلىنىدۇ يەنى جەمئىيەتتە يېتىم قالدۇرىلىدۇ.

3. مۇرتەد بولغان ئادەم ئۆلگىنىدە يۇيۇپ تارالمايدۇ، جىنازا نامىزى ئوقۇلمايدۇ ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ قەبرىستانلىقىغا دەپنە قىلىنمايدۇ.

4. مۇرتەد بولغان ئادەم كۇفرلىق ھالىتىدە ئۆلسە، ئۇ ئاللاھ تائالانىڭ لەنتىگە لايىق بولىدۇ ۋە رەھىمىتىدىن قوغلىنىدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن بىراۋنىڭ كاپىرلىقىغا ھۆكۈم قىلىشتا ئالدىرىماسلىق ۋە قايتا-قايتا تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش لازىم كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىز كىشىلەرنى كاپىر قىلىشقا ئەمەس، ئۇلارنى ئىسلامغا دەۋەت قىلىپ مۇسۇلمان قىلىشقا بۇيرۇلغانىمىز. ھەمدە بىراۋنى كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىش ئىشى شەخسلەرنىڭ ۋەزىپىسى ئەمەس، بەلكى ئىسلام مەھكىمىسىنىڭ ئىشىدۇر.

مۇسۇلماننى كاپىر دېيىش ئىنتايىن خەتەرلىك

كۇفرلىقنى ئاشكارا سۆزلىگەنلەر ئۈچۈن شۇنچىلىك ئېھتىيات بىلەن ئىش كۆرۈش لازىم بولغان يەردە، يامان ئىشلار بىلەن بىر قاتاردا ياخشى ئىشلارنىمۇ قىلىدىغان ۋە «لائىلاھە ئىللەللاھۇ مۇھەممەدۇن رەسۇلۇللاھ» دېگەن شاھادەت كەلمىسىنى ئېيتقان مۇسۇلمانلار توپىنى كۇفرلىققا ھۆكۈم قىلىش بۇ قانداق جۇرئەت؟ مۇسۇلمان ئادەم بۇنىڭغا جۇرئەت قىلالامدۇ؟ ئىمام بۇخارى ۋە ئىمام مۇسلىمىلار رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «كىمكى بىرەر مۇسۇلماننى كاپىر دەيدىكەن، ئەگەر ئۇ كاپىر بولمىغان بولسا، دېگەن كىشىنىڭ ئۆزى كاپىر بولىدۇ» دېگەن تۇرسا، مۇسۇلمانلارنى كاپىرلىققا چىقىرىۋېتىدىغانلار ۋە ئۇلارنىڭ قېنىنى تۆكۈشنى راۋا كۆرىدىغانلار بۇ ھەدىسنى ئاڭلىمىغانىدۇ؟ شاھادەت كەلمىسىنى ئاغزاكى ئېيتىپ قويغان مۇناپىقلارغىمۇ دۇنيا ئىشلىرىدا مۇسۇلمانلىق مۇئامىلىسى قىلىنىدىغان تۇرسا، مۇسۇلمان توپىنى كاپىرلىققا چىقىرىۋېتىشقا بولامدۇ؟ ئاغزاكى ئىمان ئېيتقانلار مۇسۇلمانلار قاتارىدىن سانىلىدۇ. ئەمما ئۇلارنىڭ ئىچكى دۇنياسى بىلەن ھېسابلىشىش ئاللاھ تائالانىڭ ئىشىدۇر. ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆزىگە قارشى ئۇرۇش ئاچقان خاۋارىجىلارنىمۇ «كاپىر» دېمىگەن. ساھابىلەر ئۇنىڭدىن «خاۋارىجىلار كاپىر بولمىسا نېمە ئەمەس؟» دەپ سورىغاندا، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ئۇلار كاپىرلىقتىن قاچقان كىشىلەردۇر» دەپ جاۋاب بەرگەن.

تەكفىرنىڭ خەتەرلىرى:

بىراۋنى كاپىرغا چىقىرىۋېتىشنىڭ خەتىرى ناھايىتى چوڭ. كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىنغان كىشى

مىقاتتىن ئېھرام باغلىماي ئۆتۈپ كېتىشنىڭ ھۆكۈمى

پەنئادا: دوكتور ئابدۇلئەزىز رەھمەتۇللاھ

توۋلايدىغان ئورۇن قىلىپ بېكىتىپ بەردى. يۇقىرىقى ئورۇنلار شۇ جايلاردا ئولتۇرۇشلۇق كىشىلەرنىڭ، شۇنداقلا ھەج ۋە ئۆمرەنى ئىرادە قىلىپ باشقا جايلاردىن كېلىپ، ئاشۇ ئورۇنلاردىن ئۆتكۈچىلەرنىڭ تەلپىيە توۋلايدىغان جايىدۇر، كىمكى تەلپىيە توۋلاشقا بەلگىلەنگەن ئورۇنلار بىلەن مەككىنىڭ ئارىلىقىدا بولسا، مەككىگە قاراپ قوزغالغان جايىدىن تەلپىيە توۋلاۋېرىدۇ. مەككىگە ئاھالىسى بولسا مەككىنىڭ ئۆزىدىنلا تەلپىيە توۋلايدۇ.⁽¹⁾

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايەت قىلىپ دەيدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللىم ئىراق ئاھالىسى ئۈچۈن زاتۇئىرقىنى ئېھرام باغلايدىغان ئورۇن قىلىپ بېكىتىپ بەردى.⁽²⁾

يۇقىرىقى جايلارنىڭ مىقاتلىقىدا بارلىق ئالىملار بىردەك ئىتتىپاق. قارايدىغان بولساق بۇ مىقاتلار ھەرەمنى چەمبەرسىمان دائىرە ئىچىگە ئالغان بولۇپ، ئاللاھ تائالا بۇ مىقاتلارنى ئۆزىنىڭ بەيتىنى قۇلۇغلاش ۋە ھۆرمىتىنى قوغداش ئۈچۈن

سوئال: ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم. بۇ يىل ھەجگە ماڭغىنىمىزدا ئېھرام باغلايدىغان جايىدىن مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلى ئېھرام باغلىيالمايلا ئۆتۈپ كەتتۇق. بۇنىڭ ھۆكۈمى نېمە؟ ھەجگە تەسىرى بولامدۇ؟ قان قىلىش ۋاجىبىمۇ؟

جاۋاب: ۋە ئەلەيكۇم ئەسسالام ۋە رەھمەتۇللاھى ۋە بەرەكاتۇھۇ:

بارلىق ھەمدۇ - سانا جانابى ئاللاھقا بولسۇن، شۇنداقلا پەيغەمبىرىمىزگە، ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىغا ۋە ئۇنىڭغا تاكى قىيامەتكىچە ئەگەشكەنلەرگە دۇرۇت - سالاملار بولسۇن!

يىراق دىيارلاردىن ھەج ياكى ئۆمرە قىلىش ئۈچۈن ھەرەمگە ماڭغاندا، ئېھرام باغلاش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن مەخسۇس ئورۇنلار بار بولۇپ، بۇ «مىقات» دەپ ئاتىلىدۇ. ھەج ياكى ئۆمرىگە ماڭغانلار بۇ ئورۇنلاردىن ئېھرامسىز ئۆتۈپ كەتسە بولمايدۇ. بەلگىلەنگەن بۇ ئورۇنلار تۆۋەندىكى ھەدىسلەردە كەلگەن:

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دېگەن: رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللىم مەدىنىلىكلەرگە زۇلھۇلەيفىنى، نەجدلىكلەرگە قەرنە مەنازىلنى، يەمەنلىكلەرگە يەلەملەمنى تەلپىيە

¹ سەھىھەين: «بۇخارى» 1524 - ھەدىس. «مۇسلىم» 1181 - ھەدىس.
² «ئەبۇ داۋۇد» 1739 - ھەدىس. ئىمام نەۋەۋى ئىسنادى سەھىھ دېگەن.

مەككە ئاھالىسىدىن بىر كىشى سەپەرگە چىقىپ مەككەگە قايتقىنىدا ئۆمرە ياكى ھەج قىلماقچى بولسا، مىقاتتا ئېھرام باغلىشى ۋاجىب بولىدۇ. بۇنىڭدا ئالىملار ئىتتىپاقى⁽³⁾.

مەككە ئەتراپىغا ئىش ياكى تۇغقان زىيارىتى ئۈچۈن بارىدىغان كىشى مىقاتتىن ئېھرامسىز ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن ھەرەم دائىرىسى باشلانمىغان ئارىلىقتا تۇرۇپ ھەج ياكى ئۆمرە قىلىشنى قارار قىلىپ قالسا، ھەج ياكى ئۆمرىنى نىيەت قىلغان جايدىن ئېھرام باغلىسا بولىدۇ. قايتىپ مىقاتتىن ئېھرام باغلىشى كېرەك ئەمەس. قان قىلىشمۇ كەتمەيدۇ. چۈنكى ئۇ مىقاتتىن ئۆتكەندە ھەج ياكى ئۆمرە نىيەت قىلمىغان.⁽⁴⁾

مەككەدە ياكى ھەرەم بىلەن مىقات ئارىلىقىدا تۇرۇۋاتقانلارغا ئېھرام باغلاش بەلگىلەنگەن ئورۇنلار ئۇلار ئۈچۈن مىقات ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئورۇنلاردىن ئېھرام باغلىماي ئۆتۈپ كەتسە ياكى ھەرەم ئىچىدە ئېھرام باغلىشى كېرەك بولغان ئەھۋالدا، ھەرەم سىرتىدىن ياكى ھەرەم سىرتىدا ئېھرام باغلىشى كېرەك بولغان ئەھۋالدا، ھەرەم ئىچىدىن ئېھرام باغلاپ قالسا بۇمۇ ئوخشاشلا مىقاتتىن ئېھرام باغلىماسلىق بولىدۇ. خىلاپلىق قىلسا قان كېلىدۇ.⁽⁵⁾

مىقاتتىن ئېھرامسىز ئۆتۈشنىڭ ھۆكۈمى ۋە نەتىجىسىگە كەلسەك، مىقاتتىن ئېھرامسىز ئۆتۈش ئىككى تۈرگە ئايرىلىدۇ:

1- تۈر: مىقاتتىن ئېھرامنى نىيەت قىلماي ئۆتۈپ كېتىش:

ئەگەر قەستەن ياكى بىلمەي ياكى ئۇنتۇپ قېلىپ، ئېھرام باغلاش بەلگىلەنگەن ئورۇندىن ئېھرامسىز ئۆتۈپ كەتكەن بولسا، تېخى تاۋاپ قىلمىغان بولسا، قايتىپ بېرىپ شۇ جايدىن ئېھرام باغلاپ كەلسە بولىدۇ. بۇ ئەھۋالدا ھېچقانداق جازا (قان) كەلمەيدۇ، گۇناھكارمۇ بولمايدۇ.

ئەمما مىقاتتىن ئۆتۈپ كېتىپ ئېھرام باغلاپ، ھەرەمگە كىرىپ تاۋاپنى باشلاپ ياكى ھەج -

بېكىتكەن. بۇ يەردىكى ھۆرمەت ھەرەم مەسجىد ھەققى - ھۆرمىتى، ھەرەم دائىرىسى ھەققى - ھۆرمىتى ۋە مىقات ھەققى - ھۆرمىتىدىن ئىبارەت.

ئېھرام باغلاشمۇ بۇ ئىلاھىي ھەققى - ھۆرمەتلەرگە رىئايە قىلىدىغانلىقىغا بەل باغلاش ۋە ئۇنى جاكالاشتىن ئىبارەت بولۇپ، ھاجى ياكى ئۆمرىچى ئېھرام باغلىغىنىدا ئىلگىرى ئۇنىڭغا مۇباھ بولغان جىما قىلىش، خۇشۇي ئىشلىتىش، كىيىم - كېچەك كىيىش ۋە ئوۋ ئوۋلاش قاتارلىق ئىشلار ھازام بولۇپ كېتىدۇ. ئېھرام باغلاش ئېھرام لىق كىيىمنى كىيىش بولماستىن بەلكى، ھەج ياكى ئۆمرىنى نىيەت قىلىشتىن ئىبارەت. نىيەتنىڭ ئورنى بولسا دىلدۇر. بۇ نىيەتنى «لەببەيكە» دەپ توۋلاپ تىلى بىلەن ئىپادىلەيدۇ.⁽¹⁾

ئېھرام باغلىغۇچىغا جىما قىلىش، خۇشۇي ئىشلىتىش، كىيىم - كېچەك كىيىش ۋە ئوۋ ئوۋلاش قاتارلىق ئىشلارنى مەنئى قىلىشتىكى ھېكمەتنى ئالىملار: راھەت - پاراغەتتىن يىراق تۇرۇپ، خۇشۇ سۈپىتى بىلەن سۈپەتلىنىش، كىيىملىرىنى سېلىپ، ئېھرام باغلاش ئارقىلىق پەرۋەردىگارى ھۇزۇرىغا بېرىشنى ئەسلىش ۋە پەرۋەردىگارىنىڭ كۆزىتىپ تۇرۇدىغانلىقىنى ھېس قىلىش ئارقىلىق چەكلەنگەن ئىشلارنى قىلماسلىققا يېقىن بولۇشتىن ئىبارەت دەپ ئىزاھلىغان.⁽²⁾

مەككىلىكلەر ۋە مەككەدە تۇرۇۋاتقانلار ھەجگە ئۆيلىرىدىن، ئۆمرىگە ھەرەم سىرتىدىن ئېھرام باغلايدۇ. ھەرەم بىلەن مىقات ئارىلىقىدىكىلەر ھەجگەمۇ، ئۆمرىگەمۇ ئۆيلىرىدىن ئېھرام باغلايدۇ. مىقات سىرتىدىن كېلىدىغانلار ھەج بىلەن ئۆمرىگە ئۇلاق ياكى ماشىنىغا ئوخشاش قاتناش ۋاسىتىلىرى بىلەن ماڭغانلار ئاشۇ بەلگىلەنگەن جايلارنىڭ بىرىدىن ياكى ئۇدۇلىدىن ئۆتكەندە ئېھرام باغلىشى، ئايروپىلان ياكى پاراخوت بىلەن ماڭغانلار شۇ جايلارنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە ياكى ئۇنداق قىلىش قولايىسىز بولسا ئايروپىلان ياكى پاراخوتقا چىقىشتىن بۇرۇن ئېھرام باغلىشى ۋاجىب.

³ «ئەلبەبىسۇت» 170/4.
⁴ «ئەلبۇدەۋۋەنە» 373/2 «راددۇل مۇھتار» 478/4 «شەرھى مۇنتەھەل ئىرادات» 526/1.
⁵ «ئەلبەھرۇرراقى» 343/2.

¹ «تاجۇلئەروۋى» 454/31 «ئەلفىھۇل ئىسلامى ۋەئەدىللەتۇھۇ» 397/3.
² «فەتھۇل بارى» 404/3.

ئۆمرە پائالىيەتلىرىدىن بىرەرسىنى قىلىپ بولغان بولسا، ئۇنىڭ مۇقاتقا قايتىشىنىڭ پايدىسى بولمايدۇ. بەربىر قان كېلىدۇ. چۈنكى بۇ ئەھۋالدا ھەج ياكى ئۆمرىگە ئېھرام باغلىغان كىشى كەمتۈك ئېھرام باغلىغان بولۇپ، ئىبادەتكە تۇتۇش قىلىپ بولغان بولىدۇ. نەتىجىدە مۇقاتتىن ئېھرامسىز ئۆتكەنلىكى ئۈچۈن بىر قوي قان قىلىشى ۋاجىب بولىدۇ.⁽¹⁾

بۇ ئەھۋالدا ئۆتۈپ كەتكەن مۇقاتقا قايتىسۇن ياكى ئۇنىڭدىن باشقا يېقىنراق ياكى يىراقراق بىر مۇقاتقا قايتىسۇن ھەنەفىي مەزھەبىتە ئوخشاش. چۈنكى ئۇ مۇقاتلارنىڭ ھەممىسى ئېھرام باغلىغۇچىغا نىسبەتەن ئوخشاش.⁽²⁾

ئەمما بىرەر مۇقاتقا قايتمايلا تۇرغان جايىدىن ئېھرام باغلىغان تەقدىردە بارلىق ئالىملارنىڭ نەزىرىدە بۇ كىشى ھەج ياكى ئۆمرىدىكى بىر ۋاجىبنى تەرك قىلغان بولىدۇ. ئۇ بولسىمۇ مۇقاتتىن ئېھرام باغلاپ ئۆتۈش. بۇ ئەھۋالدا گۇناھكار بولىدىغانلىقىدا ئىختىلاپ يوق. بۇنىڭ بىلەن قوشۇپ بۇ كىشى مۇقاتقا ئۆزىدىن قايتىمىغانلىقى ئۈچۈنمۇ گۇناھكار بولىدۇ.

ئەلۋەتتە ھۆكۈمى بىلىمى ياكى ئۇنتۇپ قالغان كىشى قەستەنلىك بولمىغاچقا مۇقاتتىن ئېھرامسىز ئۆتكەنلىكىگە گۇناھكار بولمايدۇ. ئەمما مۇقاتقا ئۆزىدىن قايتىمىغانلىقى ئۈچۈن گۇناھكار بولىدۇ.

مۇقاتقا قايتالماسلىق ھەجگە قىستالغانلىقتىن بولسۇن ياكى ھەمراھ تاپالمىغانلىقتىن بولسۇن ياكى كېسەللىكتىن بولسۇن ياكى دۈشمەندىن، ساقچىدىن، ئوغرىدىن قورققانلىقتىن بولسۇن ياكى يول بىلىمىگەنلىكتىن بولسۇن ئوخشاشلا تۇرغان جايىدىن ئېھرام باغلايدۇ. بۇ ئەھۋالدا مۇقاتقا قايتىمىغانلىقى ئۈچۈن گۇناھكار بولمىغىنى بىلەن مۇقاتتىن ئېھرامسىز ئۆتۈپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن گۇناھكار بولىدۇ.

لېكىن ھەج ياكى ئۆمرىگە ماڭغان كىشى مۇقاتتىن ئېھرام باغلىماي كېيىن قايتىپمۇ بارماي

تۇرغان جايىدىلا ئېھرام باغلىغان بولسا ئۇ كىشىگە قان قىلىشى ۋاجىب بولىدۇ. ھەزرىتى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما دېدى: «كىمكى ھەج-ئۆمرە ئىبادىتىدىن بىرەر ۋاجىبنى ئۇنتۇپ قالسا ياكى تەرك ئەتسە قان قىلىشى ۋاجىب».⁽³⁾

ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمامۇ مىنادىن قايتىش كۈنىدە كۈن تىكلنىشتىن بۇرۇن قايتىپ كەتكەن كىشى توغرىسىدا: «كۈن تىكلنىشتىن بۇرۇن تاش ئېتىۋەتسە تىكلەنگەندىن كېيىن قايتا ئاتىدۇ. كۈن تىكلنىشتىن بۇرۇن قايتىپ كەتكەن بولسا قان قىلىدۇ» دەپ ۋاجىبنى تەرك قىلغانلىقى ئۈچۈن قان قىلىشى ۋاجىب قىلغان.⁽⁴⁾

مۇقاتتىن ئېھرام باغلىمىغان كىشىمۇ خۇددى ھەج تەمەتتۇدا ھەجگە مۇقاتتىن ئېھرام باغلىمىغانلىقتىن ئىبارەت بىر ۋاجىبنى تەرك قىلغانلىقى ئۈچۈن قۇربانلىق ۋاجىب بولغان كىشىگە ئوخشايدۇ. بۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭغا ھەرقانداق ۋاجىبنى تەرك قىلغان ئەھۋالنى قىياس قىلىشقا بولىدۇ.

ئىمكانىيىتى يار بەرگەن كىشى ئۈچۈن بۇ بىر قان ئورنىغا روزا تۇتسا ياكى تاماق بەرسە بولمايدۇ.

ئەلۋەتتە، بۇ قاننى ھەج تەمەتتۇ قۇربانلىقىغا ئوخشاشلا مەككەدە ياكى مىنادا قىلىشى لازىم.

بۇ قاننىڭ گۆشىدىن بىر قىسمىنى ئۆزى يېسە بولامدۇ؟ ياكى ھەممىنى پېقىرلارغا تارقىتىپ بېرىشى كېرەكمۇ؟

بۇ مەسىلىدە ئالىملار ئوتتۇرىدا قاراش ئوخشاش بولمىسىمۇ، ۋاجىب ياكى نەپلە ھەدىيە قۇربانلىقىدىن بىر قىسمىنى يەپ، بىر قىسمىنى مۇھتاج ۋە سائىلغا بەرسە بولىدۇ دېگەن بەزى ئالىملارنىڭ قارىشى كۈچلۈكتۇر.⁽⁵⁾

چۈنكى ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە (ھەدىيە تۆگىلەرنى سىلەر ئۈچۈن ئاللاھنىڭ دىنىنىڭ ئالامەتلىرىدىن قىلدۇق. ئۇلاردا سىلەر ئۈچۈن

³ ئەلەلھۇۋەتتا 419/1. 940 - نومۇر. «سۇنەنۇل كۇبرا» بەيھەقى 30/5. 8707 - نومۇر. ئىمام ئىبنى ئابدۇلبەر، ئىبنۇل مۇلەققىن ۋە ئىبنى كەسرلەر: «سەئەدى سەھىھ» دەپ باھالىغان.
⁴ «مەسائىلۇل ئىمام ئەھمەد» 182/3 ئىمام ئەھمەد بۇ رىۋايەتنى ئالغان.
⁵ «ھاشىيەتى دۇسۇقى» 89/2.

¹ «ئەلئىختىيار» 443/1 «ئەلەلھۇغنى» 116/3 «بىدائۇلسانائى» 165/2.
² «راددۇل مۇھتار» 580/2.

چەكلىنىدۇ. پەقەتلا تەمەتتۇ قۇربانلىقى قىلالمىغان كىشى تۇتىدىغان 3 كۈن روزنى ھېيت كۈنىدىن بۇرۇن تۇتالغان بولسا شۇ كىشىگە تەشرىق كۈنلىرىدە 3 كۈن روزا تۇتۇپلىشقا رۇخسەت قىلىنىدۇ.

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بىلەن ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دېگەن: «قۇربانلىق تاپالمىغانلاردىن باشقىلارغا تەشرىق كۈنلىرى روزا تۇتۇشقا رۇخسەت قىلىنمىغان». يەنە ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما: «ھەجگە قەدەر ئۆمرە بىلەن بەھرىمەن بولغان كىشى تۇتىدىغان (ئۈچ كۈنلۈك) روزا ئەرافات كۈنىگىچە بولىدۇ. ئەگەر قۇربانلىق تاپالمىسا، روزىمۇ تۇتمىغان بولسا، مەن كۈنلىرى روزا تۇتىدۇ»، دېگەن.⁽⁵⁾

تەشرىق كۈنلىرىدەمۇ تۇتالمىسا بەزى قاراشلارغا ئاساسەن «تەشرىق كۈنلىرى» دىن كېيىن تۇتۇۋالىدۇ. ھەرەمدىكى چاغلاردا ئاغرىپ قېلىپ ياكى ھەيز ياكى نىپاس سەۋەبىدىن بولسۇن ياكى سەۋەبسىز بولسۇن 3 كۈن تۇتالماي يۇرتىغا قايتىپ كەتكەن تەقدىردە، قازاسىنى يۇرتىدا تۇتۇۋالىدۇ. قايتقىچە تۇتمىغانلىق سەۋەبىدىن قان كەلمەيدۇ.

قالغان 7 كۈننى يۇرتىغا قايتقاندا تۇتۇۋالىدۇ. روزا تۇتۇشتا بۇ كۈنلەرنى ئارقىمۇ - ئارقىدىن تۇتۇشى كېرەك ئەمەس.⁽⁶⁾

2- تۈر: مىقاتتىن ئېھرامنى نىيەت قىلىپ، لېكىن ئېھراملىق كىيىمەي، كىيىم - كېچەك كىيىپ ئۆتۈپ كېتىش:

مىقاتتىن ئۆتكەندە يېنىدا ئېھراملىق بولمىغانلىقتىن ياكى ئېھراملىقنى يۈك - ئاقتا بېرىۋەتكەنلىكتىن ئېھراملىق كىيەلمىگەن بولسىمۇ ئېھرام باغلىدىم دەپ نىيەت قىلىشى ۋاجىب، نىيەت قىلغان بولسا گەرچە ئېھراملىق كىيىمىمۇ ئۇ كىشى ئېھرامغا كىرگەن، ئەمما كىيىم - كېچەك كىيىۋېلىش ئارقىلىق ئېھرامدا چەكلەنگەن بىر ئىشنى قىلغان بولىدۇ. لېكىن ئۇچىسىدىكى كىيىم بىلەن ئېھرام نىيەت قىلغان كىشى بېشىغا بىرنەرسە كىيىۋالماي ئوچۇق تۇتۇشى، پايپاق ۋە ئىچ

خەير باردۇر. شۇنچا ئۇلارنى قاتار ئۆرە تۇرغۇزۇپ ئاللاھنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئېلىشقا بېقىنلىرى يەرگە چۈشكەندە، ئۇنىڭدىن ئۆزەڭلارمۇ يەڭلار، قانائەتچان مۇھتاج ۋە سائىلغىمۇ يېگۈزۈڭلار!⁽¹⁾ دېگەن.

ھەج دە قىلىنىدىغان قۇربانلىقلارنىڭ كۆپىنچىسى تەمەتتۇ ياكى قىران ئۈچۈندۇر. يۇقىرىقى ئايەتنىڭ ئومۇمىمۇ ئۇنىڭ بىر قىسمىنى يېسە جاڭزىلىقنى كۆرسىتىدۇ.

ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما: «ھەرەمدە ئوۋ ئوۋلىغانلىقىنىڭ جازاسى ئۈچۈن قان قىلغان، نەزىرە قىلغان مالنىڭ گۆشىدىن يېمەيدۇ، ئۇنىڭدىن باشقىسىنى يەيدۇ» دېگەن. ئەتا: «ھەج تەمەتتۇدا قىلغان قۇربانلىقتىن ئۆزىمۇ يەيدۇ، باشقىلارغىمۇ يېگۈزىدۇ» دېگەن.⁽²⁾

ئەتا يەنە: «خالىسا ھەدىيە قۇربانلىق بىلەن ئادەتتىكى قۇربانلىقتىن يەيدۇ، خالىسا يېمەيدۇ» دېگەن.⁽³⁾

ئىقتىسادى يەتمەي بىر قوي قان قىلالمىغان تەقدىردە ئورنىغا ئون كۈن روزا تۇتۇشى لازىم. ئورنىغا تاماق بەرسە بولمايدۇ. بۇ ھەج تەمەتتۇ قۇربانلىقىغا قىياس قىلىپ دېيىلگەن ھۆكۈمدۇر.⁽⁴⁾

بۇ ئون كۈننىڭ ئۈچ كۈنىنى ھېيت كۈنىگىچە تۇتۇۋالىدۇ. ھەجگە زۇلھەججىنىڭ 6 - كۈنى يەنى مىناغا مېڭىشتىن ئىككى كۈن بۇرۇن ئېھرام باغلاپ روزا تۇتۇشنى باشلىسا 6 - 7 - 8 - كۈنلىرى ئۈچ كۈن روزا تۇتۇۋالسا بولىدۇ. چۈنكى 9 - كۈنى يەنى ئەرافات كۈنى روزا تۇتمىغان ئەۋزەل. چۈنكى رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمۇ ئەرافاتتا روزا تۇتماي تۇرغان ياكى ئەرافات كۈنى بىلەن 3 كۈن تۇتسىمۇ مەيلى. ئۇ كۈنلەردە تۇتالمىغان تەقدىردە زۇلھەججىنىڭ 11 - 12 - 13 - كۈنلىرى يەنى ھېيتنىڭ 2 - 3 - 4 - كۈنلىرى تۇتۇۋالسا بولىدۇ. بۇ 3 كۈن «تەشرىق كۈنلىرى» بولۇپ، ئادەتتە روزا تۇتۇش

¹ ھەج سۇرىسى 36 - ئايەت.

² سەھىھۇل بۇخارى «ھەدىيە قۇربانلىق تۈگىلەردىن نېمىلەرنىڭ يېيىلىدىغانلىقى ۋە سەدىقە قىلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا» دېگەن باب.

³ «فەتھۇل بارى» 558/3.

⁴ «ئەزەخىيرە» 209/3.

⁵ سەھىھۇل بۇخارى 1997 - 1999 - ھەدىسلەر.

⁶ ئەلبۇغنى 248/3.

كېيىنلىرىنى سېلىۋېتىپ، كۆڭلەك ياكى مايكىسىنى سېلىپ رىدا شەكلىدە ئۇچسىغا ئارتىۋېلىشى، ئىشتىنى بىلەن ئېھرامغا كىرىشى لازىم. چۈنكى ئىزار (بەلىنىڭ ئاستىنى ئورغۇدەك رەخت) تاپالمىغان ئادەم ئىشتان كېيىۋېلىپ ئىشتاندا ئېھرامغا كىرىدۇ. بۇ كىشى ئېھرام لىقىنى تاپقان چېغدا ئېھراملىقنى كىيۋالىدۇ. بۇ كىشىگە فىدىيە كەلمەيدۇ.

جابر ئىبنى زەيد رىۋايەت قىلىدۇكى، ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دېگەن: رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەلەم: «ئىزارى بولمىغان كىشى ئىشتان كىيسۇن، قونجىسىز كەش تاپالمىغان ئادەم، قونجىلىق كەشنى (قونجىسىنى ئۇشۇقىدىن تۆۋەن كېسىۋېتىپ) كىيسۇن» دېگەن.⁽¹⁾

ئەمما مىقاتتىن ئۆتكەندە ئېھراملىقى يېنىدا بار تۇرۇپ ساقچىدىن قورققانلىقتىن ياكى باشقا سەۋەبلەر تۈپەيلى كىيىمى بىلەن ئېھرامنى نىيەت قىلغان بولسا، بۇ ئەھۋالدا ئۇ كىشىگە فىدىيە بېرىشى ۋاجىب بولىدۇ. فىدىيە 3 كۈن روزا تۇنۇش ياكى ھەر بىر مىسكىنگە يېرىم سا مىقتاردا 6 مىسكىنگە ئاشلىق (ياكى ئۇلارغا 2 ۋاختىن ياكى بىر ۋاختىن تاماق) بېرىش ياكى بىر قوي قان قىلىشتىن ئىبارەت.⁽²⁾

بۇ 2- تۈردە فىدىيە بەرمەكچى بولغان كىشى يۇقىرىقى 3 ئىشتىن بىرىنى تاللىسا بولىدۇ. ئەگەر روزا تۇتماقچى بولسا بارلىق ئالىملارنىڭ بىردەك قارىشى بويىچە روزىنى دۇنيانىڭ قەيىرىدە تۇتۇلسا بولىدۇ.

ئەگەر قان قىلىشنى تاللىغان ئەھۋالدا بۇ جازا ئۈچۈن سويۇلغان مال بولغاچقا ئۇنىڭ گۆشىدىن يېسە، بىرەرسىگە ھەدىيە قىلسا بولمايدۇ. كۆپچىلىك ئالىملار ئۇنى پەقەتلا مەككىدە سويۇپ گۆشىنىڭ ھەممىنى ھەرەم پېقىرلىرىغا تارقىتىپ بېرىدۇ دەپ قارىغان بولسىمۇ، لېكىن ئىمام مالىك قاتارلىقلارنىڭ كۈچلۈك قارىشىغا ئاساسەن ئۇنى مەككىدە سويۇشنى كېرەك ئەمەس، بەلكى

دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا سويىسا بولىدۇ. لېكىن ئۆزى ئۇنىڭدىن يېمەي ھەممىنى پېقىرلارغا تارقىتىپ بېرىدۇ. چۈنكى قۇرئان ۋە ھەدىستە بۇنى ھەدىيە دەپ ئاتىماي، قۇربانلىق دەپ ئاتىغان. قۇربانلىق دېگەن قەيەردە سويۇلسا بولىدۇ. يۇقىرىقى كەئىب ئىبنى ئۇجرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھەدىسىدەمۇ رەسۇلۇللاھ ئۇنىڭغا: «ياكى ساڭا ئاسان كەلگەن نەرسىنى قۇربانلىق قىل» دېگەن ۋە ھەرەمدە قۇربانلىق قىلىشنى شەرت قىلمىغان. ھەزرىتى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىنمۇ ھەزرىتى ھۈسەين رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ سۇقىيا دېگەن جايىدا چاچ چۈشۈرگەن فىدىيىسى ئۈچۈن ھەرەمنىڭ سىرتىدا قۇربانلىق قىلغانلىقى كەلگەن. مۇجاھىد: «فىدىيە سەن خالىغان يەردە» دېگەن. ئىبراھىم نەخائى: «فىدىيە سەدىقىسى، روزىسى ۋە قۇربانلىقى خالىغان يەردە بولىدۇ» دېگەن.⁽³⁾

خۇلاسە: مىقاتتىن ئۆتكەندە ئېھرام كىيىمى كېيەلمىگەن تەقدىردىمۇ ئېھرامنى نىيەت قىلغان ياكى قىلمىغانغا قاراپ كاپىيارنى پەرقلىق بولىدۇ: نىيەت قىلمىسا قان كېلىدۇ. بۇنى ھەرەمدە سويۇپ، باي ۋە كەمبەغەللىرىگە تارقىتسا، بىر قىسمىنى ئۆزى يېسە بولىدۇ. قان قىلالمىسا ھەجىدىن قايتقاندا ئون كۈن روزا تۇتىدۇ. روزىنىمۇ تۇتالمىسا باشقا ئىش قىلىشى كېرەك ئەمەس. ئەمما ئېھرام كىيىمى كېيەلمەي، ئېھرامنى نىيەت قىلىپ ئۆتكەن بولسا، يا قان قىلىدۇ، يا ئۈچ كۈن روزا تۇتىدۇ ياكى ئالتە مىسكىنگە تاماق بېرىدۇ. بۇ ئەھۋالدا چوقۇم قان قىلىشى كېرەك ئەمەس. بۇ ئۈچتىن بىرىنى ئىختىيارى تاللايدۇ. بۇ ئىشلارنى ھەرەمدە قىلىشى كېرەك ئەمەس، بەلكى ھەرەم سىرتىدا، يۇرتىدا قىلىشىمۇ بولىدۇ. قان قىلىشنى تاللىغان تەقدىردە ئۇنىڭ گۆشىدىن يېسە، بىرەرسىگە ھەدىيە قىلسا بولمايدۇ. گۆشنىڭ ھەممىنى پېقىرلارغا تارقىتىپ بېرىدۇ.

ۋەللاھۇ ئەلەم

³ ئەلھۇۋەتتا 388/1 تەپسىرى تەبەرى 240/2 ئەھكامۇل قۇرئان جاساس 352/1 تەپسىرى قۇرتۇبى 385/2 ئەلھۇۋەللا 213/7.

¹ سەھىھەين: بۇخارى 1843 - ھەدىس. مۇسلىم 1178 - ھەدىس.
² قرار الجمع الفقهي التابع لرابطة العالم الإسلامي، مجلة البحوث الإسلامية 332/32.

ئىسلامدا ئوتتۇراھاللىق

چۈشەنچىسى (4)

ئوبۇلقاسم ئەھمىدى

تەرەپلەردە سەل قاراش ياكى چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىشتىن خالىي ئوتتۇراھال دىن ئەكەنلىكىنى ئىسپاتلىماقتا. دىنلار قارىسىدا ئوتتۇراھاللىققا ئىگە بولغان ئىسلام دىنى ئىنسانلارنى پايدىلىق ئىشلارغا بۇيرۇپ، زىيانلىق ئىشلاردىن توسقان، ئىنسانلارنىڭ دۇنيا - ئاخىرەتلىك پايدا - مەنپەئەتلىرىگە كاپالەتلىك قىلغان، ئاللاھ تائالا پۈتۈنلۈككە ۋە كامالەتكە يەتكۈزگەن، بەندىلىرىنىڭ ئاخىرقى دىنى بولۇشقا تاللاپ بەرگەن، ئىلگىرىكى بارلىق ساماۋى دىنلارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئۇ دىنلارنىڭ ئورۇنلىرىنى ئىگىلىگەن، ئاللاھنىڭ نەزىرىدە مەقبۇل بولغان توغرا ۋە گۈزەل دىندۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم، سىلەرگە نېمىتىمنى تاماملىدىم، ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم»¹ «ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ نەزىرىدە مەقبۇل دىن ئىسلام (دىنى)دۇر»²

ئىسلام دىنى سەل قاراش ياكى چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىشتىن خالىي ئوتتۇراھاللىققا ئىگە دىن بولۇپ، كېيىنكى دەۋرلەردە بەزى مۇسۇلمانلارنىڭ سەل قارىشى يەنە بەزىلىرىنىڭ چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىشى نەتىجىسىدە، بۇ دىننىڭ ئوتتۇراھاللىق خۇسۇسىيىتىگە مەلۇم دەرىجىدە داغ تەككەن بولسىمۇ، لېكىن ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ئىلتىپاتى، ئەھلى سۈننە ۋە لىجامائە ئۆلىمالىرىنىڭ تىرىشچانلىقى ئارقىلىق بۇ دىننىڭ ئوتتۇراھاللىق خۇسۇسىيىتىنى ساقلاپ قالدى.

دىنلار قارىسىدا ئىسلام دىنىنىڭ ئوتتۇراھاللىقى

دىنلار ئارا سېلىشتۇرۇش ئېلىپ بېرىلغاندا ئاندىن ئىسلام دىنىنىڭ نېمىتى، قەدر - قىممىتى ۋە ئۇنىڭ ئوتتۇراھاللىقى تېخىمۇ ئوچۇق نامايان بولىدۇ. دىنلار ئارا سېلىشتۇرۇش نەتىجىلىرى بەزى دىنلاردا ئەقىدە - ئېتىقاد ياكى تائەت - ئىبادەت ۋە ياكى باشقا تەرەپلەردە سەل قاراغانلىقىنى يەنە بەزى دىنلاردا چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىلگەنلىكىنى ئەمما ئىسلام دىنىنىڭ ھەممە

¹سۇرە مائىدە 3 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى
²سۇرە ئال ئىمران 19 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى

ئاللاھ تائالا ئىنسانلاردىن ئىسلام دىنىدىن باشقا دىننىڭ قوبۇل قىلىنمايدىغانلىقىنى، ئىسلام دىنىدىن باشقا دىنغا ئېتىقاد قىلغان كىشىنىڭ چوقۇم زىيان تارتقۇچىلاردىن ۋە ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققۇچىلاردىن بولىدىغانلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «كىمكى ئىسلام (دىنىدىن) غەيرى دىننى تىلەيدىكەن، ھەرگىز ئۇنىڭ دىنى قوبۇل قىلىنمايدۇ، ئۇ ئاخىرەتتە زىيان تارتقۇچىدۇر!»¹

دۇنيادا ئىنسانلار ئېتىقاد قىلىپ كېلىۋاتقان نۇرغۇن دىنلار بار بولۇپ، نەپسانىيەتچىلەر ئۇ دىنلارنى توغرا ۋە خەلقنىڭ ئەھۋالىغا ماس كېلىدىغان ھەق دىنلار قىلىپ كۆرسىتىپ كېلىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن ئىنسان ئەقلىنى ئىشلەتكەندە، ئۇ دىنلارنىڭ ئىنسانىيەتنىڭ ئېھتىياجىنى قامدىيالايدىغان باتىل دىنلار ئىكەنلىكى، ئۇ دىنلارغا چاقىرغۇچىلارنىڭ نەپسانىيەتچى شەيئەلەر ئىكەنلىكى ئايدىڭلىشىدۇ.

ئىسلام دىنىنىڭ ئىلگىرىكى بارلىق دىنلارنى ئەمەلدىن قالدۇرغانلىقى

ئېتىقادچىلىرى ھازىر دۇنيا نوپۇسىنىڭ خېلى سالمىقىنى ئىگىلەيدىغان خىرىستىيان دىنى ساماۋى دىن بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ۋاقىتلىق دىن ئىدى. چۈنكى ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئۆزىدىن كېيىن كېلىدىغان ئەھمەد ئىسىملىك پەيغەمبەر بىلەن خۇشخەۋەر بەرگۈچى پەيغەمبەر بولۇپ، خىرىستىيان دىنى ئەنە شۇ خۇشخەۋەر بېرىلگەن پەيغەمبەرنىڭ كېلىشى بىلەن ئاخىرلىشىپ، كېيىنكى پەيغەمبەرگە ئەگىشىش پەرز ئىدى. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «ئۆز ۋاقتىدا مەرىپەتنىڭ ئوغلى ئىيسا: ئى سىرائىل ئەۋلادى! مەن سىلەرگە ھەقىقەتەن ئاللاھ ئەۋەتكەن، مەندىن بۇرۇن كەلگەن تەۋراتنى تەستىق قىلغۇچى، مەندىن كېيىن كېلىدىغان ئەھمەد ئىسىملىك پەيغەمبەر بىلەن

خۇشخەۋەر بەرگۈچى پەيغەمبەرمەن، دېدى»²

ئاللاھ تائالا بارلىق پەيغەمبەرلەردىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر بولۇپ كەلسە، ئۇنىڭغا ئەگىشىش ھەققىدە چىن ئەھدە ئېلىپ مۇنداق دەيدۇ: «سىلەرگە مەن كىتابنى ۋە ھېكمەتنى ئاتا قىلدىم، كېيىن سىلەرگە، سىلەردىكى نەرسىلەرنى (يەنى كىتاب بىلەن ھېكمەتنى) ئېتىراپ قىلغۇچى بىر پەيغەمبەر (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) كەلسە ئۇنىڭغا، ئەلۋەتتە، ئىمان ئېيتىشىڭلار كېرەك ۋە ئۇنىڭغا ئەلۋەتتە ياردەم بېرىشىڭلار كېرەك». ئاللاھ: «(بۇ ئەھدىنى) ئېتىراپ قىلىدىڭلارمۇ؟ شۇنىڭ (يەنە بۇ ئىش) ئۈچۈن مېنىڭ ئەھدىمنى قوبۇل قىلىدىڭلارمۇ؟» دېدى. ئۇلار: «ئېتىراپ قىلدۇق» دېدى. ئاللاھ: «(ئۆزۈڭلارنىڭ ۋە تەۋەلىرىڭلارنىڭ ئېتىراپ قىلغانلىقىغا) گۇۋاھ بولۇڭلار، مەنمۇ سىلەر بىلەن بىللە گۇۋاھ بولغۇچىلاردىنمەن» دېدى. كىمكى شۇنىڭدىن كېيىن يۈز ئۆرۈسە (يەنى ئەھدىنى بۇزسا)، ئۇلار ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققۇچىلاردۇر. ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار ۋە خىرىستىيانلار) ئاللاھنىڭ دىنىدىن (يەنى ئىسلام دىنىدىن) باشقا دىننى تىلەمدۇ؟»³

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكى بايان قىلىنىدۇ: «ئاللاھ تائالا ھەربىر پەيغەمبەردىن شۇ پەيغەمبەر ھايات ۋاقتىدا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەرلىك بىلەن ئوتتۇرىغا چىقسا، چوقۇم شۇ پەيغەمبەرنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى بىلەن بىرگە، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتىشى ۋە ئۇنىڭغا ياردەم بېرىشى كېرەكلىكى ھەققىدە چىن ئەھدە ئالغانىدى».

يەھۇدىيلار ئېتىقاد قىلىپ كېلىۋاتقان دىنمۇ ئاللاھ تەرىپىدىن تاللانغان، ئۆز زامانىسىدا ئەۋزەل ھېسابلانغان ساماۋى دىن بولغان

² سۇرە سەفى 6-ئايەت
³ سۇرە ئال ئىمران 81-، 82-، 83-ئايەتلەر.

¹ سۇرە ئال ئىمران 85-ئايەت.

ئىسلام دىنى كېلىپ، ئەرەب يېرىم ئارىلىدىكى بارلىق بۇتپەرەسلىك دىنلىرىغا خاتىمە بەردى.

ئىسلام دىنىنىڭ پۈتۈنلۈكى ۋە ئۇنىڭدا كەم-زىيادە قىلىشنىڭ ھاراملىقى

ئىسلام شەرىئىتىنىڭ دەلىل-پاكتىلىرى ناھايىتى ئوچۇق بولۇپ، قۇرئان كەرىم ياكى ھەدىس شەرىفىتىن دەلىل-ئىسپاتى بولمىغان ھەرقانداق بىر ئىبادەتنى ئوتتۇرىغا چىقىرىش ياكى دەلىل-ئىسپاتسىزلا ھەرقانداق بىر نەرسىنىڭ ھالال ياكى ھاراملىقىغا ھۆكۈم قىلىش توغرا بولمايدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ دىننى پۈتۈنلۈككە ئىگە قىلغانلىقىنى، شۇ ئارقىلىق بىزگە نېمىتىنى تاماملىغانلىقىنى، ئىسلام دىنىنى بىزنىڭ مەڭگۈلۈك دىنىمىز بولۇشقا تاللاپ بەرگەنلىكىنى بايان قىلىپ، پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاياتى ئاخىرىدا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى: «بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم، سىلەرگە نېمىتىمنى تاماملىدىم، ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم»³

ئىسلام دىنىنىڭ پۈتۈنلۈكى ئۇنىڭ بارلىق ياخشىلىقلارغا بۇيرۇپ، بارلىق يامانلىقلاردىن توسقان دىن ئىكەنلىكىدە تېخىمۇ ئوچۇق نامايان بولىدۇ. ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن بۇ دىننى خەلققە بايان قىلىپ بېرىشكە بۇيرۇلغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام گەپ-سۆزلىرى ۋە ئەمەلىي ھەرىكەتلىرى ئارقىلىق خەلققە بۇ دىننى تۇلۇق يەتكۈزدى. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «بىز ساڭا قۇرئاننى ئىنسانلارغا چۈشۈرۈلگەنلەرنى بايان قىلىپ بەرسۇن، ئۇلار (بۇ قۇرئاننى) پىكىر قىلىپ (ئۇنىڭدىن ۋەز-نەسەھەت ئالسۇن) دەپ نازىل قىلدۇق»⁴

ئاللاھقا ھەمدۇسانالار بولسۇنكى، ئىسلام دىنى بارلىق ياخشىلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، بارلىق يامانلىقلار ۋە زىيانلىقلاردىن توسقان ھالدا

بولسىمۇ، لېكىن ئۇ دىنمۇ ۋاقىتلىق دىن بولۇپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكى بىلەن ئەمەلدىن قالغان دىن بولغاننىڭ ئۈستىگە، خرىستىئان دىنىگە ئوخشاش پەيغەمبەرلىرىدىن كېيىن نۇرغۇن بۇرمىلاش ۋە ئۆزگەرتىشلەرگە ئۇچرىغان دىن ئىدى.

ساماۋى دىنلارنىڭ كىتابلىرىنى ھېمايە قىلىشقا شۇ دىنلارنىڭ زاھىتىلىرى ۋە ئۆلىمالىرى نازارەتچى بولغان بولسا، ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس كىتابى بولغان قۇرئان كەرىمنى قوغداشنى ئاللاھ تائالا ئۆز ئۈستىگە ئالغانىدى. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «(پەھۇدىيىلارنىڭ) زاھىتىلىرى ۋە ئۆلىمالىرىمۇ (ئۆزگەرتىشتىن) ساقلاشقا بۇيرۇلغان كىتابۇللاھ (يەنى تەۋرات) بويىچە ھۆكۈم قىلدۇ، ئۇلار تەۋراتنى (ئۆزگەرتىشتىن ساقلاشقا) نازارەتچى ئىدى»¹ «قۇرئاننى ھەقىقەتەن بىز نازىل قىلدۇق ۋە چوقۇم ئۇنى قوغدايمىز»²

ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىشنىڭ پەرزلىكى ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىپ ۋە ئىسلام دىنىنى پۈتۈنلەپ بەرگەندىن كېيىن، بارلىق دىنلارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، پەقەت ئىسلام دىنىنىلا قىيامەتكىچە داۋام قىلىدىغان دىن قىلىپ، دۇنيادىكى بارلىق ئىنسانلارنىڭ ئۇ دىنغا ئېتىقاد قىلىشىنى پەرز قىلدى.

دۇنيادا مەزكۇر ساماۋى دىنلاردىن باشقا يەنە بۇددا دىنى ۋە ئۇنىڭ يەنە بىر تۈرى بولغان ھىندى دىنى قاتارلىقلارغا ئوخشىغان نۇرغۇن يەرلىك باتىل دىنلار بار بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى ئۇ دىنلارغا ئېتىقاد قىلىشتىن توستى. ئىسلام دىنى كەلگەن ۋاقىتتا دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئاللاھنى قويۇپ، دېڭىز-ئوكيان، ئاي-يۇلتۇز، تاش-چالما، دەل-دەرەخ، ۋە مازارلارغا چوقۇنىدىغانلارمۇ خېلى كۆپ ئىدى،

³سۇرە مائىدە 3-ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
⁴سۇرە نەھل 44-ئايەت.

¹سۇرە مائىدە 44-ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
²سۇرە ھىجرى 9-ئايەت.

كەلگەن دىن بولۇپ، ئىنسانلارنىڭ تۇغۇلۇشتىكى ساپ ھالىتىگە، تەبىئىتىگە، ئەقىلىگە تامامەن ئۇيغۇن كېلىدىغان دىندۇر. ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغان بەزى سەھرالىق ئەربەبلەرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى بايان قىلىندۇ: ئىسلام دىنى بۇيرۇغان ئىشلارغا ئەقىلىمىزنىڭ: «ھەي ئىست! ئىسلام بۇ ئىشلاردىن توسقان بولسۇنچۇ! دېگەنلىكىنى ياكى ئىسلام توسقان ئىشلارغا ئەقىلىمىزنىڭ: كاشكى ئىسلام بۇ ئىشلارغا بۇيرۇغان بولسەكەن» دېگەنلىكىنى ئۇچرىتىپ باقمىدۇق. دېمەك، ئىسلام دىنى تۇغۇلۇشتىكى ساپ ھالەتكە، ساغلام ئەقىلگە تامامەن ئۇيغۇن دىن بولۇپ، ساغلام ئەقىل بۇ دىننى قوللاپ قۇۋۋەتلەيدۇ، بۇ دىننىڭ بارلىق پايدا-مەنپەئەتلەرنى قوغدايدىغان، زىيان-زەخمەتلەردىن ساقلايدىغان گۈزەل دىن ئىكەنلىكىگە گۇۋاھ بولىدۇ.

يەھۇدىي دىنى بىلەن خىرىستىيان دىنى ئارىسىدا ئىسلام دىنىنىڭ ئوتتۇراھاللىقى

ئىسلام دىنى ئەقىدە جەھەتتە ئىلگىرىكى دىنلارنىڭ ئارىسىدا ئوتتۇراھاللىققا ئىگە بولغىنىدەك، تائەت-ئىبادەت جەھەتتىمۇ باشقا دىنلار ئارىسىدا سەل قاراش ياكى چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىشتىن خالىي ئوتتۇراھاللىققا ئىگە دىندۇر. ئىلگىرىكى دىنلارنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىنىڭ بەزىلىرى سەل قاراپ، يەنە بەزىلىرى چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىپ توغرا يولدىن ئېزىپ كەتكەن بولۇپ، شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا سەل قاراش ياكى چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىشتىن خالىي ئوتتۇراھاللىققا ئىگە ئىسلام دىنىنى نازىل قىلدى.

تۆۋەندە ئىسلام دىنىنىڭ ئەقىدە مەسىلىلىرىدە سەل قاراش ياكى چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىشتىن خالىي ئوتتۇراھال دىن ئىكەنلىكىگە بەزى مىساللارنى كەلتۈرىمىز.

ئىسلام دىنىنىڭ ئىيسا ئەلەيھىسسالام ھەققىدىكى ئوتتۇراھاللىقى

ئىلگىرى ئۆتكەن ئۆمەتلەرنىڭ بەزىلىرى

ئىيسا ئەلەيھىسسالام ھەققىدە سەل قارىغان ۋە ئۇنىڭغا ھۆرمەتسىزلىك قىلغان بولسا، يەنە بەزىلىرى ئۇنى ھۆرمەتلەشتە چېكىدىن ئاشۇرۇۋەتكەن بولۇپ، شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا بۇ ئىككى ئۆمەتنىڭ ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا تۇتقان پوزىتسىيەسى ئارىسىدا ئوتتۇرا يول تۇتقان ئىسلام دىنىنى نازىل قىلدى. مەسىلەن: يەھۇدىيلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسىغا چوڭ بوھتان چاپلاپ، ئۇنى پاهىشە ئايال، ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى زىندان تۆرەلەگەن، دەپ ئېتىقاد قىلىپ، ئاللاھنىڭ لەنتىگە ئۇچرىدى. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «ئۇلارنىڭ كۇفرى (يەنى ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئىنكار قىلغانلىقى) ئۈچۈن ۋە مەريەمگە چوڭ بوھتان چاپلىغانلىقى ئۈچۈن (ئۇلارغا لەنەت قىلدۇق)»¹

خىرىستىيانلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ شەنىگە لايىق بولمايدىغان سۆزلەرنى ئېيتىپ، چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىپ توغرا يولدىن ئاداشتى. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «مەريەم ئوغلى مەسىھ (يەنى ئىيسا) ئاللاھدۇر، دېگەن كىشىلەر (يەنى خىرىستىيانلارنىڭ بىر پىرقىسى) ھەقىقەتەن كاپىر بولدى»² «خىرىستىيانلار: «مەسىھ (يەنى ئىيسا) ئاللاھنىڭ ئوغلىدۇر» دېدى، بۇ ئۇلارنىڭ ئاغزىدىكى (دەلىلىسىز) سۆزدۇر، (ئۇلارنىڭ سۆزلىرى) ئىلگىرىكى كاپىرلارنىڭ (يەنى مۇشرىكلارنىڭ) «پەرىشتىلەر ئاللاھنىڭ قىزلىرىدۇر» دېگەن سۆزلىرىگە ئوخشايدۇ. ئاللاھ ئۇلارغا لەنەت قىلسۇنكى، (ئاللاھنىڭ بالىسى يوقلۇقىغا روشەن دەلىل تۇرسا، ھەقىقەتتەن باتىلغا بۇرۇلۇپ) ئۇلار قانداقمۇ (ئاللاھنىڭ بالىسى بار دەپ) ئاللاھقا يالغان چاپلايدۇ»³ «ئۆز ۋاقتىدا ئاللاھ ئېيتتى: «ئى مەريەم ئوغلى ئىيسا! سەن كىشىلەرگە، ئاللاھنى قويۇپ مەن بىلەن ئانامنى ئىككى ئالاھ قىلىۋېلىڭلار، دېدىڭمۇ؟» ئىيسا ئېيتتى:

¹سۇرە نىسا 156-ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
²سۇرە مائىدە 17-ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
³سۇرە تۆۋبە 30-ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

خىرىستىيان دىنى ئوتتۇرىسىدا چوڭ پەرق بار بولۇپ، بۇ مەسىلىگە ئۇ دىننىڭ بىرىدە سەل قارالسا، يەنە بىرىدە چىكىدىن ئاشۇرۇۋېتىلگەن. ئۇنىڭ مەسالى شۇكى، يەھۇدىي دىنىدا تالاق قىلىش يەنى ئاجرىشىش بار بولسىمۇ، تالاقىدىن كېيىن يارىشىۋېلىشقا قەتئىي يول يوق. خىرىستىيان دىنىدا خوتۇننى ئالدىمۇ ئاجرىشىپ كېتىشكە قەتئىي يول يوق. ئەمما ئىسلام دىنى بۇ مەسىلىدە ئوتتۇراھال يول تۇتۇپ، ئەر-ئايال كېلىشەلمىگەن ۋاقىتتا ئاجرىشىپ كېتىشىنى ۋە ئاجرىشىپ كەتكەندىن كېيىن تالاق ئۈچ قېتىمغا يەتمىگەن بولسىلا قايتا يارىشىۋېلىشقا بولىدىغانلىقىنى يولغا قويدى. چۈنكى ئىنسان ئالدىراقسانلىق ۋە تۇراقسىزلىق ئىللەتلەردىن خالىي بولالمايدىغان مەخلۇقتۇر.

ئىسلام دىنىنىڭ قىساس مەسىلىسىدىكى ئوتتۇراھاللىقى

يەھۇدىي دىنىدا قىساس ئېلىش بېكىتىۋېتىلگەن بولۇپ، كەچۈرۈم قىلىشقا ماجال يوق. خىرىستىيان دىنىدا كەچۈرۈم قىلىش بېكىتىۋېتىلگەن بولۇپ، قىساس ئېلىشقا ئورۇن يوق. ئەمما ئىسلام دىنى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىلىرىنى كەچۈرۈم قىلىۋېتىشكە ياكى قىساس ئېلىشقا مەجبۇرلىماستىن بەلكى دىيەت ئېلىپ ياكى مۇتلەق كۆچۈرۈۋېتىش بىلەن قىساس ئېلىشنىڭ بىرىنى تاللاش ئىختىيارىنى بېرىپ، بۇ مەسىلىدىمۇ ئوتتۇراھال يول تۇتتى.

ئىسلام دىنىنىڭ جازالاش ۋە ئىنتىقام ئېلىش ئىشلىرىدىكى ئوتتۇراھاللىقى

ئىسلام دىنى جازالاش ۋە ئىنتىقام ئېلىش قاتارلىق ئىشلارنىمۇ ئوتتۇراھال يول تۇتقان بولۇپ، ھەرقانداق بىر يامانلىققا ئاشۇرۇپ ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئوخشىشى بىلەن جازا بېرىشكە رۇخسەت بەردى، لېكىن سەۋر قىلىپ كەچۈرۈۋېتىشىنى ئەۋزەل ساندى. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «ئەگەر (ئۆزۈڭلارغا يەتكەن

«(رەببىم!) شەنڭگە لايىق ئەمەس نەرسىلەردىن سېنى پاك دەپ ئېتىقاد قىلمەنكى، ماڭا ئېيتىشقا تېگىشلىك بولمىغان سۆزلەرنى مەن ئېيتمايمەن»¹

ئەمما ئىسلام دىنى ئىيسا ئەلەيھىسسالام ھەققىدە سەل قاراش ياكى چىكىدىن ئاشۇرۇۋېتىشتىن خالىي ھالدا ئوتتۇراھال يول تۇتتى، «ئىيسا ئاللاھدۇر»، ياكى «ئاللاھنىڭ ئوغلىدۇر»، ۋە ياكى «ئۈچ ئىلاھنىڭ ئۈچىنچىسىدۇر»، دەپ چىكىدىن ئاشۇرۇۋەتكەنلەرگە، شۇنىڭدەك، «ئىيسا زىندان تۆرەلگەن» دەپ ئۇنىڭ شەنڭە داغ تەككۈزۈلگەن ۋە ئۇنىڭغا ھۆرمەتسىزلىك قىلغان بوھتانچىلارغا رەددىيە بېرىپ، ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىنى ئوچۇق جاكارلىدى. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «مەرىيەم ئوغلى ئىيسا پەقەت (ئۆتكەن پەيغەمبەرلەرگە ئوخشاش) پەيغەمبەردۇر، ئۇنىڭدىن ئىلگىرى نۇرغۇن پەيغەمبەرلەر ئۆتكەن، ئۇنىڭ ئانىسى ناھايىتى راستچىل خوتۇندۇر، ئۇ ئىككىسى تاماق يەيتتى (يەنە ئۇلارمۇ باشقا مەخلۇقلارغا ئوخشاشلا گۆش، سۆڭەك، تومۇر ۋە پەيلەردىن تەركىب تاپقان ئىدى). ئۇلارغا (يەنى ئۇلارنىڭ ئېتىقادىنىڭ باتىللىقىغا) ئايەتلىرىمىزنى قانداق بايان قىلىدىغانلىقىمىزغا قارىغىن؛ ئاندىن ئۇلارنىڭ ھەقتىن قانداق باش تارتقانلىقىغا قارىغىن»² «ئۆز ۋاقتىدا مەرىيەمنىڭ ئوغلى ئىيسا: ئىسرائىل ئەۋلادى! مەن سىلەرگە ھەقىقەتەن ئاللاھ ئەۋەتكەن، مەندىن بۇرۇن كەلگەن تەۋراتنى تەستىق قىلغۇچى، مەندىن كېيىن كېلىدىغان ئەھمەد ئىسىملىك پەيغەمبەر بىلەن خۇشخەۋەر بەرگۈچى پەيغەمبەرمەن دېدى»³

ئىسلام دىنىنىڭ تالاق مەسىلىسىدىكى ئوتتۇراھاللىقى

تالاق مەسىلىسىدە يەھۇدىي دىنى بىلەن

¹ سۇرە مائىدە 116 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
² سۇرە مائىدە 75 - ئايەت.
³ سۇرە سەف 6 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

زىيان-زەخمەت ئۈچۈن) ئىنتىقام ئالماقچى بولساڭلار، ئۆزۈڭلارغا يەتكەن زىيان-زەخمەت قانچىلىك بولسا، شۇنچىلىك ئىنتىقام ئېلىڭلار (يەنى ئاشۇرۇۋەتمەڭلار)، ئەگەر سەۋر قىلساڭلار (يەنى ئىنتىقام ئالماي كەچۈرسەڭلار)، بۇ سەۋر قىلغۇچىلار (يەنى كەچۈرگۈچىلەر) ئۈچۈن (ئەلۋەتتە) ياخشىدۇر»³ «براۋ سىلەرگە قانچىلىك چىقىلغان بولسا، سىلەرمۇ ئۇنىڭغا شۇنچىلىك چىقىلىڭلار، ئاللاھقا تەقۋادارلىق قىلىڭلار، بىلىڭلاركى، ئاللاھ تەقۋادارلار بىلەن بىللىدۇر»⁴

خىرىستىيان دىنى زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىلارنى زۇلۇم قىلغۇچىلارنى كۆچۈرۈۋېتىشكە، ئۇلاردىن ھەرگىز ئىنتىقام ئالماستىن بۇيرىدى. يەھۇدىي دىنى ھەققىنى تۇلۇق ئېلىشقا ۋە قىساسقا ھۆكۈم قىلدى. ئەمما ئىسلام دىنى بۇ مەسىلىگە سەل قارىماستىن ياكى چىكىدىن ئاشۇرۇۋەتمەستىن بەلكى ئوتتۇراھال يول تۇتۇپ، يەتكەن زىيان-زەخمەت قانچىلىك بولسا، شۇنچىلىك ئىنتىقام ئېلىشقا بولىدىغانلىقىنى، ئاشۇرۇۋېتىشكە قەتئىي بولمايدىغانلىقىنى، ئەگەر سەۋر قىلىپ، ئىنتىقام ئالماي كەچۈرۈۋەتسە، سەۋر قىلغۇچىلار ئۈچۈن ئەلۋەتتە ياخشى بولىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويدى. پىرقىلەر ئارىسىدا ئەھلى سۈننە ۋە لىجىماتىنىڭ ئوتتۇراھاللىقى

يۇقىرىدا باشقا دىنلار ئارىسىدا ئىسلام دىنىنىڭ ئوتتۇراھال دىن ئىكەنلىكى ھەققىدە توختالدىق، نۆۋەتتە پىرقىلەر ئارىسىدا ئەھلى سۈننە ۋە لىجىماتىنىڭ ئوتتۇراھال پىرقە ئىكەنلىكى ھەققىدە قىسقىچە توختىلىمىز ۋە ئۇنىڭغا بەزى مىساللارنى كەلتۈرىمىز. دىنلار ئارىسىدا ئىسلام دىنى توغرا ۋە گۈزەل دىن بولغىنىدەك، ئىنسانلار ئىچىدە مۇسۇلمانلار ئەڭ ئىنتىپاق، ئەڭ ئىززەتلىك ۋە ئەڭ بەختلىك كىشىلەر ئىدى. ئەپسۇسكى، مۇسۇلمانلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام

ئالدىن خەۋەر بەرگەندەك، كېيىنكى دەۋرلەردە پىرقىلەرگە بۆلۈنۈپ ئېچىنىشلىق قىسمەتلەرگە دۇچ كەلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى بايان قىلىندۇ: «ئاگاھ بولۇڭلاركى، سىلەردىن ئىلگىرىكى ئەھلى كىتابلار يەتمىش ئىككى پىرقىگە بۆلۈنگەنىدى، بۇ ئۈممەت يەتمىش ئۈچ پىرقىگە بۆلىنىدۇ. يەتمىش ئىككى پىرقە دوزاختا، پەقەت بىر پىرقە جەننەتتە بولىدۇ. جەننەتتە بولىدىغان بىر پىرقە مېنىڭ ۋە ساھابىلىرىمنىڭ يولىنى تۇتقان پىرقىدۇر»⁵ يەنە بىر ھەدىستە، «جەننەتتە بولىدىغان بىر پىرقە جامائەتتۇر» دەپ كەلگەن بولۇپ، ئۆلىمالار بۇ جامائەتتىن ئەھلى سۈننە ۋە لىجىماتى مەقسەت قىلىنىدىغانلىقىغا بىرلىككە كەلگەن.

ئەھلى سۈننە ۋە لىجىماتىنىڭ قازا ۋە قەدەر ھەققىدىكى ئوتتۇراھاللىقى

ئەھلى سۈننە ۋە لىجىماتىنىڭ قازا ۋە قەدەر بابىدىكى ئەقىدىسىگە نەزىرىمىزنى ئاغدۇرىدىغان بولساق، ئۇلارنىڭ بۇ ھەقتىمۇ سەل قاراش ياكى چىكىدىن ئاشۇرۇۋېتىشتىن خالىي ھالدا ئوتتۇراھال يول تۇتقان جامائەت ئىكەنلىكىنى كۆرىمىز. شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە رەھىمەتۇللاھى ئەلەيھى مۇنداق دەيدۇ: «ئۈممەتلەر ئارىسىدا ئىسلام ئۈممىتى ئوتتۇراھال ئۈممەت بولغىنىدەك، پىرقىلەر ئارىسىدا ئەھلى سۈننە ۋە لىجىماتى ئوتتۇراھال جامائەت بولۇپ، قازا ۋە قەدەر بابىدا بىرى سەل قاراپ يەنە بىرى چىكىدىن ئاشۇرۇۋېتىپ توغرا يولدىن ئېزىپ كەتكەن»⁶ «قەدەرىيە»⁴ پىرقىسى بىلەن «جىبرىيە»⁵

³ ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.
⁴ قەدەرىيە پىرقىسى ئىسلامدىكى مۇخالىپ پىرقىلەرنىڭ نۇنچىسى بولۇپ، خەلىپە ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىزنىڭ خەلىپىلىك زامانىدا ئوتتۇرىغا چىققان پىرقىدۇر. ئۇنىڭ قۇرغۇچىسى غەيلان ئەلقەدەرىي بولۇپ، خەلىپە ھىشام ئىبنى ئابدۇلئەلىك شام دەۋرىدە ئىسپات قىلىنغان ئىدى. ئۇ پىرقە ئاللاھ تائالا ھەرقانداق ئىشنى شۇ ئىش يۈزىدىن بولغاندىن كېيىن ئاندىن بىلىدۇ، ھەر قانداق ئىش ئاللاھنىڭ خالىشى بىلەن ئەمەس بەلكى ئىنساننىڭ خالىشى بىلەن بولىدۇ، دەپ قارايدۇ، قەدەرىيە پىرقىسى كېيىن ئون ئىككى پىرقىگە بۆلۈنۈپ كەتكەنىدى.
⁵ جىبرىيە پىرقىسى قەدەرىيە پىرقىسىنىڭ تام تەتۈرىسى بولۇپ، ھەرقانداق ئىش ئىنساننىڭ ئىختىيارلىقىدا ئەمەس بەلكى ئاللاھنىڭ ئىختىيارلىقىدا بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. بۇ پىرقىنىڭ شاخچىلىرىمۇ ئاز ئەمەس.

¹ سۈرە نەھل 126 - ئايەت.
² سۈرە بەقەرە 194 - ئايەت.

بىرى مۇسۇلمان چوڭ گۇناھلارنى سادىر قىلىش بىلەن ئىسلام دىنىدىن چىقىپ كەتمەيدۇ ۋە چوڭ گۇناھلارنىڭ ئىمانغا قىلچە زىيىنى يوق، دەپ قارىدى. ئەمما ئەھلى سۈننە ۋە لىجائەت چوڭ گۇناھلار مۇئمىنى ئىماندىن چىقىرىۋەتمەسمۇ، ئۇنىڭ ئىمانغا نۇقسان يەتكۈزىدۇ، ھەتتا چوڭ گۇناھلار يىغىلىپ ئۇنى ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدۇ، چوڭ گۇناھلارنى سادىر قىلغان ئادەم دوزاخقا مەڭگۈ قالمىسىمۇ، لېكىن دوزاخقا كىرىشكە لايىق بولۇپ، دۇنيادا ئۆتكۈزۈلگەن گۇناھلىرىنىڭ مىقدارىچە دوزاخقا ئازابقا دۇچار بولىدۇ، دەپ قارىدى. ئەھلى سۈننە ۋە لىجائەت خاۋارىجلارغا² ئوخشاش چوڭ گۇناھلارنى قىلغانلارنى كاپىر بولىدۇ، دەپ قارىمىدى ۋە مۇرجىئەلەرگە³ ئوخشاش چوڭ گۇناھلار ئىماننىڭ كامىللىقىغا تەسىر يەتكۈزمەيدۇ، دەپمۇ قارىمىدى بەلكى ئەھلى سۈننە ۋە لىجائەت قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىس شەرىفىلەردىن دەلىل - ئىسپاتلارغا ئاساسلىنىپ تۇرۇپ، چوڭ گۇناھلارنى سادىر قىلغانلار ئىمانى كەمتۈك مۇئمىنلاردۇر، يەنى ئۇلار ئىمانى سەۋەبلىك مۇئمىنلەردۇر، گۇناھلىرى سەۋەبلىك پاسىقلاردۇر، دەپ قاراپ، بۇ مەسىلىدىمۇ ئوتتۇراھال يول تۇتتى.

ئەھلى سۈننە ۋە لىجائەتنىڭ رەسۇلۇللاھنىڭ ساھابىلىرى ۋە ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ھەققىدىكى ئوتتۇراھاللىقى

ئەھلى سۈننە ۋە لىجائەت رەسۇلۇللاھنىڭ ساھابىلىرى، ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ۋە ئاللاھنىڭ ئەۋلىيا بەندىلىرى قاتارلىقلار ھەققىدە سەل قاراش ياكى چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىش ئىللەتلەردىن يىراق ھالدا ئوتتۇراھال يول تۇتقان بولۇپ، بىز سۆزنى ئۇلارنىڭ ساھابىلەر ھەققىدىكى ئوتتۇراھاللىقىدىن

²خاۋارىجلار خەلىپە ئوسمان ئىبنى ئافاننىڭ خەلىپىلىك دەۋرىنىڭ ئاخىرىدا، خەلىپە ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىپنىڭ خەلىپىلىك دەۋرىنىڭ ئەۋۋەلدىدە سىياسى ئىختىلاپلار نەتىجىسىدە ئوتتۇرىغا چىقىشقا باشلىغان پىرقە بولۇپ، ئۇلار چوڭ گۇناھ سادىر قىلغانلاردىن تۆۋەن قىلماي ئۆلۈپ كەتكەنلەرنى كاپىرلار ۋە دوزاخقا مەڭگۈ قالدۇرغانلار، دەپ قارايدۇ.

³مۇرجىئەلەر - گۇناھ - مەئسىيەتلەر ئىمانغا قىلچە زەرەر يەتكۈزمەيدۇ، دەپ قارايدىغان پىرقىدۇر.

پىرقىسىنىڭ ئارىسىدا ئوتتۇراھال يول تۇتتى. ئۇلارنىڭ بىرى: ئىنساننىڭ ئىشى - ھەرىكەتلىرى ئىنساننىڭ ئۆز ئىختىيارلىقىدا بولۇپ، ئۇنىڭ ھىدايەت تېپىشى ياكى ئازغۇن بولۇشىدا ئاللاھنىڭ ھېچ رولى يوق دېيىش ئارقىلىق توغرا يولدىن ئازغان بولسا، يەنە بىرى: ئىنساننىڭ بارلىق ئىشى - ھەرىكەتلىرى ئۆزىنىڭ ئىختىيارلىقىدا ئەمەس، بەلكى ئىنسان بارلىق ئىشى - ھەرىكەتلىرىدە مەجبۇردۇر، دېيىش ئارقىلىق توغرا يولدىن چەتنىدى. ئەمما ئەھلى سۈننە ۋە لىجائەت ئىنساننىڭ ئىشى - ھەرىكەتلىرى ئۆزىنىڭ ئىختىيارلىقىدا بولىدۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئىرادىسى ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادىسىگە باغلىق، دېيىش ئارقىلىق بۇ ئىككى پىرقىنىڭ ئارىسىدا ئوتتۇراھال يول تۇتتى ۋە بۇنىڭغا ئاللاھ تائالانىڭ: «پەقەت ئاللاھ خالىغاندىلا، ئاندىن سىلەر خالايسىلەر»¹ دېگەن سۆزىنى دەلىل قىلدى.

ئەھلى سۈننە ۋە لىجائەتنىڭ ئىمان بابىدىكى ئوتتۇراھاللىقى

ئەھلى سۈننە ۋە لىجائەت باشقا نۇرغۇن مەسىلىلەردە ئوتتۇراھال يول تۇتقىنىدەك، ئىمان بابىدىمۇ ئوتتۇراھال يول تۇتتى. ئىمان بابىدا بىرى سەل قاراپ، يەنە بىرى چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىپ توغرا يولدىن ئېزىپ كەتكەن ئىككى پىرقە بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىرى ئەمەلنىڭ ئىمان بىلەن ئالاقىسى يوق، دىلدا ئىشەنگەن ئادەم ئەمەل قىلمىغان تەقدىردىمۇ كامىل مۇئمىن بولغان بولىدۇ، دەپ قارىسا، يەنە بىرى ئەمەل بىلەن ئىمان بىر - بىرىگە زىچ مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، دىلدا ئىشىنىپ قويۇپ، ئەمەل قىلمىغان ئادەمنى مۇئمىن دېگىلى بولمايدۇ، دەپ قارىدى. شۇنىڭدەك، ئۇلارنىڭ بىرى مۇسۇلمان چوڭ گۇناھلارنى سادىر قىلىش بىلەن ئىسلام دىنىدىن چىقىپ كېتىدۇ، يەنى كاپىر بولىدۇ ۋە ئاخىرەتتە دوزاخقا مەڭگۈ قالىدۇ، دەپ قارىغان بولسا، يەنە

¹سۇرە ئىنسان 30 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

باشلايدى.

ساھابىلار بولۇپمۇ رەسۇلۇللاھنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ھەققىدە بىرى سەل قاراپ، يەنە بىرى چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىپ توغرا يولدىن ئازغان ئىككى پىرقە بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىرى ئۇلارنى «كاپىرلار» دەپ قاراپ، ئۇلارغا لەنەت ئېيتىشنى مۇباھە ساندى، ئۇلار بولسا ساھابىلارغا ئاداۋەت تۇتقان ۋە ئۇلارنى ئىسلام دائىرىسىدىن چىقىرىپ تاشلىغان «ئاداۋەتچىلەر» پىرقىسىدۇر. يەنە بىرى رەسۇلۇللاھنىڭ ساھابىلىرى ۋە ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ھەققىدە بولۇپمۇ ھەزرىتى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھەققىدە چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىپ، ھەزرىتى ئەلى ئاللاھدۇر ياكى پەيغەمبەردۇر ۋە ياكى پەيغەمبەرلىككە ھەقىقەت زاتتۇر دەپ قاراپ، ئۇنىڭغا ۋە ئۇنىڭ ئەۋلاتلىرىغا چوقۇندى. ئۇلار بولسا ئۆزلىرىنى ھەزرىتى ئەلىنىڭ ياردەمچىلىرى دەپ ئاتىۋالغان راپىزەلەر بولۇپ، ئەمەلىيەتتە ئۇلار ھەزرىتى ئەلىنىڭ ياردەمچىلىرى ئەمەس بەلكى دۈشمەنلىرىدۇر.

ئەمما ئەھلى سۈننە ۋە لىجائەت بۇ مەسىلىنىمۇ سەل قاراش ياكى چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىش ئىللەتلەردىن يىراق ھالدا: ھەزرىتى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋە ئۇنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ئۈچۈن رەسۇلۇللاھقا تۇغقانداق چىلىق ۋە كۈيۈغۈللىق ھەقىقىي بار لېكىن ئۇلارنى ئۇلاردىن ئىلگىرىكى خەلىپىلەردىن ئەۋزەل سانمايمىز، ئۇلار ھەققىدە چەكتىن ئېشىپ ئۇلارنى ئۇلاردا يوق خىسلەتلەر بىلەن ماختىمايمىز، دېيىش ئارقىلىق ھەزرىتى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋە ئۇنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا چوقۇنغان راپىزەلەرگە ۋە ئۇلارنىڭ ھەققىگە سەل قارىغان ۋە ئۇلارغا تىل ئۆزىتىشنى ھېچ ۋەقەسى يوق دەپ قارىغانلارغا رەددىيە بېرىپ، ئۇ ئىككى پىرقە ئارىسىدا ئوتتۇراھال يول تۇتتى. چۈنكى راپىزەلەرنىڭ بەزىلىرى ھەزرىتى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ئىلاھ قىلىۋالغان بولسا، يەنە بەزىلىرى

پەيغەمبەرلىككە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن ھەزرىتى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھەقىقەت ئىدى، جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئامانەتكە خىيانەت قىلىپ، ھەزرىتى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا كەلگەن پەيغەمبەرلىكنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بەرگەن، دەپ ئېتىقاد قىلىپ توغرا يولدىن ئاداشتى. ئاندىن كېيىن ئىككىنچى بىر پىرقە ئوتتۇرىغا چىقىپ، ھەزرىتى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋە ئۇنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ ئارتۇقچىلىقىغا كۆز يۇمدى ۋە ئۇلارغا تىل ئۆزىتىشنى دۇرۇس ساندى، ھەتتا ئۇلارنى ئىسلامدىن چىقىرىپ، ئۇلارنىڭ كاپىرلىقىغا ھۆكۈم قىلدى.

ئەھلى سۈننە ۋە لىجائەتنىڭ ئەۋلىيالار مەسىلىسىدىكى ئوتتۇراھاللىقى

ئاللاھ تائالانىڭ ياخشى بەندىلىرى ۋە ئەۋلىيالار مەسىلىسىدىمۇ بىرى سەل قاراش يەنە بىرى چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىش ئارقىلىق توغرا يولدىن ئېزىپ كەتكەن ئىككى پىرقە بار بولۇپ، ئەھلى سۈننە ۋە لىجائەت بۇ ئىككى پىرقىنىڭ ئارىسىدا ئوتتۇراھال يول تۇتۇپ كەلدى.

ئۇ پىرقىلارنىڭ بىرى ئەۋلىيالار ھەققىدە چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىپ، ئەۋلىيالارغا چوقۇندى. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئەۋلىيا دېگەن ياخشى ئىشلارنى قىلىپ ئاللاھقا يېقىنلاشقان كىشى بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئۇ كىشىنىڭ قولى ئارقىلىق باشقىلارنى قولدا ھاسىل بولمىغان خارق ئادەت ئىشلارنى ھاسىل قىلغان كىشىدۇر. ئۇلار: بۇنداق ئەۋلىيا بىزنىڭ ئۇلۇغلىشىمىزغا ئەرزىيدۇ دەپ قاراپ، ھاياتىدا ئۇنى ۋە ئۇنىڭ كىيىم-كېچەكلىرىنى سىلاپ، ئۇنىڭ بەدىنى تەككەن سۇ ۋە باشقا نەرسىلەرنى تەۋەرۈك قىلسا، ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ قەبرىسىنى تاۋاپ قىلىپ ۋە قەبرىسى يېنىدا ناماز ئوقۇپ، ھاجەتلىرىنى ئاللاھتىن تىلەپ، ئۇنىڭدىن تىلەپ، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈردى.

ئاز ئەمەس، لېكىن ۋاقىت ئېتىبارى بىلەن يۇقىرىدىكى مىساللار بىلەن كۇپايىلىنىمىز.

«ئىسلامدىكى ئوتتۇراھاللىق چۈشەنچىسى» دېگەن تېمىنىڭ ئىلگىرى ۋە كېيىنكى بارلىق بۆلۈملىرىدىن شۇنداق يەكۈن چىقىرىشقا بولىدۇكى، ئوتتۇراھاللىق قۇرئان كەرىم، ھەدىس شەرىفىدە تەشەببۇس قىلىنغان توغرا يول بولۇپ، ئاللاھنىڭ رىزاسى، ياردىمى دەل مۇشۇ يولدا تەۋرەنمەي ئالغا ئىلگىرلىگەنلەرگە مەنسۇپتۇر. قۇرئان كەرىم، ھەدىس شەرىفىدە خەۋەر بېرىلگەندەك، بۇ يولدىن ئوڭ ياكى سولغا چەتنەپ كەتكەنلەر ئۆزلىرىنى ئەگەشكۈچىلىرى بىلەن قوشۇپ، ئاللاھنىڭ، پەرىشتىلەرنىڭ، پەيغەمبەرلەرنىڭ، شېھىتلەرنىڭ، مۇئمىن - مۇسۇلمانلارنىڭ غەزىپىگە، لەنتىگە دۇچار قىلغانلار بولۇپ، ئۇلار داغدام يول ۋە توغرا لىنىيىدىن چىقىپ كەتكەن قاتناش قوراللىرى تاللاپتەك يۈزلەنگەندەك، ھالاكەتكە يۈزلەنگۈچىلەردۇر.

ئوتتۇراھاللىقتىن چەتنىگەن كىشى ئۆزى بىلىپ - بىلمەي، خالاپ - خالىماي ئاللاھنىڭ غەزىپىگە، لەنتىگە يولۇققان يەھۇدىيلارنىڭ يولىغا ياكى ھەقىتىن ئېزىپ، ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن يىراقلىشىپ كەتكەن خىرىستىيانلارنىڭ يولىغا ياكى ئىسلام دۇنياسىغا بالا - مۇسبەت بولغان شىئە - راپىزەلەر ۋە خاۋارىجلارنىڭ يوللىرىغا كىرىپ قالدۇ. چۈنكى توغرا يولدىن چەتنەپ كەتكەنلەرنى شۇ مەلئۇنلارنىڭ يولى كۈتۈپ تۇرغان بولىدۇ. رەببىمىز بارلىق مۇسۇلمانلارنى توغرا يول ئۈستىدە مۇستەھكەم قىلغاي.

(رەببىمىز) ساغلام ئىبادەت قىلىمىز ۋە سەندىلا ياردەم تىلەيمىز. بىزنى توغرا يولغا باشلىغىن. غەزىپىڭگە يولۇققانلارنىڭ ۋە ئازغانلارنىڭ يولىغا ئەمەس، سەن ئىنئام قىلغانلارنىڭ يولىغا (باشلىغىن).¹ (ئامىن)

ئۇ پىرقىلارنىڭ يەنە بىرى ئاللاھ تائالانىڭ ياخشى بەندىلىرىگە قارىتا سەل قاراش يولىنى تۇتتى ۋە ئۇلارنىڭ قەدىرى قىممىتىنى تونمىدى، ئۇلارنىڭ ياخشى ئىشلىرىدىن ئىلھام ئېلىپ، ئۇلارنى ئۆزلىرىگە ئۈلگە قىلىشنىڭ ئورنىغا، ئۇلارغا ھۆرمەتسىزلىك قىلدى، ئۇلارنى «رادىكال»، «قالاق» دېگەندەك يامان سۆزلەر بىلەن ھاقارەتلىدى.

ئەمما ئەھلى سۈننە ۋە لىجامائە ئىسلام دىنىنىڭ تەلىماتلىرىغا ئاساسەن بۇ ئىككى پىرقە ئارىسىدىمۇ ئوتتۇراھال يول تۇتۇپ، ئاللاھ تائالانىڭ ياخشى بەندىلىرىنىڭ، ئەۋلىيالارنىڭ قەدىرى - قىممىتىنى بىلدى ۋە ئۇلارنى ئاللاھ يولىدا ياخشى كۆردى. چۈنكى ئۇلار ئاللاھنى ياخشى كۆرگەن، ئاللاھمۇ ئۇلارنى ياخشى كۆرگەن كىشىلەردۇر. لېكىن ئەھلى سۈننە ۋە لىجامائەنىڭ ئۇلارنى ياخشى كۆرۈشى ئەھلى سۈننە ۋە لىجامائەنى ئۇلارنىڭ قەبرىلىرىنى تاۋاپ قىلىشقا، ئاللاھنى قويۇپ، ئۇلارغا چوقۇنۇشقا ئېلىپ بارمىدى بەلكى ئۇلارنى ياخشى كۆرۈش ئەھلى سۈننە ۋە لىجامائەنى ئۇلارنىڭ ئىشى - ئىزلىرىدىن ئۆگىنىشكە يېتەكلىدى. ئەھلى سۈننە ۋە لىجامائە ئاللاھ تائالانىڭ ياخشى بەندىلىرىنى ۋە ئەۋلىيالارنى چىن قەلبىدىن ياخشى كۆردى، ئۇلارنىڭ تەرجىمىھالىرىنى يېزىپ قالدۇردۇپ، ئەۋلاتلارنى ئۇلاردەك ئادەم بولۇشقا ئۈندىدى، ئۇلارنى ئاللاھ تائالغا يېقىنلاشتۇرغان ئىشلار ئۈستىدە ئىزدىنىپ، شۇ خىلدىكى ئىشلارنى قىلىش ئارقىلىق ئۇلارغا ئوخشاش ياخشى كىشىلەردىن بولۇشقا، ئاللاھنىڭ ياردىمىنى قولغا كەلتۈرۈشكە تىرىشتى.

ئەھلى سۈننە ۋە لىجامائەنىڭ يۇقىرىدىكىلەردىن باشقا يەنە يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك، تائەت - ئىبادەت، ئەدەپ - ئەخلاق ۋە مۇئامىلە قاتارلىقلارغا ئوخشىغان نۇرغۇن تەرەپلەردىكى قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىس شەرىفىلەردىن كۈچلۈك دەلىللەرگە تايانغان ئوتتۇراھاللىقنىڭ مىساللىرىمۇ

¹ سۇرە پاتھە 5، 6، 7 - ئايەتلەر.

تۈركلەر «غەيۋەت» كە ئوخشاش بىر خىل ئىستىخباراتنىڭ بىرخىل شەكلىنى كۈنلۈك ھاياتىنىڭ ھەر قىسمىغا سىڭدۈرگەن ۋە غەيۋەتنى ياقىتىرىدۇ. بىر تەرەپتىن ئىستىخباراتتىن قورقۇپ، يەنە بىر تەرەپتىن كۈندىلىك ھاياتتا غەيۋەت قىلىشنى ياخشى كۆرۈش قارىماققا زىتتەك بىلىنىشىمۇ، لېكىن ئەمەلىيەتتە بۇنىڭدا ھېچقانداق زىتلىق مەۋجۇت ئەمەس.

غەيۋەت ناچار ئىش بولغاچقا، ئىستىخباراتنىڭ غەيۋەت بىلەن بىر تايىقتا ھەيدىلىشى نەتىجىسىدە ئىستىخباراتقا سەلبىي مەنە بېرىدۇ. ئىستىخبارات ۋە ئىستىخباراتچىنى يامانغا چىقىرىشنىڭ يەنە بىر سەۋەبى ئىستىخباراتنى ئۈنۈمسىز ھالغا چۈشۈرۈپ قويۇش ئۈچۈندۇر.

«ئىستىخبارات» ئەرەبچىدىكى «ئىستىخبار»، «خەۋەر»، «ئۇچۇر ئېلىش» دېگەن سۆزلەردىن تۈرلەنگەن بولۇپ، بۇ نوقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، يولدىشىنىڭ ئۆزىنى ئالدىغان ئالدىمىغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان ئايالنىڭ

قىسقىچە مەزمۇنى: سىياسەتچىلەر ۋە ھۆكۈم چىقارغۇچىلارنىڭ دەلىللىك ۋە تەھلىللىك چۈشەنچىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇشىدا يېتەرلىك بىلىم ۋە ئىستىخبارات مۇھىم رول ئوينايدۇ. ئىستىخباراتقا كۆڭۈل بۆلمىگەن دۆلەتنىڭ دۆلەتنى ئىدارە قىلىشى خۇددى كۆزنى تېڭىپ قويۇپ مارافونچە يۈگۈرۈشكە سالغاندەكلا ئىش. ئىستىخبارات مىللى بىخەتەرلىك سىياسىتىنىڭ ئاساسى. دۆلەتنى ئىدارە قىلىش، ھەرىكەت قوزغاش ۋە ئۇرۇشلارنىڭ پەيدا بولۇشىنىلا ئەمەس، ھەتتا نەتىجىسىنىمۇ بەلگىلەيدىغان ئىستىخبارات پەقەت بىر ئىجتىمائىي پەن تۈرى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۆز نۆۋىتىدە ئۇ بىر سەنئەت.

ئىستىخبارات تۈركىي قەۋملەردە خاتا چۈشىنىلگەن، خاتا تونۇلغان، قورقۇنچىلۇق ھېس قىلىنغان، تېخى بەزىدە سەلبىي مەنىدە قوللىنىلغان، خەتەرلىك دەپ قارالغان بىر پائالىيەتتۇر. بۇ قارىماققا زىت كۆرىنىدۇ. چۈنكى

تېمىسىغا ئايلانغان .

گرافى (Graff) ۋە بارزۇن (Barzun) "زامانىۋى تەتقىقاتچى (Modern) Araştırmacı" ناملىق كىتابلىرىدا تەتقىقات روھىنىڭ ئۆلۈمىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن ئىنگىلىز ئارخېئولوگ لايارد (Layard) ئېلان قىلغان، بىر تۈرك خىزمەتچىنىڭ بىر ئىنگىلىزنىڭ سۇئالىغا بەرگەن جاۋابىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەكتۇپى نەقىل قىلدۇ: «داڭلىق دوستۇم، جان-جىگرىم، مەندىن سورىغىنىڭ ھەم تەس ھەم پايدىسىز بارلىق ۋاقىتىمنى بۇ يەردە ئۆتكۈزگەن بولساممۇ، نە ئۆيلەرنى ساناپ باقتىم، نە پۇقرالارنىڭ سانى توغرىسىدا تەكشۈرۈش ئېلىپ باردىم. خەقنىڭ ئېغىر يۈكلىرى، نېمىدىن مەھرۇم قالغانلىقى، كىمىنىڭ نېمىنى يۇشۇرغانلىقى بىلەن پەقەت كارىم بولمىدى. شەھەرنىڭ تارىخىغا كەلسەك، ئىسلام قېلىچى بۇ يەرلەرگە كېلىشتىن بۇرۇن گاۋۇرلارنىڭ قانداق رىيازەتلەرنى چەككەنلىكىنى، قانداق كۆز بويىغانلىقىنى پەقەت ئاللاھلا بىلىدۇ. بۇلارنى تەكشۈرۈشىڭىزنىڭ سىزگە ھېچقانداق پايدىسى يوق، جانىم، ئۆزىڭىزگە مۇناسىۋەتسىز ئىشلارغا ئارلاشماڭ. خۇش كەلدىڭىز، سالامەت كېتىڭ.» (1999: 3)

4000 يىلدىن بېرى تارىخ سەھنىسىدە مەۋجۇت بولغان ۋە بۇ جەرياندا ھېچقايسى مىللەتتە كۆرۈلۈپ باقمىغان دەرىجىدە كەڭرى جاھانغا تارقىلىپ، ھۆكۈمرانلىق تىكلەپ، دۆلەت ۋە تۈزۈم ئورناتقان بىر مىللەت، دۇنيانىڭ ئەڭ تەرتىپلىك ئارخېئولوگىيەسى بىلەن تاغدىكى قايسى يېزىلارنىڭ قانچە دانە توخۇسى بارلىقىغىچە خاتىرىلەپ ماڭغان بىر تەرتىپلىك قۇرغۇچىلىرى يۇقىرىدىكى مەكتۇپتا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ھالەتكە بىر كۈندىلا كېلىپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ ھالەتكە چۈشكەندىن كېيىن، بۇ خىل ھالەت قان-قېنىمىزغا سېڭىپ كەتتى. ھەتتا بۈگۈنكى كۈندىمۇ تۈرك سىياسىتىنى ئىستىخباراتقا يېتەرلىك

قىلغانلىرى بىلەن ئىستىخباراتچىنىڭ قىلغانلىرى ئارىسىدا چوڭ پەرق يوق. ئىنگىلىزچىدىكى "intelligence" سۆزى «ئىستىخبارات» مەنىسىدە ئىشلىتىلدىغان بولۇپ، بۇنىڭ يەنە «ئەقىل، زېھىن، ئۇچۇر» دېگەندەك مەنىلىرىمۇ بار. يەنى، بۇ سۆزدە تەكىتلىنىدىغىنى خەۋەرلەرنىڭ توپلىنىشىلا ئەمەس، بەلكى توپلانغان خەۋەرلەرنىڭ بىرلەشتۈرۈلۈپ، ئانالىز قىلىنىپ، قىممىتىنىڭ بېكىتىلىشىدۇر.

بۇ ئىككىسىنى ئادەتتىكى ئېتمولوگىيەلىك پەرق دەپ قاراشقا بولمايدۇ. بۇ ئىككى خىل ئۇسۇل سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي نەتىجىلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇ نوقتىدا تەكىتلەشكە تېگىشلىك مۇھىم نوقتىلاردىن بىرى ئىستىخباراتچى مۇۋەپپەقىيەت بىلەن ئادەتتىكى تەتقىقاتچى ۋە كەشپىياتچى روھى ئارىسىدا مۇھىم باغلىنىشنىڭ بولىدىغانلىقىدۇر. دۇنيانى ھەرخىل ئىلمىي ياكى قىزىقىش مەقسىتىدە تەتقىق قىلغان ۋە ئۇنىڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلىش ئۈچۈن تىرىشىۋاتقان كىشىلەر بىلەن تىزىمىسىز كىشىلەر ئارىسىدا ئىستىخباراتچى مۇۋەپپەقىيەت نوقتىسى جەھەتتىن مۇھىم پەرق بار.

جەنۇبى قونۇپنى تۇنجى بايقىغان كەشپىياتچى بولۇش، تۇنجى قېتىم DNA نى تاپقان ئالىم بولۇش، يوقىلىپ كەتكەن مەدەنىيەتنى قىزىپ چىققان ئارخېئولوگ بولۇش بىلەن ئىستىخباراتچى ھاياتىنىڭ مۇھىم بىر تەركىبى قىسمى دەپ قاراش ئوتتۇرىسىدا ئىچكى باغلىنىش مەۋجۇت. ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، تۈرك خەلقىنىڭ كەشپىياتچىلىققا، مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا بىلىمگە بولغان قىزىقىشى تەخمىنەن 400 يىللار بۇرۇن سۇسلىشىشقا باشلىغان. بۇ سۇسلىشىش شەرقشۇناسلىق ئىدىيىسى بويىچە يېزىلغان ۋە تۈركلەرگە قارشى يوشۇرۇن نەپرەتنى ئۆزىگە سىڭدۈرگەن زامانىۋى تەتقىقات ئۇسۇللىرى چۈشەندۈرۈلگەن كىتابلاردىمۇ مازاق قىلىش

ئەھمىيەت بەرگەن، دەپ كەتكىلى بولمايدۇ

ئىستىخباراتقا «يوشۇرۇن غەيۋەت»
ئىدىيىسىدە قارىغان ۋە ئىستىخباراتچى بىلەن بىر
يەرگە كەلگەندە، ئىستىخباراتچىنىڭ ئۆزىگە بېسىم
بولدىغان ئۇچۇرلارغا ئېرىشىپ قالدىغانلىقىدىن
ئەنسىرەيدىغان تۈرك سىياسەتچىسى ئىمكانىيەتنىڭ
بارىچە ئىستىخباراتچىلاردىن ۋە ئىستىخباراتتىن
يىراق تۇرۇشنى تاللىماقتا، قارار جەريانىغا
ئىستىخباراتنىڭ نەتىجىلىرىنى ئىمكانىيەتنىڭ
بارىچە قوشماسلىققا تىرىشماقتا. ئەمما ئەمەلىيەتتە
سىياسەتچى ۋە قارار چىقارغۇچىلارنى دەلىللىك
چۈشەنچىگە ئىگە قىلىدىغىنى پەقەت يېتەرلىك
بىلىم ۋە ئىستىخباراتتۇر.

مىللى سىياسەتنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلىشىدا
ئىستىخبارات بىلەن سىياسى قۇرۇلما مۇناسىۋىتى
(مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، ئۇچۇر-ھەرىكەت
مۇناسىۋىتى)دىنمۇ بەكرەك مۇھىم ئامىل يوق.
ئىستىخبارات دىپلوماتىيە، ئەسكىرى كۈچ،
تەرغىبات، پىسخىك ھۇجۇم، يوشۇرۇن ئۇرۇش ۋە
ئىقتىسادى بېسىمنىڭ يۆنۈلىشىنى بەلگىلەيدۇ.
ئىستىخبارات پەقەت يۇقىرى قىسىمدىكى
سىياسەتچىلەرنىڭ باھالىنىشىغا سۇنۇلغان
جاسۇسلۇق مەھسۇلاتىلا ئەمەس، بەلكى يەنە
ئىجابىي باھالاش ۋە قارار چىقىرىشقا ۋاستە
بولدىغان بىلىمدىن ئىبارەتتۇر.

پەقەت تۈركىيەدىلا ئەمەس، ئىستىخبارات ئۇل
مۇئەسسەسەلىرى تەرەققى قىلغان ئامېرىكا،
ئەنگىلىيە، فرانسىيە، روسىيە ۋە ئىسرائىلىيەدىمۇ
«ئىستىخبارات-دۆلەت ئىربابى» ئۈزۈكلۈكلۈكى
مەۋجۇت. مەسىلەن: ئامېرىكا ئىستىخبارات
تەشكىلاتى CIA نىڭ 1970-يىللىرىنىڭ بېشىدا
ئەيدىز كېسىلىنىڭ پۈتۈن دۇنياغا تارقىلىپ،
دۇنياۋى تەھدىتنى ئېلىپ كېلىدىغانلىقى
توغرىسىدىكى دوكلاتىغا ھۆكۈمەت كۆڭۈل قويۇپ
كەتمىگەن. «كۆڭۈل بۆلۈنۈلمىگەن تەقدىردە ئەڭ

ياخشى ئىستىخبارات دوكلاتىنىڭمۇ ھېچقانداق
ئەھمىيىتى بولمايدۇ» دېگەن ئىستىخبارات
داھىلىرىدىن گېرمانىيە ئىستىخباراتچىسى گېنرال
گېلېن (Gehlen) ناھايىتى مۇھىم بىر نوقتىنى
ئوتتۇرىغا قويغان.

ئىستىخباراتقا كۆڭۈل بۆلمىگەن دۆلەتنىڭ
ئىدارە قىلىنىشى كۆزنى تېڭىپ قويۇپ مارقۇنچە
يۈگۈرگەنگە باراۋەر. نەگە كەلگەنلىكىنى،
رەقەبىلىرىنىڭ كىملىكىنى، ئۇلارنىڭ ئالدىدا ياكى
ئارقىسىدا ئىكەنلىكىنى، قانچىلىك
يۈگۈرگەنلىكىنى، قىسقىچە قىلىپ ئېيتقاندا
ھېچنېمىنى بىلمەي يۈگرەيدۇ. ئەمما سىياسىي
قارار چىقارغۇچىلار ئالدىدىكى پۇرسەت ۋە
تەھدىتلەرنى ئالدىن سېزىشى كېرەك. بىر مىللەت
دۇچ كەلگەن پۇرسەت ۋە تەھدىتلەر پەقەت
ئەسكىرىي جەھەتتىلا بولۇپلا قالماستىن، بەلكى
ناھايىتى كەڭ بوشلۇققا يېيىلغان. ئىستىخبارات
مىللى بىخەتەرلىك سىياسىتىنىڭ ئاساسىدۇر.
ئىستىخباراتنىڭ توغرا ئىشلىتىلىشىنىڭ دۈشمەننىڭ
باشقا قىسىملارنى قولغا چۈشۈرۈشىنى توسىدىغان
دەسلەپكى قوغدىنىش ئىكەنلىكىنى ھەرۋاقىت
ئەستە تۇتۇش كېرەك.

ئىستىخبارات بارلىق بىلىشكە تېگىشلىك
نوقتىلارغا ۋە كەلگۈسىگە مۇناسىۋەتلىك
سۇئاللىرىمىزغا توغرا جاۋاب بېرىپ، قارار
چىقارغۇچىلارنى «قاراغۇدا سىيلاپ مېڭىشتىن»
قۇتۇلدۇرمايدۇ؟ ھەر بىر ئىستىخباراتچى بۇ
سۇئالغا شۇنداق جاۋاب بېرىدۇكى، بۇ
ئىستىخباراتنىڭ ئاساسلىق مەقسىتىدۇر، ئەمما
ئۇنداق يۇقىرى نەتىجىگە ئېرىشىش ھەرۋاقىت
مۇمكىن بولۇۋەرمەيدۇ. ئىستىخبارات ھەرۋاقىت
كەلگۈسى توغرىسىدا مۇتلەق توغرا ئانالىزلارنى
ئوتتۇرىغا قويالمىغان تەقدىردىمۇ، يەنىلا كەلگۈسى
توغرىسىدىكى ئومۇمىي دائىرىنى بەلگىلەش ۋە
ئوخشىمىغان سىنارىيەلەرنى يېزىش ئارقىلىق
كەلگۈسىنى تېخىمۇ ئاسان چۈشىنىشكە ياردەمچى

بولدۇ.

ئەمما كۆپىنچە سىياسەتچى ۋە قارار چىقارغۇچىلار «ئۆلچەنگەن ئېنىقسىزلىقلار ئىچىدە ياشاشنىڭ ئورنىغا، ساختا مۇتلەقلىق ئىچىدە ياشاشنى» تاللىماقتا. يەنە كېلىپ، ئىستىخباراتچىلار كۆپىنچە سىياسى ۋە ئەسكىرىي قارار چىقارغۇچىلارنىڭ كاسساندرا تونۇقى «Kassandra Kompleksi» ئۈچۈن خىزمەت قىلىشقا مەجبۇر. كاسساندرا تونۇقى چىقارغۇچىلارنىڭ كۆڭلىگە ياقمىغان چۈشەنچىلەرنى، ئالدىن پەرەزلىرىگە ماس كەلمىگەن ئۇچۇر ۋە ئىستىخباراتنى قوبۇل قىلماسلىقىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئىككى نوقتىدا ئىستىخبارات ۋە دۆلەت مۇناسىۋىتىدىكى ئەڭ مۇھىم مەسىلىلەردىن بىرىدۇر.

ئەنگىلىيە ئىستىخباراتچىسى م. ھېرمان (M. Herman) نىڭ قارىشىچە، ئىستىخبارات راتىسئوناللىقنى ئىپادىلەيدۇ، ئىستىخبارات ئىشلىتىشنى رەت قىلغان دۆلەت ئادىمى ئارستوتىلدىن باشلاپ غەربلىكلەرنىڭ بىلىم دۇنياسىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن ئىشلىتىپ كەلگەن ئىككى ۋاستىغا ئارقىسىنى قىلىپ تۇرغانلىقىنى بىلىشى كېرەك. بۇلار ئەقىل ۋە ئىلمىي ئۇسۇلدىن ئىبارەتتۇر. مۇشۇ بويىچە ئېلىپ ئېيتقاندا، ئىستىخبارات زامانىۋى دۆلەتلەرنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشى ياكى مەغلۇپ بولۇشىدىمۇ ئىنتايىن زور رول ئوينايدىغان ئامىلدۇر.

ئىستىخبارات پائالىيەتلىرى بىلەن دېموكراتىيە ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت دېموكراتىيەگە قارشى ھۆكۈمەتلەرنىڭ ئىستىخبارات بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدىن پەرقلىقتۇر. بىر جەھەتتىن دېموكراتىلەر بارلىقىنى قوغداش ئۈچۈن ئىستىخباراتقا باغلىق، يەنە بىر جەھەتتىن، بەزى ئىستىخبارات ھەرىكەتلىرى قانۇنى ھەق -

ھوقۇقنىڭ ۋە ئەركىنلىكنىڭ دەخلى - تەرۇزغا ئۇچرىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشى مۇمكىن. پۇقرالارنىڭ ئاساسىي ئەركىنلىكىنىڭ يوقىتىلىشىغا يول قويماسلىق كېرەك. نۆۋەتتە تۈركىيە بۇ جەرياننى بېسىپ ئۆتمەكتە. دېموكراتىيە ئىنساندىنمۇ قىممەتلىك بىر ھالغا كەلمەكتە. ئەمەلىيەتتە ئىنسان دېموكراتىيە ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى دېموكراتىيە ئىنسان ئۈچۈن پەيدا بولغان. دېموكراتىيەلەشكەنسىرى قورقۇنچىلار كۆپەيمەكتە، ئەمما دېموكراتىيە ئەسلىدە قورقۇنچىتىن قۇتۇلغان خەلق بەرپا قىلىشنى مەقسەت قىلىدۇ.

ئىستىخباراتچىلار بىر ۋە تەنداشنىڭ باشقا دۆلەت ئۈچۈن ئىشلىگەن ياكى ئىشلىمىگەنلىكىنى تەكشۈرگەندە قايسى خىل ئۇسۇلنى قوللانغاندا ئاساسىي قانۇننىڭ چەكلىمىسىدىن ئاشقان بولىدۇ؟ ئىستىخبارات مۇلازىمەتلىرى ئۆز خەلقىگە يېپىق ھەرىكەت ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق، ئاساسىي قانۇندىكى ھەق - ھوقۇقلىرىغا دەخلى قىلغان بولمامدۇ؟ قىسقىچە، دېموكراتىيەدىمۇ كەم بولسا بولمايدىغان ئىستىخباراتنىڭ ئاساسىي قانۇنغا قاتتىق رىئايە قىلغان ئاساستا ئېلىپ بېرىلىشى ناھايىتى مۇھىم.

ئىستىخبارات بىرخىل بىلىم بولۇش بىلەن بىرگە يەنە بىرخىل سەنئەتتۇر. ئىستىخبارات يېرىم ئەسىردىن بېرى خەلقئارا مۇناسىۋەت بۆلۈمىنىڭ بىر قىسمى سۈپىتىدە قوبۇل قىلىنماقتا. غەربتە ئىستىخبارات ئەدەبىياتى 1975 - يىلىدىن كېيىن شەكىللىنىشكە باشلىغان. 2000 - يىلىنىڭ باشلىرىدا غەربتە نۇرغۇن ئۇنۋېرسىتېتلاردا باكلاۋۇرلۇق، ماگىستىرلىق ۋە دوكتورلۇقلاردا ستىراتېگىيىلىك ئىستىخبارات، ئالداش ھەرىكىتى، يېپىق ھەرىكەت قاتارلىقلار دەرس قىلىپ ئۆتۈلمەكتە. 11 - سىنتەبىردىن كېيىن غەرب ئۇنۋېرسىتېتلىرىدا ئىستىخبارات ئىلمىگە تېخىمۇ ئەھمىيەت بېرىلىشكە باشلىغان ۋە يېڭى سىنىپلار ئېچىلغان.

ئىستىخبارات ئانالىزچىسى چالا، خاتا ياكى بۇرمىلانغان ئۇچۇرلارنى ھەقىقىيلىرىدىن ئايرىپ، رەقبنىڭ چۈشەنچە سېستىمىسىنى يېشىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلغان، رەقبنىڭ ھەرىكەتلىرىنى ئالدىن پەرەز قىلىشقا تىرىشقان ئادەمدۇر. بۇ ناھايىتى قىيىن خىزمەت. ئۇزاق مۇددەت ئىشلەش ۋە تىرىشچانلىقنى تەلەپ قىلىدۇ. گەرچە ئىستىخبارات ئىجتىمائىي پەن بولۇش سۈپىتى بىلەن تەبىئىي پەنلەردىكىدەك مۇتلەق يەككۈنلەرنى چىقىرىۋېتىش، لېكىن قارار چىقىرىش ئۈچۈن مەلۇم بىر دائىرنى بەلگىلەپ بېرەلەيدۇ. بەزى ئىجتىمائىي پەنچىلەر، تارىخچىلار، سىياسەتچىلەر ئەڭ زامانىۋى ئىستىخبارات تېخنىكىسىنى قوللانغان، ئەڭ كۆپ مەبلەغە ئىگە بولغان ئىستىخبارات مۇلازىمەتلىرىدىن بەكرەك ساغلام ۋە توغرا پەرەزلەرنى ئوتتۇرىغا قويالايدۇ، لېكىن بۇ ئەھۋال ئىستىخبارات بىلىمىنىڭ يېتەرسىزلىكىدىن ئەمەس، بەلكى ئانالىزچىلارنىڭ ئۇسۇل يېتەرسىزلىكىدىن ياكى يۇقىرىدا تىلغا ئالغان ئىجتىمائىي پەنچىلەرنىڭ ئۆتكۈر زېھنى ۋە ئادەتتىن تاشقىرى سەزگۈسىدىن بولىدۇ.

بۈگۈنكى «ئۇچۇر دەۋرى» دە ئانالىز ۋە باھالاشنىڭ مۇھىملىقى دەرىجىسى تۆۋەنلىمەيدۇ، ئەكسىچە ئارتىدۇ. چۈنكى ئۇچۇر دەۋرى ئۆزى بىلەن بىرگە زور مىقداردا مەلۇمات ۋە ئۇچۇر ھالاكتىنى ئېلىپ كەلمەكتە، بۇ ھالاكتە ئەمەلىيەتنى ئېچىپ بېرىشنىڭ ئورنىغا رېئاللىقنى يۇشۇرماقتا. ھەتتا رېئاللىقنى يوشۇرۇش ۋە زېپىسىنى ئۈستىگە ئالالايدۇ. بۇ جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئانالىزچىنىڭ توغرا ئانالىز ۋە باھالاش ئۇسۇللىرىنى تەجرىبە بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، بۇ ھالاكتەلەرگە تاقابىل تۇرۇشى تېخىمۇ مۇھىم بولماقتا.

ئىستىخبارات دېگەن ھامان كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىغا كىنو ۋە رومانلاردا تەسۋىرلەنگەن قوراللىق كىشىلەر، سۇيىقەستلەر، پىتنە-پاساتلار، مۇرەككەپ

قوراللار ۋە ئۆلتۈرۈش تېخنىكىلىرى كېلىدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇلار ئىستىخباراتنىڭ ناھايىتى ئاز بىر قىسمىدۇر. خۇددى ئۆلۈم دوختۇرخانىدىكى قىسمەن ئەھۋال بولغاندەك، يۇقىرىقىلارمۇ ئىستىخباراتنىڭ كىچىككىنە بىر قىسمىدۇر. ئەمما دوختۇرخانا دېگەن ھامان كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىغا ئۆلۈم ئەمەس، بەلكى داۋالاش كېلىدۇ. بىراق ئىستىخباراتتا يۇقىرىقىدەك ئەھۋالنىڭ كۆز ئالدىغا كېلىشى ئۇنىڭ ناتونۇشلۇقىدىن، مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، بەختسىزلىكنىڭ نەتىجىسىدۇر.

م. ئاتاي (M. Atay) مۇنداق دەيدۇ: «ئىستىخبارات بىر ھۆكۈمەتنىڭ ياكى سىياسىي پارتىيەنىڭ گۇمران قىلىنىشى، دۆلەت ئادەملىرى ياكى ئۇلارنىڭ نىشانلىرىنىڭ زىيانغا ئۇچرىتىلىشى، ئادەم ياكى ئىشپىيۇنلارنىڭ قاجۇرۇلۇشى ياكى ئۆلتۈرۈلۈشى ئەمەس، بەلكى، بىر دۆلەتنىڭ رەقەبلىرىدىنمۇ كۆپرەك ئارتۇقچىلىققا ئىگە بولۇشى ياكى ھېچ بولمىغاندا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىدىغان ئۇچۇرنىڭ توپلىنىشىدۇر.¹ ئىستىخبارات «يېپىق ھەرىكەت» دەپ نام بېرىلگەن پائالىيەتتە ئەمەس، بەلكى تېخىمۇ توغرا قىلىپ ئېيتقاندا ئۇچۇرلارنىڭ توپلىنىشى ۋە ئۇنىڭ ئانالىز قىلىنىشىدۇر. ھەتتا بەزى ئىستىخباراتچىلار ۋە ئىستىخبارات ئالىملىرى يېپىق ھەرىكەتنى ئىستىخباراتنىڭ ئەمەس، بەلكى سىياسىي جەرياننىڭ بىر قىسمى دەپ قارايدۇ.

ئىستىخباراتقا كېسىپ تەبىر بېرىش مۇمكىن ئەمەس. ئىستىخباراتقا ھەممە ئادەم قوبۇل قىلالايدىغان ھەرخىل تەبىرلەرنى بېرىش مۇمكىن. ئەمما ئىستىخباراتقا تېخنىكىلىك جەھەتتىن بېرىلگەن تۆۋەندىكى تەبىر ئۈستىدە ئورتاق پىكىرگە كېلىش تېخىمۇ ئاسانغا توختايدۇ. بۇ تەبىر «ئىستىخبارات چاقىيلىكى» دەپ ئاتالغان چاقىلەكنىڭ ئېچىلىشىغا تايىنىدۇ. يەنى،

1 م. ئاتاي، 2001: 80

نەتىجىسىدە شۆھرەتكە ساھىپ بولغان پروفېسسور، دوكتور ئاددا بوزەمان (Prof. Dr. Adda Bozeman) ئىستىخباراتى سىياسىي جەھەتتىن بىرلەشكەن قەۋمنىڭ ئەتراپتىكى قەۋم توغرىسىدا ئىشەنچلىك مەلۇمات ئېلىش ئىھتىياجىغا ئاساسلانغان، دۆلەتنى ئىدارە قىلىشنىڭ بىر تەركىبى قىسمى بولغان ھەرىكەت، دەپ ئىزاھلىغان.⁵

ئىستىخباراتنىڭ كۆپ باھا ۋە قىياسلارغا ئىھتىياجلىق ئىكەنلىكىنى تىلغا ئالغان مكدوۋېل (McDowell): «ئىستىخبارات مەلۇمات بىر ئىش ۋە ئۇنىڭغا قوشۇلغان يېڭى ئۇچۇر، شۇنداقلا ئاخىرىدا ئۇلارغا بېرىلگەن باھانىڭ ھەممىسىنى كۆرسىتىدۇ.»⁶ دېگەن. شەنەل خەۋەرنىڭ ئىستىخبارات ئەمەسلىكىنى، ئىستىخبارات بولۇشى ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئىش قوشۇلۇشى كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ.⁷

Ertuğrul Güven ئىستىخباراتقا خەۋەر قىممىتىدىكى ئۇچۇرلارنىڭ توپلىنىشى، باھالىنىشى نەتىجىسىدە قولغان كەلتۈرگەن ئۇچۇر، دەپ تەبىر بېرىدۇ. دۆلەت ئىستىخباراتىغا بىخەتەرلىك توغرىسىدا قارار چىقارغۇچىلارنىڭ تەلەپ قىلىشى نەتىجىسىدە خەۋەر ۋە ئۇچۇرلارنىڭ ئاشكارا، يېرىم ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن توپلاش، ئۇلارنى باھالاش چىقىش ئارقىلىق قولغا كەلتۈرۈلگەن ئۇچۇر، دەپ ئېنىقلىما بېرىدۇ. قىسقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، ئىستىخبارات بىرەر ھەرىكەتكە مۇناسىۋەتلىك توپلانغان مەلۇمات ۋە ئۇچۇرلارنىڭ ئانالىز قىلىنىشى نەتىجىسىدە ئېرىشىلگەن ئىلىم ۋە ستراتېگىيەلىك مەلۇماتتۇر.

- داۋامى كېيىنكى ساندا...

ئىستىخبارات مەلۇماتىنىڭ توپلىنىشى، سېلىشتۇرۇلۇشى، باھالىنىشى، ئانالىز قىلىنىشى، بىرلەشتۈرۈلۈشى نەتىجىسىدە ئوتتۇرىغا چىققان مەھسۇلاتتۇر.¹

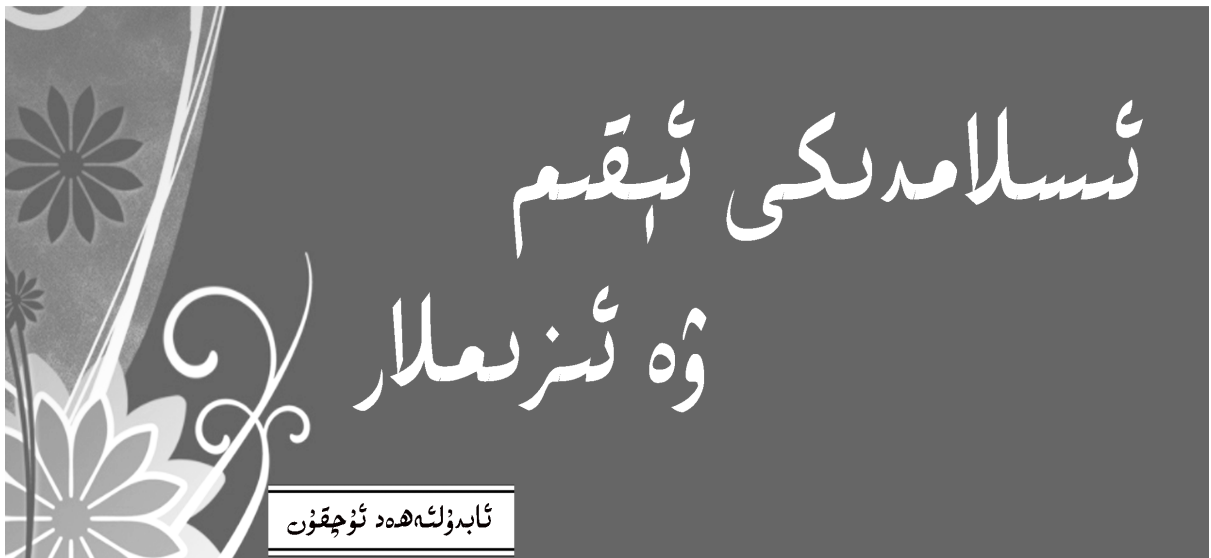
ت. ۋ. پروسشى (T. W. Procsyhy) نىڭ: «ئىستىخبارات كىشىلەرنىڭ چۈشەنچىسىنىڭ مەنتىقىلىق راۋاجلىنىشى ۋە نەتىجىلىنىشىنىڭ مەھسۇلىدۇر» دېگەن تەبىرى يۇقىرىدىكى تەبىرنى قىسقا ۋە مەزمۇنلۇق بىر نەزىرىيە دائىرىسىگە كىرگۈزگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئىستىخبارات ئەدەبىياتىنى چۈشەنمەيدىغان كىشىلەرگە نىسبەتەن ھېچنېمە ھېسابلانماسلىقى مۇمكىن.²

ئىستىخبارات ئۆز ئىچىگە ئالغان مەزمۇنلارغا ئاساسەن، ئىستىخباراتنى بىر مىللەت ئىرىشكەن پۇرسەت ۋە يولۇققان خەتەرلەرنى ئالدىن پەرەز قىلالايدىغان بولۇش ئۈچۈن ستراتېگىيەلىك ۋە قەلەرگە، تەرەققىياتقا، شەخس ۋە ئورگانلارغا مۇناسىۋەتلىك ئۇچۇرلارنى توپلاش، سېلىشتۇرۇش، باھالاش، ئانالىز قىلىش، بىرلەشتۈرۈش ۋە باھا بېرىش پائالىيىتى، دېيىشكە بولىدۇ.³

تۇرخان شەنەل (Turhan Şenel) بىلەن مۇئەززەز شەنەل (Muazzez Şenel) نىڭ تۆۋەندىكى تەبىرىمۇ ئىستىخباراتنى چۈشەنمەيدىغانلارمۇ چۈشەنەلگۈدەك قىلىپ ئىپادىلەنگەن تەبىرلەرنىڭ بىرىدۇر: «ئىستىخبارات رەقپ ياكى رەقپ بولۇش ئېھتىماللىقى بولغان دۆلەتلەرنىڭ نىيىتى، پىلانى ۋە بۇ پىلانى ئىشقا ئاشۇرۇش ئىقتىدارى توغرىسىدىكى ھەرخىل خەۋەرلەرنى توپلاش ياكى ئۇچۇر ئىگەللەشتۈرۈش»⁴ ئىستىخبارات ئىلىمگە سىڭدۈرگەن ئەمگەكلىرى

⁵ بوزەمان 1: 1992
⁶ مكدوۋېل 12: 1998
⁷ 40: 1997 شەنەل

¹ OPSEC, 1996: 2,1
² ت. ۋ. پروسشى 1: 1991
³ Johnson, 1989: 1
⁴ 32: 1997 شەنەل

ئابدۇلئەھەد ئۇچۇقۇن

ئۆلتۈرگەندىنمۇ يامان» دېيىش ئارقىلىق پىكرى ئۇرۇشنىڭ قوراللىق ئۇرۇشتىن يامان ئىكەنلىكىنى جاكارلىغاندەك، ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ شېھىت قىلىنىشى بىلەن باشلانغان پىتىنلەر، ئىسلام ئۇمىتى ئىچىدە ئاممىۋى قىرغىنچىلىقتىنمۇ يامان ئاقىۋەتلەرگە سەۋەبچى بولۇش بىلەن بىرگە، ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ شېھىت قىلىنىشى بۇرۇن ئۇنى قورشاۋ ئاستىغا ئېلىۋالغان قاتىللارغا قاراتقان تۆۋەندىكى سۆزلىرىنىڭمۇ ئەمەلىيەتكە ئايلانغانلىقىنى ئىسپاتلىدى:

ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇلارغا مۇنداق دېدى: «ئەگەر سىلەر مېنى ئۆلتۈرسەڭلار، مەندىن كېيىن بىر-بىرىڭلارنى ھەرگىزمۇ ھەقىقىي تۈردە ياخشى كۆرەلمەيسىلەر، بىر-بىرىڭلار بىلەن يېقىن مۇناسىۋەت باغلىيالميسىلەر، ھەممىڭلار دۈشمەنلەر بىلەن ئەمەس، بەلكى ئۆز ئارا بىر-بىرىڭلار بىلەن ئۇرۇشىسىلەر»¹.

يەھۇدىيلىقتىن يالغاندىن مۇسۇلمان بولۇۋالغان چوڭ پىتىنخور ئابدۇللاھ ئىبنى سەبەئ باشچىلىقىدىكى بىرقىسىم مۇناپىقلار «مۇئىمىنلەرنىڭ ئەمرى ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مەنەسپلەرنى ۋە خەزىنە ماللىرىنى ئۆز ئورۇق -

تارىختىن بۇيان مۇسۇلمانلار ئارىسىدا يۈز بېرىپ كېلىۋاتقان بارلىق قانلىق ئىچكى ئۇرۇشلارنىڭ سەۋەبلىرىنى ئىنچىكلەيدىغان بولساق، مۇسۇلمانلار ئارىسىدىكى مەزھەپ پەرقى، چۈشەنچە پەرقى قاتارلىقلار بىلەن بىرگە، دىن دۈشمەنلىرى تەرىپىدىن پىلانلىق ھالدا تارقىتىلغان پىتىنە - پاساتلارغا بېرىپ تاقىلىدۇ. ئىسلام ئۇمىتى ئىچىدىكى بۇ قالايمىقانچىلىقلارنى توغرا ئانالىز قىلىش، زامانىمىزدىكى پىكرى ئېقىملارنىڭ ھەقىقىتىنى ياخشى چۈشىنىش ۋە ئەڭ ياخشى چىقىش يولى تاللاش ئۈچۈن 14 ئەسىرلىك ئىسلام تارىخىمىزنىڭ سەھىپىلىرىگە نەزەر سېلىش بىلەن بىرگە، مەزكۇر پىكرى ئېقىملارنىڭ كېلىپ چىقىش سەۋەبلىرى ۋە ئارقا كۆرۈنۈشلەرنىمۇ تەتقىق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

ئىسلام تارىخىدىكى ئەڭ ئېچىنىشلىق ۋە چوڭ پىتىنلەر ئۈچىنچى خەلىپە ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ شېھىت قىلىنىشى بىلەن باشلانغان بولۇپ، ئۇنىڭ تەسىرى كۈنىمىزگىچە ئۈزلۈكسىز ھالدا داۋام قىلماقتا ۋە مۇسۇلمانلار ئارىسىدا ھەرخىل قايىمۇقۇش پەيدا قىلىپ، ئۇلارنى ئىسلام دىنىنىڭ ھەقىقىي روھىدىن ئۇزاقلاشتۇرۇپ كەلمەكتە.

ئاللاھ تائالا «والفتنة أكبر من القتل» «پىتىنە دېگەن»

¹ ئىسلام قىسسىلىرى تور بېكىتى / باشقۇرغۇچى دوكتور راغب سەرجانى

ئەندىشە قىلغان ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، خەلىپىلىك تەختىدە ئولتۇرغاندىن كېيىنلا ئەڭ بۇرۇن ئۆزىنىڭ مۇئەييەنلىرىنىڭ ئەمىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن پۈتۈن ۋالىيلاردىن بەيئەت ئېلىشنى، ئىككىنچى قەدەمدە ھازىرقى ئىستانبۇل (شۇ ۋاقىتىدىكى كونسۇلتانتىنىيە)دىن مەدىنىگە ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن يولغا چىققان رۇم ئەسكەرلىرىنىڭ خەتىرىدىن مۇداپىئەلىنىش بىلەن بىر ۋاقىتتا ئىچكى ۋە تاشقى مۇقىملىقنى كۈچەيتىشنى، ئۈچىنچى قەدەمدە ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قاتىللىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا تۇرغان قەبىلىلەر كاتىۋاشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشنى قارار قىلىدۇ. ئەمما شام ۋالىيسى ۋە ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ نەۋرە ئىنىسى مۇئاۋىيە ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا بەيئەت قىلىش ئۈچۈن ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قاتىللىرىنى جازالاپ بولۇشنى شەرت قىلىپ، ئۇنىڭغا بەيئەت قىلىشتىن باش تارتىدۇ.²

ئۇ يىلى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بارلىق ئاياللىرى ھەج قىلغان بولۇپ، ئائىشە ئانىمىز ئۇلار بىلەن بىرگە مەككە مۇكەررەمەدە ئىدى. تەلەپ ئىبنى ئۇبەيدۇللا ۋە زۇبەير ئىبنى ئەۋۋام قاتارلىق ساھابە كىراملارنىڭ تەلىپىگە بىنائەن ئائىشە ئانىمىز مەككىدىن ئۇدۇل ئىراقنىڭ بەسرە شەھىرىگە بېرىپ مۇئەييەنلىرىنىڭ ئەمىرى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىلەن كۆرۈشۈپ، ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قاتىللىرىنى تىز ۋاقىت ئىچىدە جازالاپ بېرىشنى تەلەپ قىلماقچى بولىدۇ، بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇ بەسرە شەھىرىگە كېلىپ ھىجرىنىڭ 36 - يىلى 5 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ئاخشىمى ئائىشە ئانىمىز تەرەپ بىلەن كۆرۈشىدۇ ۋە ئەتىسى ئەتتىگەندە بۇ مەسىلىنى تىنچلىق يولى بىلەن ئۆز ئارا كېلىشىم ئارقىلىق ھەل قىلىشقا كېلىشكەندىن كېيىن، ھەر ئىككى تەرەپ ئۆز چىدىرلىرىغا قايتىپ ئۇخلاپ قالىدۇ. ئىككى تەرەپنىڭ كېلىشىمىنى ئۆزلىرى ئۈچۈن ئۆلۈم ھېسابلىغان ئابدۇللاھ

تۇغقانلىرىغا تارقاقىتى» دېگەندەك ئۇچۇق ئاشكارا يالغان تۆھمەتلەرنى دەستەك قىلىپ ئۇنىڭغا قارشى ئىچكى جەھەتتىن پىتىنە قوزغىغان بولۇپ، نەتىجىدە يەمەن، مىسىر ۋە باشقا بىر نەچچە ۋىلايەتلەردىن ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا قارشى بىرلەشكەن 2 مىڭدىن ئارتۇق تەقۋالىق دەۋاسى قىلغۇچى، ئەمما قەلبىگە مۇناپىقلىق ۋە كۈپىرى يوشۇرۇنغان كىشىلەر ھەج قىلىش باھانىسى بىلەن مەدىنىگە كېلىدۇ ۋە بىر كېچىدىلا ئۇنىڭ ئۆيىنى قورشۇپ 42 كۈنگە يېمەك - ئىچمەكتىن مەھرۇم قويغاندىن كېيىن، ھىجرىنىڭ 35 - يىلى زۇلھەججە ئېيىنىڭ 18 - كۈنى شېھىت قىلىۋېتىدۇ. ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئايالى نائىلە بىنت فەراپسە ئۇنىڭ قانلىق كۆيىنىكى، يۇلۇنغان ساقلى ۋە ئۇنى قوغداش جەريانىدا كېسىلگەن 5 تال بارمىقى بىلەن بىرگە شام ۋالىيسى مۇئاۋىيە ئىبنى ئەبۇ سۇفيانغا مەكتۇپ يوللاپ، ئۇنىڭ قاتىللىرىدىن ئىنتىقام ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىدۇ. مەزكۇر مەكتۇپ دەمەشىق چوڭ جامەسىدە ئوقۇلغاندا جامەگە يېغىلغان 50 مىڭدىن ئارتۇق كىشى ئۆزلىرىنى تۇتالماي ئۇن سېلىپ يىغا - زارە قىلىشىدۇ.¹

ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ شېھىت قىلىنغاندىن كېيىن، گەرچە ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئالتە كۈنگە خەلىپىلىك تەختىدە ئولتۇرۇشنى رەت قىلغان بولسىمۇ، مۇرەسسە ھەيئىتى ئەزالىرى ۋە باشقا چوڭ ساھابە كىراملارنىڭ «ئەگەر سەن خەلىپىلىكنى قوبۇل قىلمىساڭ، ئۇنى پىتىنخورلار ئىگىلەيدۇ» دېگەن سۆزلىرى ئارقىلىق قاتتىق تەلەپ قىلىشى نەتىجىسىدە خەلىپىلىكنى قوبۇل قىلىدۇ ۋە ئامانلىقنى كۈچەيتىش يۈزىسىدىن پايتەختنى مەدىنىدىن ئىراقنىڭ كۇفە شەھىرىگە يۆتكەشنى قارار قىلىدۇ.

ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قاتىللىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ پەردە ئارقىسىدىكى بىرنەچچە قەبىلە كاتىۋاشلىرىنى تىز ۋاقىت ئىچىدە جازالاشنىڭ تىخىمۇ كۆپ پىتىنە - پاساتقا سەۋەبچى بولىشىدىن

² ئەلپىتەن / ئەبۇ ئابدۇللاھ نەئىم ھاماد بىن مۇئاۋىيە ئەلمېرۇزى

¹ ئەھلى سۈننەتنى مۇداپىئە قىلىش تور بېكىتى

ئىبنى سەبەدۇ باشچىلىقىدىكى 2000 غا يېقىن مۇناپىق قوشۇن، مۇسۇلمانلار سېپىدە پىتئە چىقىرىش ئارقىلىق ئۆزلىرىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن، يېرىم كېچىدىن كېيىن ئائىشە ئانىمىز ۋە ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھەر ئىككى تەرەپنىڭ لەشكەرلىرىگە بىرلا ۋاقىتتا ھۇجۇم قىلىدۇ. نەتىجىدە ھەر ئىككى تەرەپ بىر-بىرىدىن گۇمانلانغان ھالدا بىر-بىرىگە قارشى مۇداپىئەلىنىش ھۇجۇمغا ئۆتدۇ ۋە ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا كۈتۈلمىگەن قانلىق ئۇرۇش يۈز بېرىدۇ. ئائىشە ئانىمىز ۋە ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھەر ئىككىسى قېلىچ ئاۋازى بىلەن ئۇيقۇلىرىدىن ئويغانغان بولۇپ، ھەر ئىككىسى ئۇرۇشنى توختىتىش ئۈچۈن كۆپ تىرىشچانلىق كۆرسىتىدۇ. ھەتتا ئائىشە ئانىمىز تۆگە ئۈستىگە مېنىپ تۇرۇپ ھەر ئىككى تەرەپنى ئۇرۇشنى توختىتىشقا چاقىرىغانلىقى ئۈچۈن بۇ قېتىمقى ئۇرۇشنىڭ ئىسمى «جەمەل ئۇرۇشى» يەنى (تۆگە ئۇرۇشى) دەپ ئاتىلىدۇ. ئەمما ھەر ئىككى تەرەپنىڭ تىرىشچانلىقى تىزگىنلەش مۇمكىن بولمايدىغان بىر باسقۇچقا كىرىپ بولغان ئۇرۇشنى توختىتىشقا يەتمەي قالدۇ. ئاخىرىدا بۇ ئۇرۇش ئائىشە ئانىمىز تەرەپنىڭ مەغلۇبىيىتى بىلەن ئاخىرلاشقان بولۇپ، ئائىشە ئانىمىز ئىززىتى، ھۆرمىتى بىلەن مەدىنە شەھىرىگە يولغا سېلىندۇ.¹

ئىسلام تارىخىدىكى ئىككىنچى نۆۋەتلىك چوڭ پىتئە تۆگە ئۇرۇشىدىن سەككىز ئاي كېيىن ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىلەن شام ۋالىيسى مۇئاۋىيە ئىبنى ئەبى سۇفيان ئوتتۇرىسىدا سۈرىيەنىڭ شەرقىدىكى فىرات دەرياسى بويىغا جايلاشقان سىففىن دېگەن جايدا مەيدانغا كەلگەنلىكى ئۈچۈن «سىففىن» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ قېتىمقى ئۇرۇش ئۈزلۈكسىز ھالدا ئۈچ كۈن داۋام قىلغاندىن كېيىن ئارىدىكى مەسىلىنى مۇرەسسە قىلىش (قۇرئاننىڭ ھۆكۈمى بويىچە كېلىشىش) ئارقىلىق ھەل قىلىش قارارى ئارقىلىق ئاخىرلىشىدۇ.

قۇرئان ھۆكۈمى بويىچە مۇرەسسە قىلىش قارارىنىڭ قىسقىچە جەريانى تۆۋەندىكىچە: ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ لەشكەرلىرىنىڭ ئالغا ئىلگىرىلەۋاتقانلىقىنى ۋە ئۆز قوشۇنلىرىنىڭ كۆپ ساندا ئۆلۈۋاتقانلىقىنى كۆرگەن شام لەشكەرلىرى باش قۇماندانى ئەمرى ئىبنى ئاس ھېلە ئىشلەتكەن ھالدا بۇندىن كېيىن ئارىمىزدا «قۇرئان ھۆكۈم قىلسۇن» دېگەن ئوقۇمنى بىلدۈرۈش مەقسىتىدە ئۆز قوشۇنلىرىنى نەيزىلىرىنىڭ ئۇچىغا قۇرئاننى تېكىپ ئۇرۇش مەيدانىغا چىقىشقا بۇيرۇيدۇ، نەتىجىدە ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قارى قۇرئان لەشكەرلىرىدىن 20 مىڭ كىشى ئەمدى بىز قۇرئان كۆتۈرگەنلەر بىلەن ئۇرۇشمايمىز دېمەكچى بولۇپ، قىلىچلىرىنى دولسىغا قويغان ھالدا ئۇرۇش مەيدانىغا چىقىدۇ ۋە ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا خىتاب قىلىپ يا ئەلى! بۇ قۇرئاننىڭ ھۆكۈمىگە چاقىرىۋاتقانلارغا جاۋاب بەر، بولمىسا بىز سېنى ئوسمان ئىبنى ئەففاننى ئۆلتۈرگەنگە ئوخشاش ئۆلتۈرىمىز دەيدۇ. ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ بىر تەرەپتىن مۇئاۋىيە بىلەن يەنە بىر تەرەپتىن ئۆز ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇشۇش ئىمكانىيىتى بولمىغان ئۈچۈن مەجبۇرى ھالدا مۇرەسسە ئارقىلىق مەسىلىنى ھەل قىلىشنى قوبۇل قىلىدۇ ۋە ئۇرۇش توختىتىلىدۇ.

مۇئاۋىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ تەرەپتىن ئەمرى ئىبنى ئاس ۋە ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ تەرەپتىن ئەبۇ مۇسا ئەلئەشئەرى مۇرەسسە قىلغۇچى ھەيئەتنىڭ باش ۋەكىللىرى قىلىپ تەيىنلىنىدۇ. ئۇلار ھەر ئىككى تەرەپتىن 10 كىشى بىلەن بىرگە دەۋمەتۇل جەندەل دېگەن يەردە ئولتۇرۇپ مۇرەسسە كېلىشىمنى يېزىشقا باشلايدۇ، كېلىشىمنىڭ بېشىغا يېزىلغان «ئەمرۇلمۇئىمىن» دېگەن ئاتالغۇغا ئېتىراز بىلدۈرگەن مۇئاۋىيە تەرەپ ۋەكىللىرى بىز ئەلنىڭ «ئەمرۇلمۇئىمىن ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلمايمىز» دەپ، ئۇنى ئۆچۈرۈشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ماقۇللىقى ئېلىنغاندىن كېيىن پەقەتلا «ئەلى ۋە مۇئاۋىيە ئوتتۇرىسىدىكى مۇرەسسە كېلىشىمى» دەپ يېزىلىدۇ. بۇ كېلىشىم سەپەر

¹ ئىسلام قىسسىلىرى تور بېكىتى / دوكتور راعىب سەرجانى

چىققۇچى، ئىسلام دىنىغا قارشى چىققۇچى، ئىسلام ئۇمىتىگە قارشى چىققۇچى دېگەن ئۇقۇملارنىڭ ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تۆۋەندىكى ھەدىسلىرىنىڭ مەزمۇنى بىلەن خاۋارىجلارنىڭ قىلمىشلىرىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرىدىغان بولساق، بۇ ھەدىستە تىلغا ئېلىنغان كىشىلەرنىڭ دەل ئاشۇ خاۋارىجلار ۋە ئۇلار بىلەن ھەم پىكىر بولغان بارلىق ئېقىمدىكى كىشىلەر ئىكەنلىكىنى چۈشۈنۈپ يېتەلەيمىز. ئەبۇ سەئىد خۇدرى ۋە ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «مېنىڭ ئۇمىتىمنىڭ ئىچىدە ئىختىلاپ بولىدۇ، ئۇلار ئېقىملارغا بۆلۈنىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىر ئېقىمنىڭ سۆزلىرى ئىنتايىن ياخشى، ئەمما قىلىقلىرى ئىنتايىن قەبىھ بولىدۇ. ئۇلار قۇرئان تىلاۋەت قىلىدۇ، ئەمما ئۇ تىلاۋەت ئۇلارنىڭ گېلىنىڭ ئاستىغا ئۆتمەيدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ يۈرىكىگە يېتىپ بارمايدۇ). ئۇلار دىندىن ئوق يادىن چىقىپ كەتكەندەك چىقىپ كېتىدۇ. ئۇلار ئەڭ ئوسال كىشىلەر بولۇپ، ئۇلارنى ئۆلتۈرگەنلەرگە مۇبارەك بولسۇن، بۇ ئېقىمدىكى كىشىلەر باشقىلارنى ئاللاھنىڭ كىتابىغا چاقىرىدۇ، ئەمما ئۆزلىرى ئۇنىڭغا ئەمەل قىلماستىن، باشقىلارنى ئۆلتۈرىدۇ ۋە ھالەنكى ئۆلتۈرۈلگۈچىلەر ئۇلاردىن نەچچە ھەسسە ياخشى ۋە ئاللاھقا يېقىن كىشىلەر بولىدۇ.»

خاۋارىجلار ئۆزلىرىنى ھەقىقىي مۇئمىنلەر جامائىتى ۋە تەقۋادار مۇسۇلمانلار دەپ ھېسابلىغانلىقى ئۈچۈن شەخسىيىتى ئاجىز ۋە يا گۇناھ-مەسىيەتكە ئارىلىشىپ قالغان بارلىق دۆلەت باشلىقلىرى ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ رەھبەرلىرىگە قارشى ئۇرۇش قىلىش پەرز دەپ قارايدۇ. شۇ سەۋەبتىن ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىمۇ مۇرەسسە كېلىشىمىدىن كېيىن كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىپ ئۇنىڭغا ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىر سەپتە تۇرغانلارنىڭ ھەممىسىگە ئۇرۇش ئېلان قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئىمامەت (دۆلەتكە باشلىق بولۇش) دېگەن ھازىرقى دېموكراتىك سايلامغا

ئېيىدا يېزىلغان بولۇپ، رامزان ئېيىدا (يەنى 8 ئايدىن كېيىن) بۇ ھەقتە تەپسىلىي مۇھاكىمە ۋە مۇزاكىرە ئۆتكۈزۈش قارار قىلىندۇ. ھەر ئىككى تەرەپتىن مەزكۇر مۇرەسسە كېلىشىمنىڭ قارارلىرىنى قوبۇل قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ئىزچىل رىئايە قىلىش ھەققىدە ئەھدىنامە ئىمزالاندى. مۇرەسسە كېلىشىمى ئىمزالانغاندىن كېيىنلا ھەر ئىككى تەرەپ ئەسەرلىرىنى قويۇپ بېرىدۇ، شېھىتلەر دەپنە قىلىندۇ. ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ لەشكەرلىرى كۇفە شەھىرىگە ۋە مۇئاۋىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ لەشكەرلىرى شام تەرەپكە قاراپ يولغا چىقىدۇ.¹

مۇرەسسە كېلىشىمىدىن بۇرۇن ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى قۇرئان ھۆكۈمى بويىچە كېلىشىم ئىمزالاشقا مەجبۇرلىغان ھېلىقى قارى قۇرئان لەشكەرلەردىن 12000 كىشى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا قارشى ئىسيان كۆتۈرىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن بۇ كېلىشىمنى رەت قىلىپ، مۇئاۋىيەگە قارشى ئۇرۇشنى داۋام قىلدۇرۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇلارنىڭ تەلپىنى رەت قىلغاندىن كېيىن، ئۇلار قۇرئان كەرىمدىكى: «إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ» «ئاللاھتىن باشقىسىنىڭ ھۆكۈم چىقىرىش ھوقۇقى يوق» دېگەن ئايەتنى دەلىل قىلىپ، مۇرەسسە ھەيئىتى تەرىپىدىن قارار قىلىنغان ھۆكۈملەرنى رەت قىلىدىغانلىقىنى، ئۆزلىرىنىڭ ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىپ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ سېپىدىن ئايرىلىپ چىققانلىقىنى (يەنى خاۋارىجلار بولغانلىقىنى) ۋە ئۆزلىرىگە ئابدۇللاھ ئىبنى ۋەھب ئەل راسبىنى ئەمىر تەيىنلىگەنلىكىنى ئېلان قىلىپ، ئىراقنىڭ ھۇرۇرىيە كەنتىگە كېتىدۇ.²

خاۋارىجلار:

«خاۋارىج» دېگەن ئەرەبچىدىكى «خارىج» (يەنى چىققۇچى) دېگەن سۆزنىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا قارشى

¹ ئەھلى سۇننەتنى مۇداپىئە قىلىش تور بېكىتى
² ئىسلام ۋېب تور بېكىتى

ئۆچۈرۈشكە رۇخسەت قىلغانلىقىنى ئەسلىتىدۇ.

ئۈچىنچىسى، قۇرئان كەرىمدىكى: «إِنَّ الْحَكْمَ إِلَّا لِلَّهِ» يەنى «ئاللاھتىن باشقىسىنىڭ ھۆكۈم چىقىرىشى ھەققى يوق» دېگەن ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ مۇرەسسە ھەيئىتى تەرىپىدىن قارار قىلىنغان ھۆكۈملەرنى رەت قىلىش مەسىلىسىدە، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇلارغا بۇ سۆز ئۆزى ھەق سۆز، ئەمما مۇسۇلمانلار سېپىدە پىتىنە تۇغدۇرۇشتەك باتىل مەقسەت ئۈچۈن ئىستېمال قىلىندى، ئۇنىڭ ئۈچۈن بىزنىڭ مۇرەسسە كېلىشىمىدىن بۇرۇن ئەمرى ئىبنى ئاس ۋە ئەبۇ مۇسا ئەلئەشئەرىلەر باشچىلىقىدىكى مۇرەسسە ھەيئىتىنىڭ كېلىشىم قارارلىرىغا ئىزچىل رىئايە قىلىش ھەققىدە بەرگەن ئەھدىمىزدە چىڭ تۇرىشىمىز كېرەك دەيدۇ.²

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىلەن خاۋارىجلار ئوتتۇرىسىدىكى قانلىق ئۇرۇش 38- ھىجرىيە يىلى باغدات بىلەن ھەلۋان ئوتتۇرىسىدىكى نەھرىۋان دەرياسى بويىدا بولغان بولۇپ، نەھرىۋان ئۇرۇشىدىن بۇرۇن بىرنەچچە چوڭ ساھابە كىراملارنىڭ نەسەتلىرىگە قۇلاق سالغان بىر قىسىم خاۋارىجلار تەۋبە قىلغان ھالدا ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ سېپىگە قوشۇلغان بولسىمۇ، كۆپىنچىلىرى ئۆز پىكرىدە چىڭ تۇرۇپ، كاپىر خەلىپىگە ئىتائەت قىلغانلارنىڭ ھەممىسى كاپىر بولىدۇ، دېگەندەك سەپسەتلەر ئارقىلىق، بىر تەرەپتىن كۈفە شەھىرىگە ھۇجۇم قىلىشقا ئىچكى جەھەتتىن تەييارلىق قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇلارنىڭ پىكرىگە قارشى تۇرغان بارلىق مۇسۇلمانلارنى پۇرسەت تاپسىلا قىرغىن قىلىشقا باشلايدۇ. ئۇلار ھەتتا ھەددىدىن ئاشقان ھالدا نەھرىۋان ۋالىيىسى خەبىباب ئىبنى ئەرەتتىمۇ ئائىلىسى بىلەن قوشۇپ ئۆلتۈرگەندىن كېيىن، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ نەھرىۋانغا تۇيۇقسىز لەشكەر تارتىپ بېرىپ پۈتۈن خاۋارىجلارنى تەۋبە قىلىشقا ۋە ئۆز سېپىگە قوشۇلۇشقا چاقىرىدۇ.

ئوخشاش ئىرقى، مەزھىبى ۋە باشقا تەرەپلىرى بىلەن ھېسابلاشماستىن تەرەپسىز ھالدىكى سايلام ئارقىلىق تەيىنلىنىشى كېرەك بولغىنى ئۈچۈن، مىراس يولى ئارقىلىق خەلىپە بولغان بارلىق خەلىپىلەرنىڭ ھەممىگە قارشى چىقىش پەرز دەپ قارايدۇ.¹

خاۋارىجلار ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا قارشى ئىسيان كۆتۈرۈشتە تۆۋەندىكى ئۈچ مەسىلىنى باھانە قىلغان بولۇپ، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇلارغا شۇنچە ياخشى ۋە قانائەتلىنەرلىك چۈشەنچە بەرگەن بولسىمۇ، ئۇلار يەنىلا ئۆزلىرىنىڭ خاتا پىكرىدە چىڭ تۇرىدۇ.

بىرىنچىسى، «تۆگە ئۇرۇشى» جەريانىدا مەغلۇب بولغۇچىلارنىڭ مال مۈلكىنى مۇسادىرە قىلىپ غەنىمەت تارقىتىشقا، ئاياللىرى بىلەن كىچىك بالىلىرىنى قۇل ۋە دېدەك قىلىشقا رۇخسەت قىلمىدى، دېگەندىن ئىبارەت بولۇپ، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇلارغا مۇنداق چۈشەنچە بېرىدۇ: «تۆگە ئۇرۇشى» دا مەغلۇب بولغۇچىلار ئىسلام دىيارىدا ياشاۋاتقان مۇسۇلمانلار بولۇش بىلەن بىرگە، ئۇلارنىڭ قول ئىلكىدىكى مال - مۈلۈك دۆلەت خەزىنىسىگە ئائىت بولغىنى ئۈچۈن ئۇ ماللار غەنىمەت ئېلىنسا بولمايدۇ. ئاياللار ۋە كىچىك بالىلار ئۇرۇشقا قاتناشمىغانلىقى ئۈچۈن، يەنە كېلىپ ئۇلارنىڭ ئىچىدە مۇئمىنلەرنىڭ ئانىسى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا بار بولغىنى ئۈچۈن، ئاياللارنى دېدەك ھېسابىدا باشقىلارغا تەقسىم قىلىشقا قەتئىي بولمايدۇ.

ئىككىنچىسى، «سېفېن ئۇرۇشى» دىن كېيىنكى مۇرەسسە كېلىشىمى جەريانىدا كېلىشىمنامە ماۋزۇسىدىن «ئەھمەرۇل مۇئىمىن» دېگەن سۆزنى ئۆچۈرۈشكە رۇخسەت قىلىش ئارقىلىق ئىسلام خەلىپىسىنىڭ شەۋكىتىنى چۈشۈردى دېگەندىن ئىبارەت بولۇپ، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇلارغا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۇدەيبىيە كېلىشىمى جەريانىدا ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى دېگەن سۆزىنىمۇ

¹ پىرەق مۇئاسىرە / مەدەنە ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتى دوكتور غالىب ئەلى ئەۋاجى

² پىرەق مۇئاسىرە / مەدەنە ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتى دوكتور غالىب ئەلى ئەۋاجى

ۋاقىتلىق بولسىمۇ ھاكىمىيەت تىكلەنگەن ۋە يا چوڭقۇر تەسىر قوزغىغانلىقى ئۈچۈن «ئەبازىيەلەر» نىڭ قالدۇقلىرى مەزكۇر رايونلاردا كۆپ تېپىلدى.¹ ئەينى ۋاقىتتا خاۋارىجلارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان ۋە ئۆزلىرىنى ئەڭ تەقۋادار مۇئمىنلەر ھېسابلاپ، ئۆزلىرىدىن باشقا پۈتۈن ئېقىملارنى «كاپىرلىققا» ھۆكۈم قىلىدىغان ئېقىملارنى ھەر يەردە ئۇچراتقىلى بولىدۇ.

تۆتىنچى خەلىپە ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھىجرىيىنىڭ 40 - يىلى (661 - مىلادىيە) ئۇلۇغ رامزان ئېيىدا ئابدۇراھمان ئىبنى مۇلجەم دېگەن خاۋارىجنىڭ قولىدا شېھىت قىلىنغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ چوڭ ئوغلى ھەسەن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ قىسقا مۇددەت خەلىپىلىك تەختىدە ئولتۇرغاندىن كېيىن تەخت ئۈچۈن مۇسۇلمان قېنى ئاققۇزماسلىق ۋە ئىسلام ئۈمىتى ئىچىدە بىرلىكنى ساقلاپ قىلىش يۈزىدىن تەختنى مۇئاۋىيە ئىبنى ئەبى سۇفيانغا ئۆتۈنۈپ بېرىش بىلەن ئىسلام دۇنياسىدا چوڭ بىرلىك تۇرغۇزۇش ئارقىلىق پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆيۈملۈك نەۋرىسى ھەققىدە «مېنىڭ بۇ ئوغلۇم سەيىد، ئاللاھ بۇ ئوغلۇم ئارقىلىق ئىككىگە بۆلۈنۈپ كەتكەن مۇسۇلمانلار جامائىتىنى ئىسلاھ قىلىشى مۇمكىن دېگەن» سۆزىنى ئەمىلىيەتكە ئايلاندۇرىدۇ. تولىمۇ ئەپسۇسكى شۇنچە كۆپ پىداكارلىق كۆرسەتكەن ھەسەن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ يەنىلا ئاشۇ پىتىنخورلارنىڭ ھېلە مېكىرى نەتىجىسىدە ھىجرىيە 49 - يىلى زەھەرلىنىپ شېھىت قىلىندى.

ھىجرىيىنىڭ 40 - يىلى مەزكۇر چوڭ بىرلىك نەتىجىسىدە خەلىپىلىك تەختىدە ئولتۇرغان مۇئاۋىيە ئىبنى ئەبى سۇفياننىڭ خەلىپىلىكى 19 يىل ھۆكۈم سۈرگەن بولۇپ، ئۇنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن ھەسەن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىلەن تۈزۈلگەن كېلىشىمگە خىلاپ ھالدا، ئۇنىڭ ئوغلى يەزىدنىڭ تەخت ۋارىسى سۈپىتىدە تەختكە چىقىرىلىشى ئىسلام دۇنياسىدا چوڭ غۇلغۇلا پەيدا قىلىدۇ.

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىنى

¹ ئىسلام قىسسىلىرى تور بېكىتى / دوكتور راغب سەرجانى

مەزكۇر چاقىرىققا ئاساسەن تۆت مىڭغا يېقىن خاۋارىج راست ۋە يا يالغان ھالەتتە تەۋبە قىلىپ ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ سېپىگە قوشۇلغان بولسىمۇ، قالغان تۆت مىڭغا يېقىن خاۋارىج يەنىلا ئۆز پىكىرلىرىدە چىڭ تۇرغانلىقى ئۈچۈن، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇلارنىڭ ھەممىنى ئۆلتۈرىدۇ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىر رىۋايەتتە توققۇز كىشى ۋە يەنە بىر رىۋايەتتە قىرىق كىشى قېچىپ قۇتۇلغان بولۇپ، ئۇلار يالغاندىن تەۋبە قىلغان خاۋارىجلار بىلەن ئەتراپتىكى خاۋارىجلىق ئىدىيىسىنى قوبۇل قىلغۇچىلارنى يىغىپ، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا قارشى سەككىز قېتىم ئىسيان قوزغىغان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ھەممىسىدە خاۋارىجلار مەغلۇب بولىدۇ.

خاۋارىجلارنىڭ ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ شېھىت قىلىنغاندىن كېيىنمۇ ئەمەۋى خەلىپىلىرىگە ۋە ھەتتا ئابباسىي خەلىپىلىرىگەمۇ قارشى قوراللىق ھەرىكەتلىرىنى ئۈزلۈكسىز داۋاملاشتۇرۇش بىلەن بىرگە، زامانىمىزغىچە پىتىنە - ئىغۋا تارقىتىش ئارقىلىق ئىسلام ئۈمىتىگە زىيان سېلىپ كېلىۋاتقانلىقى يەنە بىر ئاچچىق ھەقىقەتتۇر.

ھىجرىيە 64 - يىلى نافعە ئىبنى ئەلئەزارىق ئىسىملىك چوڭ خاۋارىجنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى ئەزارىقە ئېقىمىنى پەيدا قىلغانغا قەدەر، پۈتۈن خاۋارىجلار ھەم پىكىر ۋە ئوخشاش بىر ئەقىدە - ئېتىقادتا بولغان بولسىمۇ، ئەزارىقە ئېقىمى بارلىققا كەلگەندىن كېيىن خاۋارىجلار ئىچىدە پارچىلىنىش يۈز بېرىدۇ ۋە زامانىنىڭ ئۆتىشى بىلەن ئوتتۇرىدىن ئارتۇق خاۋارىج ئېقىملىرى بارلىققا كېلىدۇ. ئۇلار دۇنيانىڭ ھەر تەرىپىگە ئوخشاش بولمىغان ئېقىملار ھالىتىدە تارىغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ مەشھۇر مەزھەپ، مۇرەسسە كېلىشىمى تۈزگۈچى ھەيئەتكە قوپاللىق ھەرىكەتلىرى ئارقىلىق مەشھۇر بولغان ئابدۇللاھ ئىبنى يەھيا ئىبنى ئەبازىيەگە ئەگەشكەن «ئەبازىيەلەر» بولۇپ، ئۇلار «ھەپسىيە»، «يەزىدىيە»، «ھارسىيە» ۋە «ئىتائەتچىلەر» قاتارلىق بىرنەچچە كىچىك ئېقىملارغا بۆلۈنىدۇ. ئۇلار ماراكەش، ئالجىرىيە، زەنجىبار، ئوممان ۋە يەمەن قاتارلىق ئىسلام ئەللىرىنىڭ بەزى رايۇنلىرىدا

سۆيىدىغانلىقىنى باھانە قىلىدىغان گۇرۇپپىلار خىلاپەتنىڭ يەزىد ئىبنى مۇئاۋىيەدىن ئېلىنىپ ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ كىچىك ئوغلى ھۈسەيىن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلىشىنى تەلەپ قىلىپ، تەرەپ - تەرەپتە ئىسيان كۆتۈرۈشكە باشلايدۇ. تەختنىڭ قولىدىن كېتىپ قېلىشىدىن ئەنسىرىگەن يەزىد، ھىجرىيىنىڭ 61 - يىلى (680 - مىلادىيە) پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئەڭ سۆيۈملۈك نەۋرىسى بولغان ھۈسەيىن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ئائىلىسى بىلەن قوشۇپ شامغا چاقىرىدۇ ۋە ئىراقنىڭ كەربالا چۆللىرىگە كەلگەندە نارەسەدە بالىلىرى، ئائىلىسى ۋە ھەمراھلىرى بىلەن قوشۇپ جەمئىي 40 كىشىنى بىرلا ۋاقىتتا ۋەھشىلەرچە شېھىت قىلدۇرۇۋېتىدۇ.

بۇ ئېچىنچىلىق قانلىق ۋەقە شىئە ئېقىملىرىنىڭ بارلىققا كېلىشىگە سەۋەب بولۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، 14 ئەسىردىن بۇيان ئىسلام دۇنياسىدا ئەڭ كۆپ قانلىق ئۇرۇشلار ۋە ھەرخىل كىرىزىسلەرگە سەۋەب بولۇپ كەلمەكتە. زامانىمىزدىكى ئىراق، سۈرىيە، لىۋان، يەمەن ۋە پاكىستان قاتارلىق دۆلەتلەردىكى ۋە دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى شىئە - سۈننىي دۈشمەنلىك ھەرىكەتلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئېچىنچىلىق ئاقىۋەتلىرى گەنە ئاشۇ چوڭ پىتىنلەرنىڭ داۋامى ھېسابلىنىدۇ.

يەزىد ئىبنى مۇئاۋىيەنىڭ شۇنچە كۆپ قان ئاققۇزۇش بەددىلىگە ئېرىشكەن خەلىپىلىك تەختى ئۇنىڭغا پەقەتلا تۆت يىل ۋاپا قىلغان بولۇپ، ئۇنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن تەختتە ئولتۇرۇۋالغان ئوغلى مۇئاۋىيە ئىبنى يەزىدنىڭ خەلىپىلىكىمۇ ئاران ئۈچ ئاي ھۆكۈم سۈرىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ كېسەللىكى تۈپەيلى خەلىپە سۈپىتىدە خەلق ئاممىسىنىڭ ئالدىغا بىر قېتىممۇ چىقالماي بۇ ئالەم بىلەن خوشلىشىدۇ.

شىئە دېگەن سۆز ياردەمچى، ئەگەشكۈچى دېگەن ئۇقۇملارنى ئىپادىلەيدىغان بولۇپ، ئۆزلىرىنى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا ئەگەشكۈچى ۋە ئۇنىڭغا ياردەم بەرگۈچى دەپ قارىغۇچىلارنىڭ

ھەممىسى شىئە دەپ ئاتىلىدۇ. شىئەلىك دېگەن ئوخشاش بولمىغان كۆز قاراشتىكى كىشىلەر تەرىپىدىن، ئەقلى دەلىللەرگە تايانغان ھالدا يېڭىدىن ئىجاد قىلىنغان بىر ئېقىم بولۇپ، ئىسلام دۇنياسىدىكى ئەڭ كۆپ پىتىنلەر ۋە ئىختىلاپلار شىئەلەر ئىچىدە تېپىلىدۇ. بۇ ئېقىم ئىچىگە خالىغان كىشى ئۆزىنىڭ شەخسى كۆز قاراشلىرىنى، كۆڭۈل خاھىشلىرى ۋە ھاۋايى ھەۋەسلىرىنى دىنى ئەھكام سۈپىتىدە كىرگۈزەلەيدۇ. بەزىلەر ئەھلى بەيتنى ۋە ئىماملارنى ھۆرمەتلەشتە چىكىدىن ئاشۇرۇۋەتسە، يەنە بەزىلىرى مۆتىدىللىككە چاقىرىدۇ، بەزىلىرى ھەر بىر پەيغەمبەرنىڭ بىر ۋەكىلى بولىدۇ، بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىزنىڭ ۋەكىلى ئەلى ئەلەيھىسسالام ئىدى دېسە، يەنە بەزىلىرى جىبرىئىلنىڭ خاتالىقى سەۋەبىدىن پەيغەمبەرلىك ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالبىقا كېلىدىغانلىقىنى ئورنىغا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا كېلىپ قالغان دەيدۇ. بەزىلىرى ئۇنى پەيغەمبەرلىكتە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلەن شېرىك ئىدى دېسە، يەنە بەزىلىرى ئۇنى ئىلاھلىق دەرىجىسىگە كۆتۈرىدۇ. شىئەلەر 70 تىن كۆپرەك پىرقىغا بۆلۈنىدۇ. ئەھلى سۈننە ۋە لىجىمائە ئالىمى شەھرىستانى شىئە مەزھىپىنىڭ 12 ئىمام، زەيدىيە، ئىسمائىلىيە، دۇرۇزىيە ۋە ئەلەۋىيە دەپ 5 چوڭ ئېقىمغا بۆلۈنىدىغانلىقىنى، قالغانلىرى بولسا ئۇلارنىڭ شاخچىلىرى ئىكەنلىكىنى ئىزاھلايدۇ.

شىئەلەرنىڭ مەشھۇر پىرقىلىرىنى تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

1 - 12 ئىمامغا ئېتىقاد قىلغۇچى شىئەلەر «ئىمامچىلار» ۋە «جەئفەرىيەلەر» دەپمۇ ئاتىلىدىغان بولۇپ، ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پۈتۈن ئىسلام ئومۇمىتىنى ئۆزىدىن كېيىن تۆۋەندىكى 12 ئىمامغا ئىتائەت قىلىشقا بۇيرىغان دەپ قارايدۇ. ئۇ ئىماملار ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، ھەسەن ئىبنى ئەلى، ئىمام ھۈسەيىن ئىبنى ئەلى، ھەسەننىڭ ئوغلى ئەلى، مۇھەممەد ئىبنى ئەلى ئەلباقىر، جەئفەر ئىبنى مۇھەممەد سادىق، مۇسا ئىبنى جەئفەر ئەلكازىم، ئەلى ئىبنى مۇسا ئەلرەزا، مۇھەممەد ئەلى ئەلجەۋاد، ئەلى ئىبنى

شەكىللىرى بولۇپ، مەزكۇر ئىبادەتخانىلار «جەم ئۆيلىرى» دەپ ئاتىلىدۇ.

5- «ئۈسەيرىيەلەر» سۈرىيەنى مەركەز قىلغان مۇھەممەد ئىبنى ئەلنۇسەيرىنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى بولۇپ، فرانسىيە سۈرىيەنى مۇستەملىكە قىلغان ۋاقىتلاردا فرانسۇزلار بۇ پىرقىنى «ئەلەۋىيەلەر» دەپ ئاتىغان. ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈچ قېتىم مەخپى ۋە تۆتىنچى قېتىمدا ئاشكارا ھالدا ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى خەلىپە تەيىنلىگەنلىكىنى داۋا قىلىدۇ. ئۇلار ئەقەدە - ئىتىقادنى يوشۇرۇش ئىماننىڭ كامىللىقىنىڭ ئالامىتىدۇر، دەپ قارايدۇ.

6- يەھۇدىيلىكتىن يېنىپ مۇسۇلمان بولغانلىقىنى داۋا قىلىدىغان ۋە شىئە مەزھىپىگە ئاساس سالغان ئابدۇللاھ ئىبنى سەبەدۇ دېگەن مۇناپىققا ئەگەشكەن شىئەلەر «سەبەئىيەلەر» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇ ئەھلى بەيت ھەققىدىكى چېكىدىن ئاشۇرئۇتقان خۇراپاتلارنى ئوتتۇرىغا چىقىرىش بىلەن بىرگە، يۇرتىمۇ - يۇرت كېزىپ يۈرۈپ پىتىنە - پاسات تارقىتىش ئارقىلىق ئىسلام تارىخىدىكى شۇنچە كۆپ چوڭ پىتىنەلەرگە سەۋەب بولغان. ئەينى ۋاقىتتا ئۇ يەھۇدىيلىقتىكى بارلىق خۇراپىي ئىتىقاد ۋە كۆز قاراشلارنى شىئەلەر ئارىسىغا كەڭ كۆلەمدە تارقاتقان.

7- «كسانىيەلەر» ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ شېھىت قىلىنغاندىن كېيىن، ھەسەن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ خەلىپىلىك تەختىنى مۇئاۋىيەگە ئۆتۈنۈپ بېرىشىگە نارازىلىق بىلدۈرۈپ ئوتتۇرىغا چىققانلار بولۇپ، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ خەۋلە بىنتى جەئفەر ئىسىملىك ئايالىدىن بولغان مۇھەممەد ئىبنى ئەلھەنەفىيەنى خەلىفە دەپ ئېلان قىلىدۇ. كسانى دېگەن ئىسىم ئىبنى ھەنەفىيەنىڭ شاگىرتىنىڭ ئىسمى بولۇپ، ئۇنىڭغا ئەگەشكەنلەرنىڭ ھەممىسى «كسانىيەلەر» دەپ ئاتىلىدۇ.

8- «مۇختارىيەلەر» مۇختار ئىبنى ئەبۇ ئۇبەيدە ئەلسەقەفىگە ئەگەشكەنلەر بولۇپ، بۇ ئېقىمىدىكىلەر ئىبنى ھەنەفىيەنىڭ ئۆلمىگەنلىكىنى ۋە

مۇھەممەد ئەلھادى، ھەسەن ئىبنى ئەلى ئەلئەسكەر، مۇھەممەد ئىبنى ئەلھەسەن ئەلمەھدى قاتارلىقلار بولۇپ، بۇ ئاخىرقى ئىمام «ئەلمەھدى» كىچىك ۋاقتىدىلا ئىراقنىڭ سامەررا شەھىرىدىكى بىر تاغنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتكەنچە تېخىچە چىقىمىدى، ئەمما يېقىندا «ئىمام ئەلمەھدى» سۈپىتىدە چىقىدۇ دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ.

2- زەيدىيەلەر ئىمام ھۈسەين رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ شېھىت قىلىنغاندىن كېيىن ئوتتۇرىغا چىققان بولۇپ، شىئەلەرنىڭ 5- ئىمامى زەيد ئىبنى زەينۇل ئابدۇننىڭ ئەمەۋىلەر ھاكىمىيىتىگە قارشى ھەرىكەتلىرىگە قاتناشقانلىقى ئۈچۈن «زەيدىيەلەر» دەپ ئاتىلىدۇ، بۇلار ئەھلى سۈننىي ۋە لىجامائەتكە ئەڭ يېقىن بولۇپ، ھېچبىر ساھابىنى كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلمايدۇ ۋە ھەزرىتى ئەبۇ بەكرى، ئۆمەر ۋە ئوسمان قاتارلىق 3 خەلىپىنىڭ خەلىپىلىكىنىمۇ قوبۇل قىلىدۇ.

3- ئىسمائىلىيەلەر ئىمامچىلاردىن قالسا ئەڭ كۆپ سانلىقنى ئىگىلەيدىغان بىر پىرقە بولۇپ، بىر قىسىم شىئەلەر ئۆزلىرىنىڭ 6- ئىمامى جەئفەر سادىقنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن ئىماملىق ئۇنىڭ چوڭ ئوغلى ئىسمائىل مۇبارەككە قالدۇ دېسە، يەنە بەزىلىرى ئىسمائىل دادىسىنىڭ ھايات ۋاقتىدىلا ۋاپات بولغانلىقى ئۈچۈن ئىماملىق ئۇنىڭ كىچىك ئوغلى مۇسا ئەلكازىمغا قالدۇ، دەپ ئىختىلاپلىشىش ئارقىلىق ئىسمائىلىيە مەزھىبى بارلىققا كېلىدۇ.

4- «ئەلەۋىيەلەر» تۈركىيەدە ياشايدىغان ئەلەۋىيلەردىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇلار ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا چوقۇندۇ، قىيامەت، جەننەت، دوزاخنى ئىنكار قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا ناماز، روزا ۋە ھەجنىمۇ ئىنكار قىلىدۇ، ئۇلار ھىندى دىنىدىكىلەرگە ئوخشاش «بىر ئىنسان ئۆلگەندىن كېيىنلا ئۇنىڭ روھى يېڭى تۇغۇلغان بوۋاق سۈپىتىدە قايتىدىن دۇنياغا كېلىدۇ (روھلار ئالمىشىپ تۇرىدۇ)» دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۆز ئالدىغا ئىبادەتخانىلىرى ۋە ئىبادەت

يېقىندا قايتىپ كېلىدىغانلىقىنى داۋا قىلىدۇ.

9- «رافىزەلەر» ساھابە كىراملارنىڭ كۆپىنچىسىنى رەت قىلغانلىقى ئۈچۈن «رافىزە» يەنى رەت قىلغۇچىلار دەپ ئاتالغان بولۇپ، ئۇلار ئەمەۋىيلەر ۋە ھەتتا ئابباسىيلار خەلىپىلىكىنىمۇ رەت قىلىدۇ. ئۇلار ئىمامسىز قوراللىق ئۇرۇش قىلغىلى بولمايدۇ، دەپ ئېتىقاد قىلغانلىقى ئۈچۈن دۈشمەنگە قارشى ياغاچلار بىلەن قارشىلىق كۆرسەتكەن. شۇڭا ئۇلار «ياغاچچىلار» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

10- «دۇرۇزىلەر» گەرچە فاتىمىيەلەر ھاكىمىيىتى جەريانىدا شىئەلەرنىڭ ھاكىمى ئەمىرۇللا ئەلفاتىمىيەگە ئەگەشكەن شىئە ئېقىمىغا تەۋە كىشىلەر بولسىمۇ، ئۇلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ پۈتۈن دىنلارنىڭ پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىنى داۋا قىلىشىدۇ.

شىئەلەرنىڭ بىر قىسىم غەلىتە ئېتىقادلىرى:

1- شىئەلەر پۈتۈن ئىماملارنىڭ گۇناھ- مەئسۇپىيەتتىن پاك ئىكەنلىكىنى داۋا قىلىپ، پەيغەمبەرلەرنىڭ گۇناھ- مەئسۇپىيەتكە ئارىلىشىپ قىلىشى ئېھتىمالى بار، ئەمما ئىماملارنىڭ يوق دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ.

2- بىر قىسىم شىئەلەر ئەبۇبەككىر، ئۆمەر ۋە ئوسمان، ئائىشە، ھەفسە قاتارلىق كاتتا ساھابىلەرنى كاپىرلىققا ھۆكۈم قىلىدۇ ۋە ئۇلارغا تىل تەگكۈزىدۇ.

3- شىئەلەر ئەقىدە- ئېتىقادنى يوشۇرۇش ئىماننىڭ كامىللىقىنىڭ ئىپادىسى دەپ قاراپ، كۆڭلىدە باشقا بىرنەرسە ئويلاپ تۇرۇپ، ئاغزىدا ئۇنىڭ تەتۈرسىنى سۆزلەشنى دۇرۇس دەپ قارايدۇ.

4- شىئەلەر ۋاقىتلىق نىكاھلىنىشنى دۇرۇس دەپلا توختىماستىن، بەلكى ساۋابلىق ئىش دەپ قارايدۇ.

5- شىئەلەر ھەر يىلى مۇھەررەم ئېيىنىڭ 10- كۈنى ئىمام ھۈسەين رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ شېھىت

قىلىنغانلىقىغا ماتەم تۇتۇش ئۈچۈن ئۆزلىرىنى پىچاقلار بىلەن ئۇرۇپ بەدەنلىرىدىن قان ئاققۇزىدۇ.

6- شىئەلەر «قۇرئان كەرىم» نىڭ ئاللاھ تائالادىن ئەسلى نازىل بولغان چىغدا 7000 ئايەت ئىكەنلىكىنى، كېيىنچە ساھابىلەرنىڭ ئەلى ھەققىدە كەلگەن بارلىق ئايەتلەرنى يوق قىلىۋەتكەنلىكى سەۋەبلىك، ھازىرقى «قۇرئان كەرىم» ئايەتلىرى 6263 ئايەتكە قالغانلىقىنى داۋا قىلىدۇ. شۇ سەۋەبتىن شىئەلەر قۇرئاننى كامىل يادلاشقا ئەھمىيەت بەرمەي، قۇرئاننىڭ ئەھلى بەيت قولىدىكى ئاتالمىش ئەسلى نۇسخىسىنىڭ قايتىپ كېلىشىنى ساقلايدۇ.

7- شىئەلەر، ئەھلى بەيتتىن باشقىلار تەرىپىدىن رىۋايەت قىلىنغان پۈتۈن ھەدىسلەرنى رەت قىلىدۇ. (ئەھلى بەيت پەيغەمبەر ئائىلىسىدىكىلەر دېگەنلىكتۇر).

8- شىئەلەر ئىسلامدا ئىمامسىز جىھاد بولمايدۇ، دەپ ئېتىقاد قىلغانلىقتىن، ئىسلامىي جىھادلارنىڭ ھەممىسىنى ئىنكار قىلىدۇ.

9- بەزى شىئەلەر ئىمام بولمىغان ئۈچۈن جۈمە نامىزى ئوقۇش ھاجەتسىز دەپ قارايدۇ.

10- شىئەلەر ھەر يىلى زۇلھەججە ئېيىنىڭ 18- كۈنى پەيغەمبىرىمىز خەلىپىلىكىنى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا تاپشۇرغان كۈن ئىدى، دېگەن ئېتىقاد بىلەن بايرام ئۆتكۈزىدۇ.

دېمەك: شىئەلەر روزا ھېيت، قۇربان ھېيت ۋە زۇلھەججە ئېيىنىڭ 18- كۈنى بولۇپ، يىلدا جەمئى 3 قېتىم بايرام ئۆتكۈزىدۇ. ئۇلار ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سايلاپ قويغان خەلىفە دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ. ئەمما ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇ داۋانى ئېتىراپ قىلمايتتى، ئۇ ئۆزىمۇ بۇ ھەقتە توختىلىپ، ئەگەر مېنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھايات ۋاقتىدا خەلىپىلىككە تەيىنلىگەن بولسا ئىدى، مەن ئەبۇبەككىر، ئۆمەر ۋە ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلارغا بەيئەت قىلمىغان بولاتتىم، دېگەن.

خاۋارىجلار ۋە شىئەلەرگە ئوخشاش ئېقىملار ئوتتۇرىغا چىقىپ پەقەتلا دىنى مەسىلىلەردە ئەمەس بەلكى سىياسى، ئىجتىمائىي، ھەتتا پىكرىي مەيدانلاردىمۇ كۆپلىگەن قالايمىقانچىلىقلارنى پەيدا قىلىش ئارقىلىق ئىسلام ئۈمىتىگە كۆپ زىيان سالغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن دىنىي ئەقىدە مەسىلىلىرىدىكى ئىختىلاپلار سەۋەبىدىن ئاللاھنىڭ سۈپەتلىرىنى مەخلۇقنىڭ سۈپەتلىرىگە ئوخشاشتۇرۇپ «مۇشەببەھچىلەر»، دىنىي ھۆكۈملەردە ئەقىلگە تايانغۇچى «مۇئەزەزىلەر»، ئىنسان ئۆزىنىڭ قەدىرىنى ئۆزى يارىتىدۇ دېگۈچى «قەدەرچىلەر»، ئىنسان پېشانىسىگە پۈكۈلگەن قەدەرنىڭ قۇلى دەيدىغان «جىبرىچىلەر»، ئۆزىدىن باشقا ھەممىنى كاپىر دېگۈچى «ئەھلى تەكپىر»، بىر قېتىم ئېمان ئېيتقان بىر مۇسۇلمان ھەرقانچە كۆپ گۇناھ مەئسىيەت ئىشلىسىمۇ كاپىر بولمايدۇ، دەيدىغان «مۇرجىئەچىلەر» ۋە ئۇندىن باشقا نۇرغۇن پىكرىي ئېقىملار ئوتتۇرىغا چىققان بولۇپ، كېيىنكى سانلاردا بۇلار ھەققىدە تەپسىلىي توختىلىمىز ئىنشا ئاللاھ....

- داۋامى كېيىنكى ساندا...

پايدىلىنىلغان مەنبەلەر:

- پىرەق مۇئاسىرە / مەدىنە ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتى. دوكتور غالىب ئەلى ئەۋجى
- ئەلپىتەن / ئەبۇ ئابدۇللاھ نەئىم ھاماد بىن مۇئاۋىيە ئەلمىرۇزى
- ئەلمىلەل ۋەننەھەل / ئەبۇلفەتھ ئابدۇلكېرىم ئەلشەھرىستانى
- شىئەلەر ۋە شىئەلىك / پاكىستانلىق يازغۇچى ئېھسان ئىلاھى
- دىراسەتۇل پەتەن / ئابدۇل رەئۇف جىبىر ئەلقتەتى غەزە ئۇنىۋېرسىتېتى (پەلەستىن)
- ئىسلام قىسسىلىرى تور بېكىتى / راغب سەرجانى
- ئەھلى سۈننەت ۋە لىجامائەتنى قوغداش تور بېكىتى
- ئىسلام ۋېب تور بېكىتى
- سەھابە كىرامىلارنى مۇداپىئە قىلىش تور بېكىتى
- ئەھلى بەيتنى مۇداپىئە قىلىش تور بېكىتى

11- شىئەلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ رەسىملىرىنى سىزىش ۋە ئۇلارنى مەسچىتلەرگە ئېسىشنى دۇرۇس دەپ قارايدۇ.

12- شىئەلەر تاھارەت ئالغاندا پۇتىنى يۇماي يالاڭ ئاياق پۇتنىڭ ئۈستىگە مەسھ قىلىدۇ.

13- شىئەلەر پىشىن بىلەن ئەسىر نامىزىنى، ناماز شام بىلەن خۇپتەننى بىرلەشتۈرۈپ ئوقۇيدۇ.

14- شىئەلەر ئىمام ھۈسەين رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ شېھىت قىلىنغان كەربالا دېگەن جاينىڭ توپىسىنى ئۇلۇغلىغانلىقتىن، ناماز ئوقۇغاندا شۇ توپىنىڭ ئۈستىگە سەجدە قىلىش كېرەك، دېگەن ئېتىقاد بىلەن مەزكۇر كەربالا توپىسى بىلەن ياساپ پىشۇرۇلغان خىشنىڭ ئۈستىگە سەجدە قىلىدۇ.

15- بەزى شىئەلەر ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ۋاپات بولغانلىقىنى ئىنكار قىلىپ، ئۇنىڭ ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كېتىلگەنلىكىنى ۋە يېقىندا قايتىپ كېلىدىغانلىقىنى داۋا قىلىشىدۇ.

16- يەنە بەزى شىئەلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭمۇ تىرىلىپ كېلىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ.

17- شىئەلەرنىڭ پېشۋالىرى ئىسلام دىنىنىڭ 5 ئاساسىنىڭ بىرى بولغان زاكات پەرزىنى يوق قىلىپ ئۇنىڭ ئورنىغا مال دۇنيانىڭ بەشتىن بىرىنى سەددە قىلىشقا بۇيرۇيدۇ. ئۇ بەشتىن بىرىنىمۇ تۆۋەندىكىدەك 6 ھەسسەگە بۆلىدۇ: 1- ئاللاھنىڭ ھەققى، 2- پەيغەمبەرنىڭ ھەققى، 3- ئىماملارنىڭ ھەققى، 4- پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇغقانلىرىدىن بولغان يېتىم يېسىرلارنىڭ ھەققى، 5- پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇغقانلىرىدىن پىقىرلارنىڭ ھەققى، 6- پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇغقانلىرىدىن بولغان مۇساپىرلارنىڭ ھەققى.

يۇقىرىدىكىگە ئوخشاش ھەرخىل پىتىنلەرنىڭ باشلىنىشى بىلەن بىر تەرەپتىن تەخت ماجراسى، ئىمامەت (دۆلەت رەئىسى كىم بولۇش) مەسىلىسى ۋە باشقا ھەرخىل سىياسى سەۋەبلەر تۈپەيلى

ئۈچ ئەۋلاد سوت ئالدىدا

تەرجىمە قىلغۇچى: ئابدۇلئەھەد ھاپىز

ئەھمەد ئالائىدىدىن، ياش يىگىت ئەھمەد ئالائىدىدىننىڭ ئوغلى، بوۋاينىڭ نەۋرىسى مۇھەممەد... چوڭ دادا، دادا ۋە نەۋرىدىن ئىبارەت بۇ ئۈچ مۇجاھىدىنىڭ ھېكايىسى مۇنداق:

ئىتالىيە غەربىي تىرابلوس بىلەن بېنغازىنى ئىشغال قىلىۋالغان ئىدى. ئۇ ئوسمانىيە خەلىپىلىكى ئىقتىسادى ۋە ھەربىي جەھەتتىن قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان، 1909-يىلى بىرلىك ۋە تەرەققىيات پارتىسى سۇلتان ئىككىنچى ئابدۇل ھەمىدى تەختتىن چۈشۈرگەن ۋاقىت ئىدى. 1911-يىلى ئىتالىيە تۇيۇقسىز لىۋىيەگە ھۇجۇم قىلغاندا ئوسمانىيە خەلىپىلىكىنىڭ ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇشقا كۈچى يەتمەيتتى. شۇنداقتىمۇ لىۋىيەلىك قېرىنداشلىرىغا كۈچىنىڭ يېتىشىچە ياردەم قىلىش ئۈچۈن بەزى مۇجاھىدلارنى ئەۋەتمەكچى بولدى. مانا مۇشۇ ئۈچ كىشى ئىككىلەنمەستىن، لىۋىيەگە بېرىشقا ئۆزىنى تىزىملىتىپ ۋە لىۋىيەگە بارىدىغان مۇجاھىدلار گۇرۇپپىسىغا قوشۇلغان ئىدى. بۇ مۇجاھىدلار «پىدائىي ئوفىتسېرلار» دەپ ئاتىلاتتى.

بۇ پىدائىيلار ۋەزىيەتنىڭ يامانلىقى، ساننىڭ ئازلىقى، يولنىڭ يىراقلىقى، ئوزۇقلىرىنىڭ كەملىكى ۋە ئىلغار قوراللىرىنىڭ يوقلۇقىغا قارىماي جىھادقا

ئىتالىيە مەھكىمىسىنىڭ باش سوتچىسى ئالدىدا بېشىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، غۇرۇر بىلەن تىك تۇرغان ئۈچ گۇماندارغا ئىنچىكلەپ قارىدى. ئۇلار: بىرى بوۋاي، بىرى ئوتتۇرا ياشلاردىكى بىر كىشى، بىرى ئۆمرىنىڭ باھارىدىكى بىر ياش يىگىت ئىدى. ھەيران قالارلىق يېرى شۇكى، بۇلار بىر ئائىلىدىن ئىدى. يەنى بوۋاي، ئوغلى ۋە نەۋرىسى.

بۇلار ناھايىتى يىراق يەردىن، مىڭلارچە كىلومېتىر يىراقتىن - تۈركىيەدىن لىۋىيەنىڭ بېنغازى رايونىغا كەلگەن ئىدى. ئۇلارنى بۇنچىلىك يىراق يوللارنى بېسىپ لىۋىيەگە كېلىشكە نېمە سەۋەب بولغان؟! باش سوتچى ئۇلارنىڭ كېلىش سەۋەبىنى بىلەتتى... ئۇلارنى بۇ يەرگە ئېلىپ كەلگەن نەرسە مۇسۇلمانلار مۇقەددەس بىلىدىغان جىھاد ئىدى. ئۇلار لىۋىيەدە ۋەتەننى بېسىۋالغان ئىشغالىيەتچى ئىتالىيەگە قارشى جىھاد قىلىۋاتقان قېرىنداشلىرىغا ياردەم قىلىش ۋە بىرگە جىھاد قىلىش ئۈچۈن كەلگەن ئىدى.

بوۋاي پىنسىيىگە چىققان گېنېرال مۇھەممەد پاشا، ئوتتۇرا ياشلىق كىشى بوۋاينىڭ ئوغلى ئوسمانىيە خەلىپىلىكىنىڭ ئەسكىرى پولكوۋنىڭ

بىئارام قىلىۋاتقان نەرسە، بىرى ئەنگىلىيەلىك، يەنە بىرى فرانسىيەلىك ئىككى مۇخبىرنىڭ مەھكىمىدە بولۇشى ئىدى.

- كىم سىلەر؟ سورىدى، باش سوتچى.

تەرجىمان سوتچىنىڭ سۆزىنى تەرجىمە قىلىپ بولغىچە، ئوتتۇرا ياشلىق كىشى بىر قەدەم ئالدىغا چىقىپ، ساغلام ئىتالىيەچى سۆزلەشكە باشلىدى:

- مەن پولكوۋنىك ئەھمەد ئالائىدىدىن، ئوسمانىيە سۇلتانىنىڭ خىزمىتىدىكى ئەسكەر بولىمەن. ماۋۇ كىشى (دادىسىنى كۆرسىتىپ) مېنىڭ دادام پىيىنسىيگە چىققان گېنېرال مۇھەممەد پاشا، بۇ (ئوغلىنى كۆرسىتىپ) مېنىڭ ئوغلىم مۇھەممەد، ئوسمانىيە ئارمىيىسىدە پىدائىي ئەسكەر.

مەھكىمە ئەزالىرى تاڭ قېتىپ قالدى. چەتئەللىك ئىككى مۇخبىرمۇ ھەيرانلىق بىلەن بىر-بىرىگە قاراشتى. پىيىنسىگە چىققان گېنېرال ئۆز ئوغلىنىڭ قولى ئاستىدا ئىختىيارى ئەسكەر بولۇپ، ئادەتتىكى ئەسكەردەك دۈشمەن بىلەن ئۇرۇشقان ئىدى. بۇنىڭ ئۈستىگە بوۋاي، ئوغلى ۋە نەۋرىسى بىرلىكتە ئۆز ۋەتىنىنى تاشلاپ، يىراق يەرلەردىن كېلىپ، ئۈمىدىسىز بىر ئۇرۇشقا قېتىلىدىغان قانداق ئائىلە بۇ!؟

باش سوتچى ۋەزىيەتنىڭ ناھايىتى ئىنچىكە ھالغا كەلگەنلىكىنى، ئالدىدا تۇرغان كىشىلەرنىڭ ئادەتتىكى بىر ئىسيانچى ئەمەس، بەلكى ئوسمانىيە خەلىپىلىكىنىڭ رەسمىي ئەسكىرى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى، لېكىن ئۇ بۇلارنىڭ ئەسكەر بولغانلىقىنى بۇرمىلاش ئۈچۈن سوراقنى داۋاملاشتۇردى:

- سۆزۈڭنى ئىسپاتلايدىغان ھۆججەتنىڭ بارمۇ؟

- بار، دېگەندىن كېيىن؛ پولكوۋنىك باغلاغلىق قوللىرى بىلەن ناھايىتى تەسلىكتە كىيىمنىڭ ئارىسىدىن بىر قەغەزنى چىقىرىپ «بۇ

ئاتلاندى. ئۇلار مىڭبىر مۇشەققەت بىلەن لىۋىيەگە يوشۇرۇن كىرىپ، ئۇ يەردىكى قەبىلە باشلىقلىرى، يۇرت چوڭلىرى ۋە بەزى نوپۇزلۇق كىشىلەر بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇلارنىڭ بالىلىرى بىلەن ياشلىرىنى يىغىپ، ئۇلارغا ئۇرۇش تەكلىپىنى ئۆگەتتى. بۇ مۇجاھىدلارنىڭ قولىدا ئېغىر تىپتىكى قوراللار، داپىلار، تانكىلار، پىلمۇتلار يوق ئىدى. ئۇلارنىڭ قولىدىكى پەقەت بىر نەچچە كونا مىلتىقتىن ئىبارەت ئىدى. تۈرك ئوفىتسىپىرلار ۋە لىۋىيەلىك قەبىلىلەردىن توپلانغان كىشىلەر ئازغىنە كىشىلەر ئىدى. ئۇلاردىن ئېغىر تىپتىكى ئەسلىھەلەر، ئىلغار تانكىلار ۋە ئۇرۇش ئايروپىلانلىرى بىلەن قوراللانغان، سان ۋە تەييارلىق جەھەتتە ئۆزلىرىدىن يۈزلەپچە ھەسسە كۆپ بولغان ئىتالىيە ئىشغالىچى قوشۇنىغا قارشى ئۇرۇش قىلىش تەلەپ قىلىناتتى. مۇجاھىدلار دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلىپ، قاچقان ۋە ئۆلگەن دۈشمەن ئەسكەرلىرىدىن ئولجا ئالغان قوراللارغا تايىناتتى.

ھۇجۇملارنىڭ بىرىدە مۇجاھىدلار دۈشمەننى قاتتىق زىيانغا ئۇچراتقان ئىدى، شۇنىڭ بىلەن دۈشمەن قوشۇنى ئىتالىيەدىن ياردەمگە كەلگەن يېڭى قوشۇن بىلەن بىرلىشىپ مۇجاھىدلارنى قورشىۋالغان ۋە نەتىجىدە بىر نەچچە مۇجاھىد ئەسىر چۈشكەن ئىدى. ئەنە شۇلار بۈگۈن ئىتالىيە ھەربىي سوت مەھكىمىسىدە سوتلىنىۋاتىدۇ.

بۇ كىشىلەرنىڭ قوللىرى ئارغامچا بىلەن شۇنداق قاتتىق باغلانغان بولۇپ، بارماقلىرى كۆكۈرۈپ كەتكەن ئىدى. ئۇلارنىڭ ئۈستىدە لىۋىيە خەلقىنىڭ يەرلىك كىيىملىرى بار ئىدى. بېشىدا تۈركلەرنىڭ تەربوشى (جىيەكسىز قىزىل سوكونا قاپلىق) بار ئىدى. باش سوتچىنىڭ نەزىرىدە ئۇلار سوتقا ئېلىپ كېلىنىشتىن ئاۋۋال ھۆكۈم بېرىلىپ بولغان ئىدى. چۈنكى ئۇلار ئۇرۇشۇۋاتقان ھالدا نەخ مەيداندا ئەسىر ئېلىنغان ئىدى. ئۇلارنىڭ قوللىرىدىن مىلتىق دورىسىنىڭ پۇراقلىرى كېلىپ تۇراتتى. لېكىن باش سوتچىنى

ماڭا بېرىلگەن رەسمىي بۇيرۇق» دېدى.

كاتىپ رەسمىي ھۆججەتنى يولكوۋنىكىنىڭ قولىدىن ئېلىپ باش سوتچىغا بەردى. سوتچى قەغەزگە دىققەت بىلەن قاراشقا باشلىدى. يولكوۋنىك:

- تەرجىمانىڭىز بۇ رەسمىي ھۆججەتنى تەرجىمە قىلىپ بەرسە، ئۇنىڭ ئوسمانىيە خەلىپىلىكى ئۇرۇش ۋەزىرىنىڭ ماڭا چۈشۈرگەن رەسمىي بۇيرۇقى ئىكەنلىكىنى بىلىسىز، دېدى، تەمكىنلىك بىلەن.

بۇنداق ئەھۋالدا مەھكىمىنىڭ سوتلاش ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىشى كېرەك ئىدى. چۈنكى سوتلىنىۋاتقانلار ئىتالىيە ئارمىيىسىگە ھۇجۇم قىلغان ئوغرىلار ئەمەس، بەلكى ئەسكەر ئەسىرلەرنى سوتلاش خەلقئارا قانۇنىي بويىچە سوتلىنىشى لازىم بولغان رەسمىي ئەسكەرلەر ئىدى، لېكىن ئەسكەرلەرنى سوتلاش خەلقئارا قانۇنىغا رىئايە قىلىش بۇ مەھكىمدىن تولمۇ يىراق ئىدى. چۈنكى مەھكىمە سوت ئېچىشتىن بۇرۇن ھۆكۈم قىلىپ بولغان ئىدى. ئۇنىڭ ئۈچۈن باش سوتچى مەھكۇملارنىڭ سۆزىگە ئىشەنمىگەن بولۇۋېلىپ، ئۇلارنى ئۇرۇش ئەسىرى دەپ قوبۇل قىلىشنى رەت قىلدى. بۇنىڭغا ئۇلار ئەسىر ئېلىنغاندا ئۇستىدە ھەربىي فورما بولماستىن يەرلىكلەرنىڭ كىيىمى بولغانلىقىنى دەلىل قىلىپ كۆرسەتتى.

بۇنىڭغا تۈرك يولكوۋنىك مۇنداق جاۋاب بەردى:

- مەن قوماندانلىق قىلغان مۇجاھىدلار ھەربىي فورما كىيىمىگەنلىكى ئۈچۈن، مەنمۇ ئۇلاردەك كىيىنىشنى تاللىدىم، تۈرك ئەسكىرىنىڭ فورمىسىنى كىيىدىم.

قارىلىغۇچى ئۇلارغا ئارتىلغان جىنايەتنى ئوقۇدى. ئۇلارنىڭ جىنايىتى ئەينى يىلى ئۆكتەبىرنىڭ 26 - كۈنى ئىتالىيە قوشۇنىغا ھۇجۇم

قىلىپ، ئۇلارنى ئارقىدىن خائىنلارچە ئۇرۇش ئىدى.

يولكوۋنىك ئەھمەد ئالائىدىدىن بۇ جىنايەتنى رەت قىلىپ:

- سىلەرنى ئارقاڭلاردىن ئۇرمىدىم، بەلكى سىلەرگە ھۇجۇم قىلدىم، بولغان ئىش مۇشۇ، ھەم بىزنىڭ سانىمىز ئاز ئىدى، دېدى.

- سىلەر ئاز ئەمەس ئىدىڭلار، كۆپلۈك ھالەتتە ھۇجۇم قىلدىڭلار، دېدى، باش سوتچى.

- بىز ئاز ئىدۇق، بىزدە پەقەت 400 دانە مىللىتى بار ئىدى، دېدى، يولكوۋنىك كەسكىن قىلىپ.

- بۇ مىللىتلار قەيەردە؟ سورىدى، سوتچى.

- بۇ توغرىدا ئۆزىڭىزنى ئاۋارە قىلماڭ، يېقىندا 350 مىللىتى سىلەرگە ھۇجۇم قىلدۇ. قالغان 50 مىللىتتىن 15 مىللىتنى كۆتۈرگەن مۇجاھىد شېھىد بولدى، 35 مۇجاھىد مىللىتلىرى بىلەن ئەسىر چۈشتى ۋە مەھكىمىڭىز تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلدى، دېدى.

باش سوتچى: بۇ گۇماندارلار ئىتالىيە ھۆكۈمىتىگە تەۋە بولۇپ، ئۆز دۆلىتىگە قارشى ئىسيان كۆتۈرگەن ئاسىيلار، دېگەن سۆزدە چىڭ تۇراتتى. چۈنكى بۇنداق بولغاندا ئالدىنلا چىقىرىپ قويغان ھۆكۈم يوللۇق بولاتتى، لېكىن تۈرك يولكوۋنىك ئۆز مەۋقەسىدە چىڭ تۇرۇپ:

- بىز ھېچ قاچان سىلەرگە تەۋە بولمىدۇق... مېنىڭ قوماندانلىقىم ئاستىدىكى ئەرەب مۇجاھىدلارمۇ سىلەرگە تەۋە بولغىنى يوق. بىز ئوسمانىيە خەلىپىلىكى پۇقرالىرى، شۇڭلاشقا سىلەرنى قەتئىي ئېتىراپ قىلمايمىز، دېدى.

باش سوتچىنىڭ ئوڭايىسىز لانغانلىقى چىرايدىن مەلۇم بولۇپ تۇراتتى. شۇڭلاشقا ئۇ سوراقنى قىسقا جاۋاب تەلەپ قىلىدىغان سوئاللارغا يۆتكەپ:

يۈزىدىن تەبەسسۇم يوق بولمىدى. ئەكسىچە
پولكوۋنىك يۇقىرى ئاۋاز بىلەن:

- ياشسۇن سۇلتان! دېدى. ئەھمما دادىسى
پىنسىيونىر گېنېرال:

- ئاللاھۇ ئەكبەر! دەپ توۋلىدى. نەۋرە
يىگىت بولسا بوۋىسى بىلەن دادىسىغا ھۆرمەت
قىلىپ جىم تۇردى.

جاللاتلار بۇلارنى مەھكىمە زالىدىن ئېلىپ
چىقىپ كەتتى. ئازغىنە مۇددەتتىن كېيىن ئۈچ پاي
ئوق ئاۋازى ئاڭلاندى. ھۆكۈم تىز سۈرئەتتە
ئىجرا قىلىنىپ، ئۇلار مەھكىمە زالىدىن چىقىشى
بىلەنلا ئۆلتۈرۈلگەن ئىدى.

باش سوتچى يۇتقۇنغان ھالدا:

- باشقا گۇماندارلارنى ئېلىپ كىرىڭلار!

دېدى.»

باش سوتچى قىزىرىپ كەتكەن يۈزىنى،
ئۆلتۈرۈلۈش ئۈچۈن ئېلىپ مېڭىلغان گۇناھسىز
مەھكۇملار ئالدىدىن ئۆتكەندە ئورنىدىن تۇرۇپ،
باشلىرىدىكى شەپكىسىنى قولغا ئېلىپ، سالام
بەرگەن چەتئەللىك مۇخبىرلاردىن قاچۇرۇپ باشقا
تەرەپكە قارىۋالدى. مۇخبىرلار شەپكىلىرىنى
باشلىرىغا كىيىپ، باش سوتچىغا ئارقىسىنى قىلىپ،
مەھكىمدىن چىقىپ كەتتى. ئۇلار چىقىۋېتىپ
مەھكىمنىڭ بوسۇغىسىغا تۈكۈردى.

(بۇ تارىخىي ھېكايىنى ئىراقتا چىقىدىغان «ئىسلام تەربىيىسى»
ژۇرنىلى 2015-يىلى 11-ساندىن تەرجىمە قىلدىم. بۇ ھىكايە
فرانسىيەلىك يازغۇچى كىلاۋد فىرانىڭ «تۈركلەرنىڭ مەنىۋى
كۈچى» ناملىق كىتابىدىن ئېلىنغان ھەقىقىي ۋەقە)

- بۇ يىل يەنى 1911-يىلى 26-ئۆكتەبىر
كۈنىدىكى ھۇجۇمغا قېتىلدىڭلارمۇ يوق؟ دېدى.

- ئۇ ھۇجۇمنى مەن ئېلىپ بارغان.

- ماۋۇ ئىككىسىمۇ قاتناشتىمۇ؟ دېدى،
سوتچى ئۇنىڭ دادىسى بىلەن ئوغلىنى كۆرسىتىپ.

- ئەلۋەتتە، ئوغلۇم مېنىڭ قول ئاستىمدىكى
ئەسكەر. دادام بولسا ئوسمانىيە گېنېرالى،
پىنسىيىگە چىققان، مېنىڭ پىدائىي ئەسكەرلىرىمدىن
بىرى.

- ھەممىڭلار ھەربىي فورمىسىز
ئۇرۇشتۇڭلارمۇ؟

- ھەئە، بۇنىڭ سەۋەبىنى يۇقىرىدا بايان
قىلدىم.

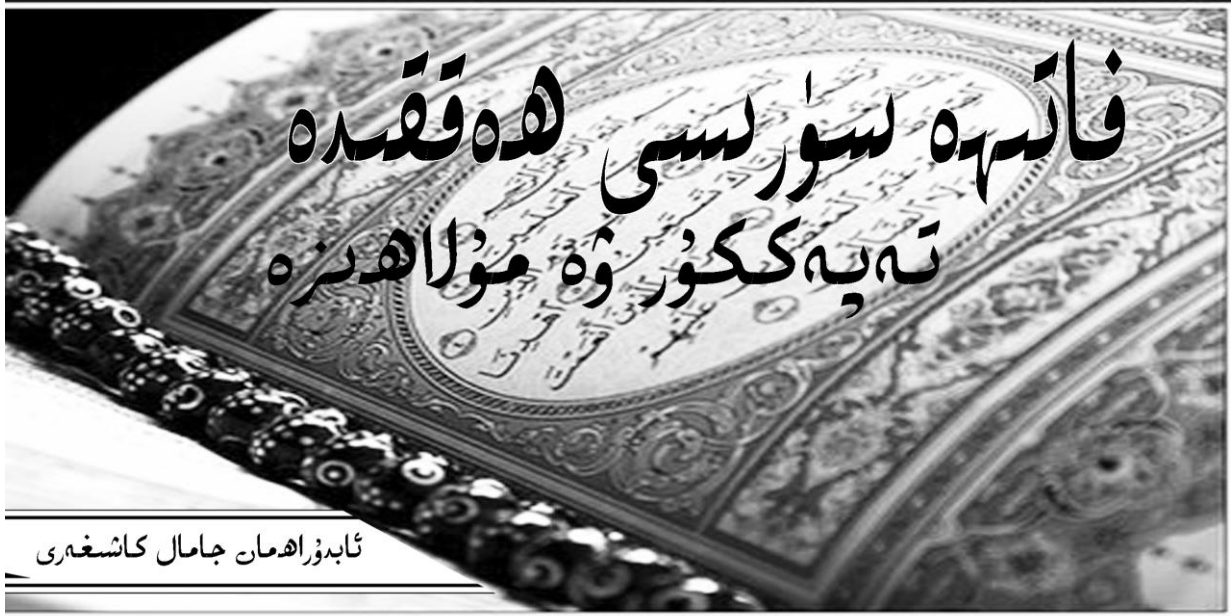
- تىرابلوسنىڭ يەرلىك پۇقرالىرىدىن
بىرەرسىنى قوماندانلىقنىڭ ئاستىدا ئۇرۇشقا
قاتناشتۇردۇڭمۇ؟ ئۇلارنى چىنىقتۇردۇڭمۇ؟

- تىرابلوس ئوسمانىيە خەلىپىلىكىنىڭ بىر
ۋىلايىتى، تىرابلوس خەلقى ئوسمانىيە
خەلىپىلىكىنىڭ پۇقرالىرى، ئەلۋەتتە ئۇلارنى
قوشۇنۇمغا قوشۇپ، چىنىقتۇرۇپ، ئۇرۇشقا
قاتناشتۇردۇم.

- بولدى بەس، دېدى سوتچى. شۇنداق
قىلىپ سوت ئاخىرلاشتى. ئۇلارغا ئۆلۈم جازاسى
بېرىلگەن ئىدى.

مەھكىمنىڭ كاتىپى ئورنىدىن تۇردى-ئۇ
ئىتالىيەنىڭ ناپولى شەھىرىدىن بولۇپ، ئىسمى
ئانتونىيو ئاۋانكىلى ئىدى-سوت باشلاشتىن بۇرۇن
يىزىپ تەييارلاپ قويغان مەھكىمە قارارىنى
ئوقۇپ، ئاخىرىدا: «ھازىر چىقىرىلغان ئۆلۈم
جازاسى قارارى دېلوغا يېزىلدى، جىنايەتكارلارنىڭ
ئېتىراز بىلدۈرۈش ھەققى يوق» دېدى.

مەھكىمدىكى ئەھۋالنى كۆرۈپ تۇرغان
چەتئەللىك ئىككى مۇخبىرنىڭ بىرى مۇنداق
دەيدۇ: «قارار ئېلان قىلىنغاندا، قارىلانغۇچىلارنىڭ

تەكرار ئوقۇلىدۇ. فاتىمە سۈرىسىنىڭ بىر قانچە نىشانى ۋە ئاچقۇچى بار بولۇپ، تۆۋەندە بۇ نىشان ۋە ئاچقۇچلار توغرىسىدا بىر ئاز پىكىر ۋە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈمىز.

1. «بىسمىللاھ» ۋە مەۋجۇدىيەت سوئالى:

«ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن»¹

قايسى بىر ئىنسانىي جەمئىيەت دىن، تىل ۋە تۈرلۈك ھۈنەر-سانائەتتىن خالىي بولغان ئەمەس. بۇلار ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدىكى ئورتاق ئامىللاردۇر. ئىنسان ئۆزى ۋە مەۋجۇدىيەت ھەققىدە ئويلىنىدىغان بىردىنبىر مەخلۇق. ئىنسان ھاياتلىق، ئۆلۈم ۋە ئەتراپىدىكى كۆرۈنۈشلەرنى بىلگۈسى كېلىدىغان ۋە ھېس قىلىشقا ئۇرۇنىدىغان مەخلۇق. ئىنسان پەقەتلا يەپ-ئىچىش بىلەنلا قانائەتلەنمەيدىغان مەخلۇق بولۇپ، يارىتىلىش غايىسى توغرىسىدا ئويلىنىدۇ. ھەتتا ئاتىمىزچى ئىنسانمۇ ئۆزىنىڭ مەۋجۇت بولۇش سىرىنى بىلگۈسى كېلىدۇ.

ئەقىللىق سەزگۈر ئىنسان كائىنات بىلەن ئۇچراشقاندا بۇ مەۋجۇدىيەت نەدىن كەلدى؟ قەيەرگە باردى؟ يوقلامدۇ ياكى يېڭىلىنامدۇ؟

«قۇرئان كەرىم» ئاللاھ تائالادىن ئىنسانغا ئەۋەتىلگەن يوليورۇق بولۇپ، ئىنسانغا نەتىجە قازىنىش يولىنى بەلگىلەپ بېرىدۇ ۋە نەتىجە قازىنىشقا كېپىللىك قىلىدىغان يولنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئۇ، دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ بېكەتلىرى توغرىسىدا ئىنسانغا خەۋەر بېرىدىغان ۋە ئىككى دۇنيانىڭ ئالاقىسىنى ئىزاھلاپ بېرىدىغان يول خەرىتىسىدۇر. شۇنداقلا ئىنسانغا ھايات سەپىرىدە لازىم بولىدىغان مۇھىم سوئاللارغا جاۋاب بېرىدىغان كىتابتۇر.

فاتىمە سۈرىسى «قۇرئان كەرىم» نىڭ ئاساسلىق مەقسەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. مەسىلەن، «قۇرئان كەرىم» ئاللاھنىڭ بارلىقى ۋە بىرلىكى، كامالىي سۈپەتلەرگە ئىگە ئىكەنلىكى، قىيامەت كۈنى، ئىبادەت ۋە ئىخلاسى، ئىبادەتنىڭ كەڭرى ئۇقۇمى، ھاياتنىڭ بارلىق ئىشلىرىدا ئاللاھتىن ياردەم تەلەپ قىلىش، توغرا يولنى تونۇغاندىن كېيىن توغرا يولدىن ئايرىلماسلىق، ئىنسانىيەت تارىخىدىكى ياخشىلارنىڭ يولى ۋە ئىش-ئىزلىرى، ھەقىقەتنى بىلىپ تۇرۇپ قارشى تۇرغانلار ۋە ھىدايەتنى تاپالماي ئېزىپ كەتكەن ئازغۇن ئېقىملار قاتارلىقلار توغرىسىدا توختالغان.

يەتتە ئايەتلىك فاتىمە سۈرىسى «قۇرئان كەرىم» نىڭ قىسقارتىلمىسى بولۇپ، ھەر كۈنلۈكى ئىسلامدىكى ئەڭ مۇھىم ئىبادەت بولغان نامازلاردا

¹ سۈرە فاتىمە 1 - ئايەت

بىلىپ يېتىدۇ. كائىنات، ھايات ۋە ئىش-ھەرىكەتنىڭ ھەممىسىنىڭ ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلىنىدىغانلىقىنى، ئاللاھنىڭ رەھىمىتى كەڭرى ۋە مەخلۇقلارغا مېھرىبان ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ يېتىدۇ.

«ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن» دېيىش تاسادىپىيلىق نەزەرىيىسىگە كەسكىن رەددىيەدىن ئىبارەت. شۇنداقلا ئاللاھ كائىناتنى يارىتىپ قويۇپ كارى بولماي تاشلىۋەتكەن، دەپ قارايدىغان نەزەرىيەنىڭمۇ قارىمۇ-قارشىسىدۇر.

«مېھرىبان ۋە شەپقەتلىك ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن» دېگەن ئايەت ياراتقۇچىنى كەڭرى رەھىمدىللىكى ۋە بارلىق مەخلۇقلارغا ئۆلىشىپ تۇرىدىغان مېھرىبانلىقىغا باغلىغاندا، بىزگە بىلىم-مەرىپەت ۋە ھاياتلىقنىڭ ئاچقۇچىنى بېرىدۇ، تەبىئەت دۇنياسىغا نەزەر تاشلاش روھىنى ئاتا قىلىدۇ. شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە تەبىئەتتىكى يارىتىلىشنىڭ گۈزەللىكى ۋە ياراتقۇچىنىڭ ئۇلۇغلىقىنى بىلىش توغرىسىدا تېخىمۇ كۆپ مەرىپەتكە ۋاستە بولىدۇ: «ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئىچىدە ئاللاھتىن پەقەت ئالىملارلا قورقىدۇ»¹

2. مېھرىبانلىقنى مەركەز قىلغان كائىنات چۈشەنچىسى:

«جىمى ھەمدۇ-سانا ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھقا خاستۇر. ئاللاھ ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىباندۇر»²

«جىمى ھەمدۇسانا ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھقا خاستۇر. ئاللاھ ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىباندۇر» دېگەن ئايەت كائىنات چۈشەنچىسى بولۇپ، بۇ چۈشەنچىنىڭ مەركىزى مېھرىبانلىقتۇر، ئۇنىڭ ۋىجدان ۋە ئىستىلاغا تەسىرى بار.

«بىسىمىلاھ» دېگەن ئايەت ياراتقۇچى زات بىلەن مەخلۇق ئارىسىدىكى ئالاقىنى شەكىللەندۈرىدۇ، بۇ ئالاقىنىڭ تېمىسى كەڭرى مېھرىبانلىق ۋە ئۆزۈلمەيدىغان كۆيۈنۈشتۈر. دىنىمىزنىڭ غايىسى پۈتۈن ئىنسانىيەتكە

دېگەن سوئاللارنى بىلگۈسى كېلىدۇ. ئۆزى توغرىسىدا: نېمە ئۈچۈن يارىتىلدىم؟ قەيەرگە كېتىپ بارمەن؟ مېنىڭ بۇ دۇنيادا يارىتىلىشىمنىڭ مەنىسى بارمۇ ياكى يوقمۇ؟ مەۋجۇدىيەت ئۆزىنى ئۆزى يارىتىۋالدىمۇ ياكى بىر ياراتقۇچى ياراتتىمۇ؟ بۇ مەۋجۇدىيەتنىڭ ماھىيىتى نېمە؟ دېگەنگە ئوخشاش ئەقىل ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرگەن نۇرغۇن سوئاللارنى سورايدۇ. فاتىھە سۈرىسى دەل بۇ سوئاللارغا ئەتراپلىق جاۋاب بېرىدۇ.

بىز كۆپىنچە ۋاقىتلاردا «بىسىمىلاھ» دېگەن ئايەتتىن تېز ئۆتۈپ كېتىمىز. بىراق بىز بۇ ئايەتنىڭ چوڭقۇر مەنىسىگە چۆكىدىغان بولساق، ھايات نەزەرىيىسى توغرىسىدا يەنى كائىناتنىڭ چوڭقۇر كۆز قارىشى ھەققىدە توختىلىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلالايمىز. بۇ ئايەت كائىناتنىڭ باشلىنىشى ھەققىدە ۋە ئاللاھنىڭ سۈپەتلىرى ھەققىدە توختالماقتا. بۇ ئايەتنى ئېتىراپ قىلىش ئاللاھنى ئېتىراپ قىلغانلىقتۇر. شۇنداقلا بۇ كائىناتنى پەيدا قىلغان مېھرىبان بىر زاتنىڭ بارلىقىنى ئېتىراپ قىلغانلىقتۇر. «بىسىمىلاھ» دېيىش ياراتقۇچى زات بىلەن مەخلۇقاتلار ئارىسىدا تەبىئىي ئالاقىنى شەكىللەندۈرۈپ بېرىدۇ.

«بىسىمىلاھ» دېگەن ئايەت فاتىھە سۈرىسىنىڭ بىر ئايىتى بولۇپ، «قۇرئان كەرىم» نىڭ روھىي ۋە كائىناتقا قارىتا ئومۇميۈزلۈك كۆز قارىشىدۇر. ئۇ، ئىسلامنىڭ مەرىپەت نەزەرىيىسىنىڭ كىرىشى ئېغىزى. چۈنكى مۇسۇلمان كائىناتنى ئاللاھنىڭ مەۋجۇتلۇق ھەققىتى ۋە مېھرىبانلىق كۆرۈنۈشى ئىچىدە چۈشىنىدۇ. تەبىئەتتىن كائىناتنىڭ سىرلىرىنى چۈشەنگەن مۇسۇلمان: «ياراتقۇچى ئەيىب-نۇقساندىن پاكتۇر» دەيدۇ. ئاتىزىمچىلار بولسا كائىنات سىرلىرىنى بايقىغانلىرىدا: «بۇ نېمىدېگەن چوڭ تاسادىپىيلىق ھە!» دەيدۇ. مۇسۇلماننىڭ غايىسى ئېنىق، دىنىمىزنىڭ غايىسى ئېنىق ئەمەس. مانا بۇ ئىنساننىڭ ئاقىۋىتى، ئەخلاقى ۋە ئىستىلىنى يېتەكلەپ ماڭىدىغان چوڭ تاللىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئىنسان پىكىر ۋە مۇلاھىزە يۈرگۈزگەندە ئىلگىرى بىلمىگەن نۇرغۇن سىرلارنى

¹ فاتىر سۈرىسى، 28-ئايەت
² سۇرە فاتىھە، 2، 3-ئايەتلەر

مېھرىبانلىق قىلىشى ۋە كۆيۈنۈشتۈر، پەيغەمبەرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە مۇسۇلمانلارمۇ ئىنسانىيەت ۋە مەۋجۇدىيەت ئۈچۈن شەپقەتلىك ۋە مېھرىباندۇر.

«ئاللاھ پۈتۈن ئالەم ۋە بارلىق مەخلۇقلارنىڭ پەرۋەردىگارىدۇر» دېگەن ئايەتتە ئاللاھ ئۆزىنى بىزگە تونۇشتۇرماقتا. ئاللاھ پەقەتلا ئىنسانلارنىڭ پەرۋەردىگارى بولۇپ قالماستىن، پۈتۈن مەخلۇقلارنىڭ پەرۋەردىگارىدۇر. پۈتۈن مەخلۇقلارنىڭ پەرۋەردىگارى ۋە ياراتقۇچىسى بولغان ئاللاھ شۇنداق مېھرىبان ۋە شەپقەتلىك زاتتۇر.

بىز ئىنسان ۋە باشقا نەرسىلەرنىڭ ياراتقۇچىسى بولغان ئاللاھنىڭ مېھرىبانلىقىنى ۋە كۆيۈنىدىغانلىقىنى چۈشەنسەك، دىنىمىزنىڭ گۈزەللىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەن ۋە ئۇنى يۈزلەنگەن خاتا چۈشەنچىلەردىن تازىلىغان بولىمىز. ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ۋە ئۇ زاتنىڭ ئالەم ئۈچۈن مېھرىبانلىقى تەرەققىي قىلغان ئىنسانىيەت ھاياتىنىڭ ئاچقۇچىدۇر. مېھرىبانلىق بولماي مەدەنىيەت ھاسىل بولمايدۇ. كىمىنىڭ مەخلۇقلارغا كۆيۈنۈش ۋە مېھرىبانلىق قىلىشى بىلەن ئىچى سىقىلىدىكەن مېھرىبانلىق بىلەن قوغدىلىۋاتقان دۇنيانى يېتەكلەشكە سالاھىيىتى توشمايدۇ. ئاللاھنىڭ مەخلۇقلىرىغا قارىتا مېھرىبانلىق چۈشەنچىسىنى ۋە ماھىيىتىنى ئەزالىرىنىڭ ئېڭى ۋە قىلمىشلىرىدا ئۆزلەشتۈرۈلگەن ئۈمەت ئىنسانىيەتنى يېتەكلەشكە سالاھىيىتى توشقان بولىدۇ: «(ئى مۇھەممەد!) سېنى بىز پۈتۈن ئەھلى جاھان ئۈچۈن پەقەت رەھمەت قىلىپلا ئەۋەتتۇق.»¹ ئەۋزەللىك قۇرۇق دەۋا بىلەن قولغا كەلمەيدۇ، بەلكى «قۇرئان كەرىم» نى چۈشىنىش، قۇرئان ئەخلاقى بىلەن ئەخلاقلىنىش ۋە قۇرئان كۆرسەتمىسى ئاساسىدىكى ئىستىل بىلەن رېئاللىققا ئاشىدۇ. مۇسۇلمان بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن بۇ چۈشەنچىگە قانداق مۇئامىلە قىلىۋاتىمىز؟ ئىدىيە، تەپەككۈر دائىرىمىزگە قاراپ چىقايلى ۋە بۇ چۈشەنچىنى خاتا ئۇقۇملاردىن تازىلىشىمىزغا توغرا

كېلىدۇ.

رەھىمدىللىك ۋە مېھرىبانلىق قىممەت - قاراش بولۇپ، ئاشكارا جانلىق ئىستىل شەكىللەندۈرۈشى كېرەك. ئەمەلىي ھاياتتا پىرىنسىپقا ئايلانمىغان قىممەت - قاراشنىڭ ئەھمىيىتى بولمايدۇ، ئىستىلغا ۋە ئەمەلىي ئىش - ھەرىكەتكە ئايلانمىغان پىرىنسىپنىڭمۇ مەنىسى بولمايدۇ.

رەھىمدىللىك ۋە مېھرىبانلىق دىننىڭ ئىنساننى ئىسلاھ قىلىشتىكى رولىنى چۈشىنىش ئۈچۈن ھەقىقىي ئۆلچەم. چۈنكى ئۇ بۇزغۇنچىلىق، قان تۆكۈشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە توختىتىشقا بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك. مېھرىبان ۋە كۆيۈمچان ئىنساننى يېتىلدۈرۈش مۇسۇلمانلارنىڭ مەجبۇرىيىتى. بۈگۈنكى مەدەنىيەت ھەر قايسى ساھەلەردە تەرەققىي قىلغان بولسىمۇ، مېھرىبانلىقتا نەمۇنە خاراكتېرلىك ئىنساننى يېتىلدۈرۈشتىن ئاجىز كەلمەكتە.

3. قىيامەت كۈنى ۋە ئىنساننىڭ ئىستىلىنى قانداق سېلىش:

«قىيامەت كۈنىنىڭ ئىگىسىدۇر»²

قىيامەت كۈنى ئۇقۇمى ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە پائالىيەتچان بولۇش ئۇقۇمىدىن ئىبارەت. يەنى ئىنسان ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىشى، ئىشلارنى ئۆلچەملىك پۇختا قىلىشى، ئىش - ھەرىكەتلىرى توغرىسىدا مەسئۇلىيەتچان بولۇشى ۋە باشقىلار قەيەرگە باشلىسا كېتىۋېرىدىغان قويغا ئوخشاپ قالماستىن ئىش - ھەرىكەتلىرىدە مۇستەقىللىقنى ھېس قىلىشى قىيامەت كۈنى ئۇقۇمىغا چىتىشلىقتۇر.

قىيامەت كۈنى ئىنسان ھاياتىدىكى سەپەرنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىنى كۆرسىتىدۇ، ئۇ ھېساب - كىتاب قىلىدىغان كۈن. ئۇ، بۇ دۇنيادا زۇلۇمغا ئۇچرىغانلار ئادالەتكە ئېرىشىدىغان ۋە ھوقۇقى تولۇق كاپالەتلىك قىلىنىدىغان كۈندۇر.

مۇسۇلماننىڭ ئەقلى ياراتقۇچىنىڭ ھېكمەت بىلەن ئىش قىلىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىدۇ، بىراق

² سۈرە فاتھە 4 - ئايەت

¹ سۈرە ئەنبىيا 107 - ئايەت

ئايەت گۈزەل ھايات بەرپا قىلالايدىغان ۋە يارىتالايدىغان مەقسەتلىك ئىش - ھەرىكەتتۇر .

فاتىھە سۈرىسى يۇقىرىدا مېھرىبان ۋە شەپقەتلىك ياراتقۇچى ئاللاھ ۋە قىيامەت كۈنى ھەققىدە توختالدى . ئەمدى ئۈچىنچى قىلىپ ئىنسان ۋە مەقسەتلىك ئىش - ھەرىكەت ھەققىدە توختالماقتا .

يېقىنقى بىر قانچە ئەسىردىن بۇيان باشقا مىللەتلەر ئىشلارنى پۇختا قىلىپ سانائەت، يېزا - ئىگىلىك ۋە ئىنتىزام ئىشلىرىدا ئىجادىيەت ياراتماقتا . بىز بولساق باشقىلارغا گاداي بولۇپ تۇرۇپتىمىز . بۇنىڭ ھالقىلىق سەۋەبى مۇسۇلمان ئىنساننىڭ «قۇرئان كەرىم» گە قارىتا ئاڭ قۇرۇلمىسىغا چېتىشلىقتۇر . «قۇرئان كەرىم» نىڭ ئاڭ قۇرۇلمىسىغا قارايدىغان بولساق، ئىنساننىڭ زېمىندىكى ۋەزىپىسىنى ئىبادەت، ئىبادەتنىڭ جەۋھىرى ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن كائىناتنى گۈللەندۈرۈشتۇر . كائىناتنى ئاللاھنى ئەسلىش ۋە ياخشى ئىش - ھەرىكەتلەر بىلەن تولدۇرۇش ئارقىلىق گۈللەندۈرۈش لازىم، مانا بۇ ئىبادەتنىڭ مەنىسى . ئىبادەت دېگەن ئاللاھنى ئەسلىش ۋە پۇختا ئىش قىلىشتىن ئىبارەت بولۇپ، ئىككى يۈزلۈك پۇلغا ئوخشايدۇ . بۈگۈنكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئەقلى قۇرۇلمىسىغا قارىساق، ئىبادەت ئۇقۇمى كائىناتنى گۈللەندۈرۈش ئۇقۇمىدىن ئايرىلىپ قالغان .

ئىسلامدىكى ئىبادەت ئۇقۇمى پەقەتلا ناماز، زاكات، روزا ۋە ھەج قاتارلىقلار بىلەن چەكلىنىپ قالمايدۇ . بۇلار شوئار خاراكتېرلىك ئىبادەتلەرنىڭ ئاساسلىق بىر قىسمىدۇر . ھايات، يول ۋە ئىستىل شەكىللەندۈرىدىغان نەرسىلەرمۇ ئىبادەت دەپ ئاتىلىدۇ . ئىبادەت دېگەن ئومۇمىي ئۇقۇمى بىلەن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئاللاھ ياخشى كۆرىدىغان ۋە رازى بولىدىغان بارلىق ئاشكارا - يوشۇرۇن سۆز ۋە ئىش - ھەرىكەتلەردىن ئىبارەت: «(ئى - مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، «مېنىڭ نامىم، قۇربانلىقىم، ھاياتىم (دۇنيادا قىلغان ياخشىلىقىم ۋە تاكىت ئىبادەتلىرىم) ۋە ماماتىم (ھەقىقەت يولىدا ئۆلۈپ كىتىشىم) ئالەملەرنىڭ

باشقا ئىنسانلارغا ئوخشاش بەزىدە كەمبەغەللىك، زۇلۇم، نادانلىق، كېسەل ۋە ئۇرۇشلار كۈنى ھەيران قالدۇرىدۇ . مانا مۇشۇ يەردە ھېساب - كىتاب قىلىدىغان قىيامەت كۈنى ئەقىدىسى ئىنسان كۆڭلىدە ئادالەت ئۇقۇمىنى تولۇقلاش ئۈچۈن مۇھىم شەرتتۇر .

قىيامەت كۈنى ئادالەت ۋە مەسئۇلىيەت ئۇقۇمى ئۈچۈن بەك زۆرۈر . ئىنساننىڭ بۇ ھاياتلىقتىكى پۈتۈن ھەرىكەتلىرى ھېساب ئالدىدىغان خاتىرىگە خاتىرىلىنىپ تۇرىدۇ . بۇ ھېساب خاتىرىسى ئىنسانغا غەلبە قىلىش ئۈچۈن ئەۋزەل پۇرسەتلەرنى يارىتىپ بېرىدۇ . ئىنسان ھەر بىر ياخشىلىقنى قىلسا ئۇنىڭغا ئون ھەسسە ئەجىر بېرىلىدۇ، ھەر بىر خاتالىقنى سادىر قىلسا پەقەتلا بىر خاتالىقنىڭ گۇناھى ۋە جىنايىتى خاتىرىلىنىدۇ . خاتالىقلىرى تەۋبە قىلسا ئۆچۈرۈلىدۇ، ياخشى ئىش - ھەرىكەتلىرى بىلەن يامان قىلمىشلىرى ئۆچۈرۈلۈپ تۇرىدۇ . قىيامەت كۈنى، ئۇ كۈندىكى ھېساب - كىتاب ئىدىيىسى ئىنسان كۆڭلىدە ئاللاھتىن قورقۇش تۇيغۇسى ۋە ئاللاھ كۆزىتىپ تۇرىدۇ، دېگەن ئاڭنى ھاسىل قىلىدۇ .

قىيامەت كۈنى ئۇقۇمى ئەقىلىنى ۋە تەبىئىي ئۇقۇمىنى قايتىدىن شەكىللەندۈرىدىغان چوڭقۇر ئۇقۇم . قۇرئاندىكى بىرىنچى سۈرە بولغان فاتىھە سۈرىسىدە ئاللاھنىڭ مۇتلەق ئادالىتى، ھېساب ئېلىشتىكى رەھىمدىللىكى، ئىنساننىڭ شەخسى مەسئۇلىيىتى، ئىنساننىڭ ئۆزىنى ۋە ئىستىلىنى باشقۇرۇش ئۇقۇملىرىدىن ئىبارەت ئىككى تەرەپلىمە نۇقتىنى يىلتىزلاشتۇرىدۇ . بىز ئۆزىمىزدىن سوراپ باقايلى: قىيامەت كۈنى ئۇقۇمىنىڭ چوڭقۇرلۇقىنى قانچىلىك چۈشەندۈرۈش؟ ئاللاھ بىلەن، كائىنات بىلەن ۋە ئىنسان بىلەن بولغان ئالاقىمىزدە بۇ ئاڭ يوق بولۇپ قالسا ئەخلاقى جەھەتتىن ھاياتىمىزغا، ئىستىلىمىزغا ۋە ئالاقىمىزغا قانچىلىك تەسىر كۆرسىتىدۇ؟ بۇنى سوراپ كۆرۈشىمىز كېرەك .

4. «ساڭىلا ئىبادەت قىلىمىز»¹

«ساڭىلا ئىبادەت قىلىمىز» ئىبادەت دېگەن

¹ سۈرە فاتىھە 5 - ئايەت

پەرۋەردىگارى ئاللاھ ئۇچۇندۇر.¹ ھاياتنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئومۇميۈزلۈك ئىبادەت ئۇقۇمى يوقالغاندا زاۋۇت، يېزا-ئىگىلىك، سانائەت، سودا-سېتىق، ئۇنىۋېرسىتېت ۋە تەتقىقات مەركەزلىرىدىكى پائالىيەت يوقىلىدۇ ياكى «قۇرئان كەرىم» بۇيۇرغان ئومۇمىي ئۇقۇمى بىلەن ئىبادەتنىڭ ئالاقىسى ئۈزۈلسۇن.

بۈگۈنكى مۇسۇلمانلارنىڭ ھاياتقا ئالاقىدار سانائەتلىرىدىن غايىب بولۇشنىڭ سەۋەبى «قۇرئان كەرىم»دىكى چوڭ چۈشەنچىلەردىن چەتنەپ كەتكەنلىكتۇر. قۇرئاندىكى بۈيۈك ئۇقۇملارنىڭ بىرى ئىبادەت ئۇقۇمىدۇر. بۇ ئۇقۇمنىڭ ھاياتتىكى دائىرىسىنى خاتا چۈشەنچىلەر تارايىتىپ قويغان ھەم قويمىقتا. ئىبادەتنى زېمىنى گۈللەندۈرۈش، زېمىندا بۇزغۇنچىلىق، ناھەقچىلىق ۋە بۇزۇقچىلىق قىلغۇچىلارغا قارشى تۇرۇش ئۇقۇمىدىن ئايرىپ تاشلىغان. زېمىنى گۈللەندۈرۈش سانائىتىنى باشقا مىللەتلەرگە تاشلاپ بەرگەن.

خىزمەت ئۇقۇمى تەرەققىي قىلغان مىللەتلەردە ئىشلارنى پۇختا قىلىش ئىش-ھەرىكەتنىڭ تېمىسىغا ئايلانغان، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار ھايات سانائەتلىرىدە ئۇتۇق قازانغان، بىز بولساق باشقا مىللەتلەرنىڭ ئارقىدا قالدۇق، نەتىجىدە ئۆزىمىزگە مەنپەئەت يەتكۈزۈلمەيدىغان ياكى دۈشمەنگە زەربە بېرەلمەيدىغان ھالەتكە چۈشۈپ قالدۇق. بىز ھاياتلىققا قۇرئاننىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە توغرا قاراشتا بولماي ھاياتلىقنى مەنسىدىن ۋە ئىنسانىي ئىش-ھەرىكەتلەردىنمۇ قۇرۇقداپ قويدۇق. چۈنكى ئىبادەت ئۇقۇمىنى خاتا چۈشىنىۋالغان مۇسۇلمان سانائەت، يېزا-ئىگىلىك ۋە ئىلمىي كەشپىياتلارنى ئىبادەتنىڭ ئومۇميۈزلۈك ئوقۇم ۋە چۈشەنچىلىرى قاتارىدىن كۆرمەيدىغان بولۇپ قالغان. بولمىسا يۇقىرىقى ئىشلار كائىناتنى ئىسلاھ قىلىش ۋە بۇزغۇنچىلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا ئالدىنقى ئورۇندا تۇراتتى. ئىبادەت ئۇقۇمى ئومۇميۈزلۈك چۈشەنچىسى بىلەن توغرا چۈشىنىلمىسە مۇسۇلمانلار مەدەنىيەت

تراگېدىيەسىدىن قۇتۇلالمايدۇ. ئىدىيە، ئاڭ ۋە خىتابلىرىمىزدا ئىبادەت ئۇقۇمى ئەسلىگە كەلمەيدىكەن ئىنسان دۇنيا-ئاخىرەتتە ئىرادە ۋە ئۈمىد قىلىۋاتقان تەرەققىيات ۋە خاتىرجەم گۈزەل ھاياتتىن ئۈمىد كۈتكىلى بولمايدۇ.

ئىبادەت ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن قىلىندىغان ئىش-ھەرىكەت، ئىبادەتنى پەقەتلا ئىنسان پايدىلىنىدۇ، ئاللاھنىڭ ئىبادەتكە ئېھتىياجى يوق. ئىنسان تەپەككۇر قىلالايدىغان مەخلۇق بولۇپ، ماددى سەۋەب-چارىلەر دۇنياسىدا ئىزدىنىدۇ ۋە ئىجرا قىلالايدۇ، شۇڭا زېمىننى گۈللەندۈرۈش ۋە بۇزغۇنچىلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئىنساننىڭ گەدىنىگە چۈشكەن ۋەزىپىدۇر. مەغلۇپ بولۇشتىن ئەنسىرەپ تۇرغان ئاجىز ئىنسان ياردەمچى ۋە خاتىرجەم قىلغۇچى ئامىللارغا مۇھتاج بولىدۇ. ۋەزىپىسى بىلەن ئىقتىدارى ئارىسىدىكى بوشلۇقنى ئېتىدىغان ئىمانغا مۇھتاج بولىدۇ. ئاللاھ مۇئەمىنلەرگە مەنئى ۋە نەپسى ياردەم شەكىللىرىنى كۆرسىتىپ بەرمەكتە: «سەۋر قىلىش، ناماز ئوقۇش ئارقىلىق (ئاللاھتىن) ياردەم تىلەڭلار. ناماز ئاللاھتىن قورققۇچىلار (يەنى كەمتەرلىك بىلەن ئاللاھقا بويسۇنغۇچىلار) دىن باشقىلارغا ھەقىقەتەن مۇشەققەتلىك ئىشتۇر.»² دېمەك، ياردەم تىلەش مەقسەتلىك ئىبادەتكە چېتىلىدۇ. ئىبادەت ئاللاھنىڭ كۆرسەتمىسىگە ئاساسەن ھاياتنى ئىسلاھ قىلىش بولسا، ئومۇمىي ئۇقۇمى بىلەن ئېلىپ ئېيتقاندا ھاياتنىڭ بارلىق پائالىيەتلىرىنى ئىنتىزامغا سالدۇ. شۇڭا ئىنسانغا يۈكلەنگەن ۋەزىپە ئېغىر، ئىنسان بۇ ۋەزىپىنى ئادا قىلىشتا چوڭ ياردەمگە مۇھتاج. چوڭ ياردەمگە ئېرىشىشتە ئاللاھتىن باشقا كىمىدىن ياردەم تىكلەنگىلى بولسۇن؟!

دېمەك، ئىبادەت دېگەن: مەسچىتنىڭ مېھرابىدا ۋە ھايات كەچۈرۈش كۈچلىرىدا بولىدۇ. ئىبادەت دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك ئىش-ھەرىكەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

5. «توغرا يول» دېگەن ياخشى

² بەدئەرە سۇرىسى، 45-ئايەت

¹ ئەنئام سۇرىسى، 162-ئايەت

«قۇرئان كەرىم» دە ئاللاھ بىلەن ئالاقە ئورنىتىپ، زېمىننى گۈللەندۈرۈشكە ھەسسە قوشقۇچىلاردىن ئۆرنەك:

ئادەم ۋە ھاۋا ئىنسان تۈرىنى ساقلاپ قېلىشقا ھەسسە قوشقان.

ھابىل قان تۆكۈشتىن ساقلانغان.
نۇھ ئەلەيھىسسالام كېمە ياسانغان.
زۇلقەرنەين توسما سالغان.
داۋۇت ئەلەيھىسسالام قورال-ياراق ۋە ھەربىي فورمىلارنى ياسانغان.

سۇلايمان ئەلەيھىسسالام سىياسەت تەدبىرلىرىنى يولغا قويغان.
يۈسۈپ ئەلەيھىسسالام ئىقتىسادنى راۋاجلاندۇرغان.

مۇسا ئەلەيھىسسالام زالىملارنىڭ زۇلمى ۋە تاجاۋۇزچىلىقىغا قارشى تۇرغان.

«قۇرئان كەرىم» دە ئىدىيەسى تەڭپۇڭ بولغان ۋە ۋەزىپىلىرى تۈرلۈك بولغان ئەر-ئاياللارنىڭ ھىسالىرىنى كۆپ ئۇچرىتىمىز. ئۇلارنىڭ ئاخىرىنى گۈللەندۈرۈش ھەرىكەتلىرى خالىس ئىبادەتلەرنى گۈزەل يوسۇندا قىلىشىنى، ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىشىنى ۋە قان تۆكۈشنىڭ ئالدىنى ئېلىشى تەقەززا قىلغان.

دېمەك، ئىماننىڭ ئاساسلىرى ۋە پىرىنسىپلىرىنى مۇنداق ئومۇميۈزلۈك چۈشىنىش ئارقىلىق ئىنسان خەتەرلىك ئىككى ئىشتىن ساقلىنىپ قالدۇ.

بىرىنچى: ساغلاملىقنى بىلىپ تۇرۇپ، كىبىرلىك ۋە ھاۋايى-ھەۋەسكە ئەگەشكەنلىك سەۋەبىدىن ھەقىقەتكە تانغان ۋە ئىنكار قىلغانلارنىڭ يولى.

ئىككىنچى: ھەقىقەتنى كۆرگەن، بىراق خاتا چۈشىنىپ قالغانلارنىڭ يولى.

فاتىھە سۈرىسىنى چۈشىنىش يولى قىسقارتىدۇ، دىننى خاتا چۈشىنىپ قېلىشتىن ۋە ئازغۇنلارغا قوشۇلۇپ كېتىپ قېلىشتىن ساقلايدۇ.

ئىش - ھەرىكەتلەرنى قىلىشتىن ئىبارەت:

«بىزنى توغرا يولغا باشلىغىن. غەزىپىڭگە يولۇققانلارنىڭ ۋە ئازغانلارنىڭ يولغا ئەمەس، سەن ئىنئام قىلغانلارنىڭ يولغا (باشلىغىن).»¹

توغرا يول دېگەن ياخشى ئىشلارنى قىلىش يولى دېمەكتۇر. توغرا يول ماڭغۇچىلار بىلەن تونۇلىدۇ، توغرا يولدا ماڭغانلارنى تونۇماي تۇرۇپ ئىنسان ساغلام كومپاسقا ئىگە بولالمايدۇ. «قۇرئان كەرىم» توغرا يولدا ماڭغان ئەر ۋە ئاياللارنىڭ مىسال ۋە كۆرۈنۈشلىرى بىلەن توشۇپ كەتكەن. توغرا يولدا ماڭغانلار ئىككى خىل سۈرەت بىلەن كۆرۈنىدۇ.

بىرىنچى: توغرا يولدا ماڭغانلار ئاللاھقا ۋە قىيامەت كۈنىگە ئىمان ئېيتقانلار بولۇپ، ئىبادەتلىرى ئارقىلىق ئاللاھقا باغلانغانلاردۇر.

ئىككىنچى: زېمىننى ماددىي جەھەتتىن گۈللەندۈرۈش ھەسسە قوشقۇچىلار. بۇ تەرەپ بۈگۈنكى مۇسۇلمانلاردا كەم بولۇپ، باشقا مىللەتلەرگە قارىغاندا ئىشلەپچىقىرىش ۋە پائالىيەتچانلىقى تۆۋەن ئورۇندا تۇرماقتا.

ھىدايەتنىڭ رېئاللىققا چىقىشى ئۈچۈن ئىككى تۈرلۈك ئىش كېرەك:

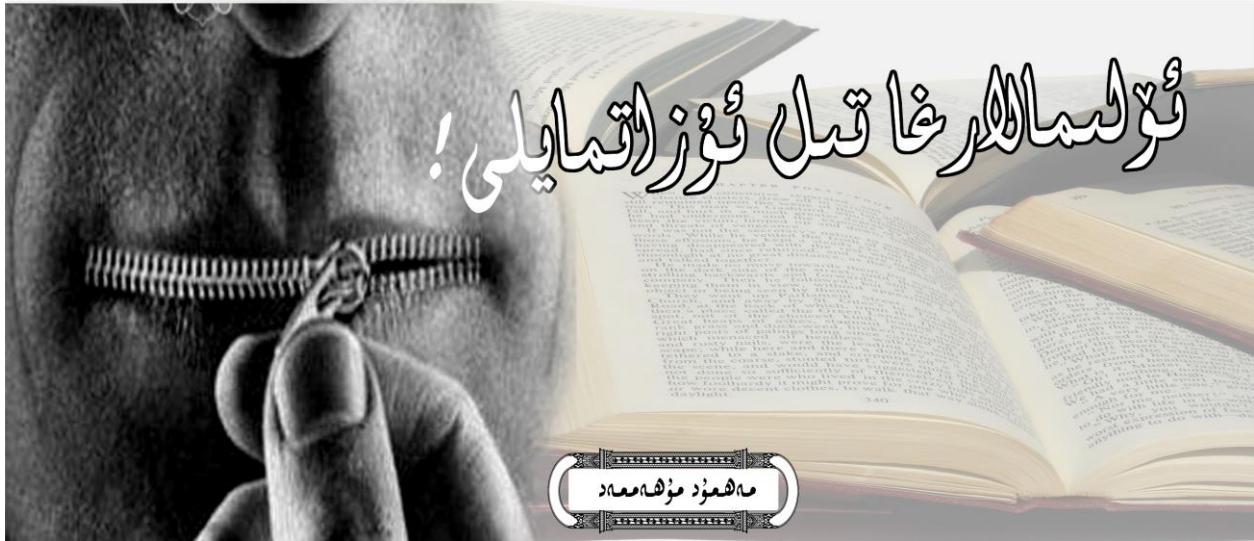
بىرىنچىسى: توغرا كۆز قاراشنى بىلىش، يەنى بۇ مەسىلىدە ئاللاھ ۋە ئاللاھنىڭ رەسۇلى نېمىنى مەقسەت قىلىدۇ؟ بۇ مەسىلىدىكى ئەڭ توغرا كۆز قاراش قايسى؟ دېگەننى بىلىش،

ئىككىنچىسى: كۈچلۈك ئىمان ئاساسىدا مۇشۇ توغرا كۆز قاراشنىڭ چۈشەنچىسى بويىچە ئەھەل قىلىش.

ئىنسان «بىزنى توغرا يولغا ھىدايەت قىلسىلا» دېگەندە، پەرۋەردىگارىدىن: ئى پەرۋەردىگارىمىز ھايات ئىشلىرىمىزدا بىزگە سىلى رازى بولىدىغان ۋە ياخشى كۆرىدىغان ئىشلارنى كۆرسىتىپ قويسىلا، ئاندىن كۈچ-قۇۋۋەت ئاتا قىلسىلا ۋە ياردەم بەرسىلا، دەپ تىلەيدۇ.

6. مىسال كەلتۈرۈشنىڭ ئەھمىيىتى:

¹ فاتىھە سۈرىسى، 6 - 7 - ئايەتلەر

مەھمۇد مۇھەممەد

بىلەپمۇ ئۆلگۈردى. ۋاھالەنكى، دىنىمىزدا ئۆلىمالارنىڭ ۋە تالبۇل ئىلىملەرنىڭ مەرتىۋىسى ئالاھىدە كۆككە كۆتۈرۈلگەن ئىدى. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم» دە مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئىچىدە ئاللاھتىن پەقەت ئالىملارلا قورقۇدۇ»¹

سۈنەنى تىرىمىزدا مۇنداق بىر ھەدىس بايان قىلىنغان: ئەبۇ ئۇمامە باھلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئىككى تۈرلۈك ئادەم توغرىلۇق سورالدى. ئۇنىڭ بىرى ئابىد (ئىبادەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى)، يەنە بىرى ئالىم ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئالىمنىڭ ئابىدىن ئارتۇقچىلىقى مېنىڭ سىلەرنىڭ ئەڭ تۆۋىنىڭلاردىن ئارتۇق بولغىنىغا ئوخشاش» دېدى. ئاندىن: «ئىلىم ئۆگەتكۈچىگە ئاللاھ رەھىمەت يوللايدۇ، ئۇنىڭغا پەرىشتىلەردىن تارتىپ ئاسمان-زېمىندىكى مەخلۇقاتلار، ئۇۋىسىدىكى چۈمۈلىلەر ۋە دېڭىزدىكى بېلىقلارغىچە ھەممىسى مەغپىرەت تەلەپ قىلىدۇ» دېدى.²

ئۆلىمالار ئۆمەتنىڭ قۇياشسۇر. ئۆمەتنى بىر قۇش دەپ پەرەز قىلساق، ئۆلىمالار گويىكى

بىزدە ئۆلىما ئاتالغۇسى ھە دېگەندە كەلسە - كەلمەس ئىشلىتىلىپ، ئۆلىما بىلەن دەۋەتچىنىڭ، دەۋەتچى بىلەن گەپچىنىڭ ئارىسى پەرقلىنىدۇرۇلمەيدىغان ھالغا كېلىپ قالغاچقا، نەھايەت بىر تۈركۈم ئۆلىمالىق تونىغا ئورۇنۇۋالغان كىشىلەر ئوتتۇرىغا چىقىپ، دىنىمىزنىڭ ئىلىم بىلەن ئەمەلگە تەڭ ئەھمىيەت بېرىشەنەك ئېسىل تەشەببۇسلىرىنى ئۇنتۇپ، ھە دېگەندە نەچچە ئون يىل دۈم يېتىپ، دۈم قوپۇپ ئىلىم تەھسىل قىلغان، دىنىي خىزمەتكە ئۆزىنى ئاتىغان ۋە ئاۋام ئۈچۈن توغرا يول كۆرسىتىپ بېرىشنى ئۆزىگە ھايات نىشانى قىلغان، راھىتىدىن كۈلپىتى تولا بۇ يولدا كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلاپ خىزمەت قىلىۋاتقان قەدىرلىك ئۆلىمالىرىمىزغا ھېچ ئىككىلەنمەي، بەدىنى تىكەنلەشمەيلا تىل تەڭكۈزەلەيدىغان، ھەتتا ئېغىزىنى بۇزۇپ ھاقارەت قىلالايدىغان ھالغا كەلدى. ئۇلاردىكى بۇ ئىنساپسىزلىق ھەتتا شۇ دەرىجىگە يەتتىكى، جاھاندا تۈزەيدىغان، ئۇچۇغداپ قويدىغان باشقا ئادەم قالمىغاندەك، دىن ۋە ئۆمەت يولىدا خىزمەت قىلىۋاتقان ياكى دىن يولىدا ئىلىم تەھسىل قىلىۋاتقان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئادەتتىكى بىر نۇقسانلىرى ياكى شۇلار نۇقسان دەپ قارىۋالغان بىر ئىشلار تۈپەيلى ئۇلارغا چىشىنى

¹ سۇرە فاتىر 28 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى
² ئەلبانى سەھىھ دېگەن.

بەلكى بۇ قالايمىقانچىلىقلارنىڭ قۇربانغا ئايلىنىپ كېتىدۇ.

پەيغەمبىرىمىز بىر ھەدىسىدە «ئۆلىمالار پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋارىسلىرىدۇر» دەپ كۆرسەتكەندى. ھەممىگە ئايانكى، ۋارىسلار بىلەن مەراس قالدۇرغۇچىلار ئوتتۇرىسىدا مۇئەييەن دەرىجىدە ئورتاقلىق بولىدۇ. ئۆلىمالار بىلەن پەيغەمبەرلەر ئارىسىدىكى ئورتاقلىق دەل ئۇلارنىڭ ئۈمىت ئۈچۈن باش قاتۇرۇش، ئۈمىتتىنلىك، خۇسۇسەن ئۆزى تەۋە بولغان ئىسلامىي جەمئىيەتنىڭ ئورتاق مەسلىسىنى ئۆزىنىڭ خۇسۇسىي مەسلىلىرىنىڭ ئالدىدا قويۇش، ئۈمىتتەكى دىنىي ۋە ئىجتىمائىي ئىشلاردا يېتەكچىلىك قىلىش... قاتارلىق بىر تالاي باشقا كىشىلەردە ھازىرلانمىغان سالاھىيەتلەردۇر.

بۇ نۇقتىدىن ئېيتقاندا ھازىر مۇسۇلمانلار جەمئىيىتى ئەڭ ئېھتىياجلىق بولۇۋاتقىنى ئۆز مەسئۇلىيىتىنى ۋە ئۆزىنىڭ نىپمە ئىشلارغا يارايدىغانلىقىنى توغرا پەرەز قىلالىغان، ئۆزىنى ۋە ئۆزىگىنى ئېتىراپ قىلىشنى بىلىدىغان چىن مەنىدىكى ئىلىم ئادەملىرىدۇر. بۇلارنىڭ يۇقىرىسى مۇجتەھىد، فەقىھ ئۆلىمالاردىن باشلاپ، دەۋەتچى، مۇدەررىس، مۇجاھىد، تالىپ ۋە ئادەتتىكى بىر كىشىلىك سالاھىيەتلىك مۇسۇلمانلارنى كۆرسىتىدۇ.

بىزدە ھازىرغىچە ئۆلىما، مۇدەررىس، مۇبەللىغ (دەۋەتچى) دېگەن ئۇقۇملار ناھايىتى چۇۋالچاق چۈشىنىپ كېلىنگەن. شۇنداق بولغاچقا ھەقىقىي ئۆلىمالار بىلەن ئۆلىمالار سېپىگە سوقۇنۇپ كىرىۋالغان «ئىلىم لۈكچەكلىرى» نى پەرقلىنىدۇرۇش ناھايىتى قىيىنغا توختاۋاتىدۇ.

پەيغەمبىرىمىز «ئىش ئۆز ئەھلىگە تاپشۇرۇلمىغاندا قىيامەتنى كۈتكىن» دېگەندى. قىيامەت دېگەن قىلىپلاشقان قانۇنىيەتلەرنىڭ بۇزۇلۇشىدۇر. دېمەك، مەيلى پەتۋا، ھۆكۈم، ئىجتىھاد، دەۋەت، دەرس ئۆگىتىش ۋە ياكى ئاللىقانداق بىر مەسئۇلىيەت سالاھىيەتلىك

ئۇنىڭ يۈرىكىدۇر. يۈرەكنىڭ ھەر بىر سوقۇشى ئۆز ساھىبى ئۈچۈن ھاياتتىن دېرەك بېرىدۇ. ناۋادا يۈرەك ئۆزىگە تېگىشلىك رەۋىشتە قوغدىلىسا، كۈتۈشكە ئىرىشەلمىسە، ئاسرايمىسا، چوقۇمكى ئۇنىڭدا بىنورماللىق كۆرۈلۈشكە باشلايدۇ. يۈرەكتىكى بىنورماللىق سەل قارايدىغان ئىش ئەمەس. خۇددى پەيغەمبىرىمىز «ئاگاھ بولۇڭلاركى، بەدەندە بىر پارچە گۆش بار، ئۇ تۈزەلسە، پۈتۈن بەدەن تۈزۈلىدۇ. ئەگەر ئۇ بۇزۇلسا، پۈتۈن بەدەن بۇزۇلىدۇ، ئۇ گۆش يۈرەكتۇر» دەپ كۆرسەتكەندەك، ئۈمىت ئىچىدىكى بۇ يۈرەكلەر تۈزەلسە، پۈتۈن بەدەن (يەنى ئۈمىت) تۈزۈلىدۇ. ئەگەر ئۇلار بۇزۇلسا پۈتۈن بەدەن (يەنى ئۈمىت) بۇزۇلىدۇ.

بەرھەق، خەلق ئۆز ئىچىدىكى ھەقىقىي ئۆلىمالارنى توغرا بايقاپ، ئىبادەتلەر ۋە ھاياتىي پائالىيەتلەرنى ئۇلارنىڭ توغرا يېتەكچىلىكى ۋە كۆرسەتمىلىرى بويىچە ئېلىپ بارغاندىلا بىرلىك، ئىتتىپاقلىق ۋە قايناق دىنىي كەيپىياتتىن ئۈمىد كۈتكىلى بولىدۇ.

ئەپسۇسكى، بۇ كۈنلەردە پۈتۈن دۇنيادا، خۇسۇسەن دىيارىمىزدا ھەقىقىي سالاھىيەتلىك ئۆلىمالار رىيا ۋە كۆز-كۆز قىلىشلاردىن ساقلىنىش ۋە باشقا تۈرلۈك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئۆزىنى ئاشكارىلىيالمىۋاتقان بىر پەيتتە، ھە دېگەندە «يولۋاس يوق تاغدا مايىمۇن پادىشاھ» بولۇۋالدىغان ئەھۋاللار كۆرۈلمەكتە.

ئەلۋەتتە، ئومۇمى خەلقنىڭ دىنىي ۋە ئىجتىمائىي ساپاسى يۇقىرى كۆتۈرۈلمىگەن ئەھۋالدا «ئاۋازى چوڭ بىلەن بىلىمى چوڭنى» پەرقلىنىدۇرۇش قىيىنغا توختايدۇ. دەل مۇشۇنداق شارائىتتا بىر قىسىم پۇرسەتپەرەسلەر ئوتتۇرىغا چىقىپ ئاۋام-خەلقنى قالايمىقان قىلىشقا باشلايدۇ. بۇ قالايمىقانچىلىقلاردا نۇرغۇن ئاقكۆڭۈل، ساددا ئادەملەر ئاق-قارىنى، سېمىز-ئېشىقنى پەرق قىلالماي قالىدۇ. دە، ساغلام ئەقىدە-ئېتىقادقا ۋە توغرا ئاڭ-پىكىرگە ئىرىشەلمەيلا قالماستىن،

كىشىلەرگە تاپشۇرۇلمىغاندا، شۇ ئىشنىڭ قىيامىتى بولغان بولىدۇ. يەنى ئۇ ئىشلاردا زور قالايمىقانچىلىق كۆرۈلىدۇ، سۇيىستىمال قىلىنىدۇ. بۇ خىل قالايمىقانچىلىق ئۈمىمەتنى دەل ھازىرقىدەك خاتىرجەم ھالدا بىرەر پېشىۋانىڭ پېشىنى تۇتالمايدىغان باشسىز بىر ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن كىمنىڭ ئۇنى ئۇنلۇك بولسا شۇنىڭ گېپىنى ھەق دەپ قاراپ قالىدىغان يەڭگىلىكلەردىن ساقلىنىپ، توغرا-خاتانى ئايدىڭلاشتۇرۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ھازىرى ۋە كەلگۈسىنى تەڭ نەزەرگە ئېلىپ، ھەر بىر مەسىلىدە، خۇسۇسەن ئۆلىمالارغا بولغان مۇئامىلىدە ناھايىتى سوغۇققان، ئەستايىدىل، مەسئۇلىيەتچان بولۇشىمىز لازىم.

ئۆلىمالارنى ئەيىبلەش ۋە ئۇلارغا تەنە قىلىش ئازغۇنلارنىڭ يولىدۇ. چۈنكى ئۆلىمالارغا تەنە قىلغانلىق ئۇلارنىڭ ئۆزىگە تەنە قىلغانلىق ئەمەس، بەلكى دىنغا، ئۇلار ئۈستىگە ئالغان دەۋەتكە، شۇنداقلا ئۇلار تەۋە ئەقىدىگە تەنە قىلغانلىق ھېسابلىنىدۇ. ئۆلىمالارغا تەنە قىلىش ھارامدۇر. چۈنكى ئۇلار مۇسۇلمان، مۇسۇلماننىڭ ئابىرۇبىغا داغ تەگكۈزۈش ھارامدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «خۇددى مۇشۇ كۈنۈڭلارنىڭ ھۆرمىتىنى مۇشۇ ئېيىڭلاردا، مۇشۇ شەھەرڭلاردا دەپسەندە قىلىش ھارام بولغانغا ئوخشاش، بىر-بىرىڭلارنىڭ قانلىرىنى تۆكۈش، ماللىرىغا چىقىلىش، يۈز-ئابىرۇبىنى چۈشۈرۈش سىلەرگە ھارامدۇر.»¹

دىنىي ئۆلىمالارنى، تالىبۇل ئىلىملىرىنى ۋە دىنىمىزنىڭ ئوخشىمىغان ساھەلىرىدە خىزمەت قىلىۋاتقانلارنى مەسخىرە قىلىش، ھاقارەت قىلىش، ئۇلارغا قارىتا يامان غەرەزلەردە بولۇش پاسىقلىققا ئېلىپ بارىدىغان خەتەرلىك ئەھۋالدۇر. بۇ ئىشلار دىندا ئېغىر ئىختىلاپ ۋە زىددىيەتلەرنى پەيدا قىلىدۇ. دىندا ئىختىلاپ ۋە زىددىيەت پەيدا قىلىدىغان ئىشلار ھارامدۇر. دىنىمىزدا ھارامغا

ئېلىپ بارىدىغان، ھارامغا سەۋەب بولىدىغان ھەر قانداق ئىش - ھەرىكەت قاتتىق چەكلىنىدۇ.

ئىمام ئىبنى قەييىم جەۋزىي (ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دەيدۇ: «مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان سەۋەب ۋە ۋاسىتىلەر مەقسەتكە ئوخشاش ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھارام ئىشلار ۋە گۇناھ - مەئسىيەتلەرنىڭ ۋاسىتىلىرىنى يامان كۆرۈش ۋە توسۇشتا، بۇ ۋاسىتىلەرنىڭ گۇناھلارغا قانچىلىك سەۋەب بولىدىغانلىقىغا قارىلىدۇ. شۇنىڭدەك، تاكەت - ئىبادەتلەرنى ۋە ئاللاھقا يېقىنلاشتۇرىدىغان ۋاسىتىلەرنى ياخشى كۆرۈش ۋە ئۇنىڭغا رۇخسەت قىلىشتىمۇ، شۇ ۋاسىتىلەرنىڭ تاكەت - ئىبادەتلەرگە قانچىلىك سەۋەب بولىدىغانلىقىغا قارىلىدۇ. ھەر قانداق ئىشنىڭ ۋاسىتىسى شۇ ئىش بىلەن ئوخشاش ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى ۋاسىتە پەقەت شۇ ئىش سەۋەبىدىنلا قوللىنىلىدۇ. شۇڭا ئاللاھ تاڭالا بىرەر ئىشنى ھارام قىلسا، شۇ ئىشقا سەۋەب بولىدىغان بارلىق ۋاسىتىلەرنىمۇ قوشۇپ ھارام قىلغان، ھەتتا ئۇنىڭغا يېقىنلىشىشنىمۇ قاتتىق چەكلىگەن. ۋاسىتىلەرنى ھارام قىلىش شۇ ئىشنىڭ ھاراملىقىنى تەكىتلەش ۋە ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈندۇر. ئەگەر ھارام ئىشلارغا سەۋەب بولىدىغان ۋاسىتىلەرنى دۇرۇس قىلغان بولسا، ئەلۋەتتە بۇ ھارام قىلىشقا زىت بولۇپ قالاتتى، ھەم نەپىسلەرنى ئۇنىڭغا قىزىقتۇرغانلىق بولاتتى. شۇڭا ھەممىنى بىلگۈچى، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى ئاللاھ ئۇنداق قىلمىدى.»²

ئىمام ئىبنى قەييىمىنىڭ سۆزى بويىچە ئېيتقاندا ئۆلىمالار، مۇجتەھىدلەر، مۇدەرىسلەر، مۇبەللىغلەر، مۇجاھىدلار... قاتارلىق دىنىي ساھەدە خىزمەت قىلىۋاتقان، دىنغا تۆھپە قوشۇۋاتقان كىشىلەرگە ئورۇنسىز ئەزىيەت يەتكۈزۈش دىن ۋە ئۈمىمەتكە قىلىنغان زىيانكەشلىك ھېسابلىنىدۇ.

سەلەپ سالىھلار دەۋرىدە ساھابىلەرنى

2 «ئىلامۇل مۇۋەققىئىن» 3 - توم 147 - بەت

1 «بۇخارى» 2 - توم 191 - بەت. «مۇسلىم» 2 - توم 889 - بەت

ۋە باشقا ئاۋام مۇسۇلمانلارنى سەۋەبسىزلا ھېسسىياتىغا تايىنىپ ھاقارەتلەش، مەسخىرە قىلىش، قارى قۇرئانلارنى چەتكە قېقىش، كۆزگە ئېلماسلىق ئېغىر خاتالىقتۇر. بۇلار شەيتان مەغرۇرلاندىرغان كىشىلەردۇر. بىر ئەسەردە مۇنداق دېيىلگەن: «شەيتاننىڭ ئادەمنى ئازدۇرۇش ۋاستىسى ھەر خىل بولىدۇ. بەزى كىشىلەرنى گۇناھ-مەئسىيەتلەرگە باشلاش ئارقىلىق ئازدۇرسا، يەنە بەزى كىشىلەرنى ئۆزى قىلىۋاتقان ئىشلارنى كۆزىگە چوڭ كۆرسىتىش ئارقىلىق تەكەببۇرلۇققا، باشقىلارنى كۆزگە ئېلماسلىققا باشلاپ ئازدۇرىدۇ.»

تەكەببۇرلۇق دېگەنمىز مەيلى دىنىي ئىشلاردا ياكى ئىجتىمائىي ئىشلاردا بولسۇن ئۆزىنى باشقىلاردىن قالتىس چاغلانغان، باشقىلارغا ئۆزىنىڭ مەلۇم ئارتۇقچىلىقلىرىنى پەش قىلىش، باشقىلارنى كۆزگە ئېلماسلىق، ئۇلارنى ئىنكار قىلىش قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ.

ئىبنى قۇمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا نىسبەت بېرىپ مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: «كىمكى ئۆزىنى چوڭ چاغلىسا ياكى (تەكەببۇرلۇق قىلىپ) غادىيىپ ماخسا، ئاللاھ ئۇنىڭغا غەزەپلەنگەن ھالدا ئۇچرىشىدۇ.»²

ئۆلىمالار ۋە تالبۇل ئىلمىلەر ئاللاھ تائالانىڭ «قۇرئان كەرىم»دىكى مۇنۇ ئايىتىگە ئەمەل قىلغان ۋە قىلىۋاتقان ئادەملەردۇر: «مۇئمىنلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ جىھادقا چىقىشى لازىم ئەمەس (ئۇلارنىڭ بىر تۈركۈمى جىھادقا چىقتى)، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ھەر بىر جامائەتتىن يەنە بىر تۈركۈمى دىنىي ئالىم بولۇپ، ئۇلار قەۋمنىڭ قېشىغا قايتقاندىن كېيىن، قەۋمنىڭ ئاللاھتىن قورقۇشى ئۈچۈن، ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرۇش مەقسىتىدە نېپىشقا (ئىلىم تەلەپ قىلىشقا) چىقىدى!؟»³

ئۆلىمالارغا ھاقارەت قىلغۇچىلار، تالبۇل

كەمىستىكۇچىلەر ۋە ئۇلارغا تىل ئۇزاتقانلار زىندىق دەپ قارالغان. چۈنكى ساھابىلەرنى كەمىستىكەنلىك دىنغا تەنە قىلغانلىق، پەيغەمبەرلەر سەردارى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتىنى كەمىسۇندۇرغانلىق ھېسابلىنىدۇ.

ئەبۇ زۇرئە (ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «سەن بىرەر ئادەمنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بىرەر ساھابىسىنى كەمىستىكەنلىكىنى كۆرسەڭ، بىلگىنىكى، ئۇ ئادەم چوقۇم زىندىقتۇر. چۈنكى بىزنىڭ نەزىرىمىزدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەق! قۇرئانمۇ ھەق! پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېلىپ كەلگەن نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ھەق! بىزگە قۇرئان ۋە سۈننەتنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرى يەتكۈزگەن. ئېنىقكى، ساھابىلەرنى كەمىستىكۇچىلەر قۇرئان ۋە سۈننەتنىڭ مەرتىۋىسىنى چۈشۈرۈشكە ئۇرۇنغۇچىلاردۇر.»¹

شۇنداق، ساھابىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى كۆرگەن ۋە ھەمراھ بولغان بولغاچقا، ئۇلار دىننى ئەڭ توغرا چۈشەنگۈچىلەر ۋە بىزگە يەتكۈزگۈچىلەردۇر. ئۆلىمالار گەرچە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى كۆرمىگەن بولسىمۇ، ئەمما قۇرئان كەرىمنىڭ مەنا-مەزمۇنلىرىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ساھابىلەرنىڭ چۈشەنچىسى بويىچە چۈشىنىشكە تېرىشقۇچى كىشىلەردۇر. دىننى چوڭقۇرلاپ ئۆگەنگۈچىلەردۇر.

ئۆلىمالارنى مەسخىرە قىلغۇچىلار ۋە ئىلمىنى ئىنكار قىلغۇچىلار، تالبۇل ئىلمىلەرگە ھاقارەت قىلغۇچىلار شەكسىزكى، بۇلار دىن دۈشمەنلىرىنىڭ تۈگمىنىگە سۇ قۇيغۇچىلاردۇر. ئۇلار ھەر قانچە ئۇلۇغۋار ئىشلارنى قىلىپ كەتكەن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۇلارنى پەقەت بۇرنىنىڭ ئۈچىنى كۆرىدىغان، كالتە پەم، ئەقلى چولتا كىشىلەر دېمەكتىن باشقا چارە يوق. چۈنكى، دىن ئىشى ئىلىم ئىشىدۇر. دىندا ھەر قانداق بىر ئىش نەقلى ئاساس بويىچە ئىجرا قىلىنىدۇ. ئۇنداقتا ئۆلىمالار

² جامئۇسسەھىتە بايان قىلىنغان. ئەلبانى سەھىھ دېگەن
³ سۈرە تەۋبە 122 - ئايەت

1 «ئەل كىفايەتۇ فى ئىلمى رىۋايەت» 49 - بەت

ئىلىملەرنى كەمسىتكۈچىلەر، ئىلمىنى ئىنكار قىلغۇچىلار، «ئوقۇغاننىڭ پايدىسى يوق، ھازىر ئوقۇپ نېمە كەپتۇ؟» دەيدىغان ئادەملەر بۇ ئايەتكە نېمە دەيدىغاندىغۇ؟! ئۆزىنى دىنىي سەپتە خىزمەت قىلىۋاتمەن دەپ قارايدىغان بىر كىشىنىڭ ھە دېگەندە ئۆلىمالارغا تىل ئۇزارتىشى، تالىبۇل ئىلىملەرنى ھاقارەت قىلىشى، ھەتتا تېخى تەھدىت سېلىشى دىنىمىزنىڭ ھېچقانداق قىممەتقاراش، پىرىنسىپلىرىغا ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. ئەقلىي جەھەتتىن قىلىپ ئېيتقاندىمۇ ھېچقانداق قىلىپ چۈشەنگىلى بولىدىغان بىر ئىش ئەمەس. بۇ گويكى ئۆزىنىڭ قولى بىلەن ئۆزىنىڭ كاجىتىغا ئۇرغاندەكلا بىر ئىش.

تەقۋادار ئۆلىمالار ئاللاھنىڭ دوستلىرىدۇر. ئاللاھنىڭ دوستلىرىغا ئازار بېرىش ئىنتايىن خەتەرلىك. چۈنكى ئاللاھ تائالا دوستلىرىنى دۈشمەن تۇتقۇچىلارغا جەڭ ئېلان قىلغان. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن مۇنداق بىر ھەدىس قۇدۇسىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئاللاھ كىمكى مېنىڭ دوستلىرىمنى دۈشمەن تۇتىدىكەن، مەن ئۇنىڭغا جەڭ ئېلان قىلىمەن دېدى.»¹

دىنىمىزدا ئۆلىمالارلا ئەمەس، بەلكى ھەر قانداق كىشىنى مەسخىرە قىلىش، چىقىۋېلىش، زىتىغا تېگىش، ئورۇنسىز ئازار بېرىش ئىنتايىن قاتتىق چەكلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «ئى مۇئمىنلەر! بىر قەۋم يەنە بىر قەۋمنى (يەنى بىر جامائە يەنە بىر جامائەنى، بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمنى) مەسخىرە قىلمىسۇن، مەسخىرە قىلىنغان قەۋم (ئاللاھنىڭ نەزىرىدە) مەسخىرە قىلغۇچى قەۋمدىن ياخشىراق بولۇشى مۇمكىن، سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى ئاياللارمۇ ئۆزئارا مەسخىرە قىلىشىمىسۇن، مەسخىرە قىلىنغۇچى ئاياللار (ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا) مەسخىرە قىلغۇچى ئاياللاردىن ياخشىراق بولۇشى مۇمكىن، بىر-بىرىڭلارنى ئەيىپلىمەڭلار، بىر-بىرىڭلارنى يامان

لەقەم بىلەن چاقىرىشماڭلار، ئىماندىن كېيىن فىسقى بىلەن ئاتاش (يەنى مۇئمىننى پاسىق) دەپ ئاتاش نېمىدېگەن يامان! (بۇنداق نەھىي قىلىنغان ئىشلاردىن) تەۋبە قىلمىغانلار زالىملاردۇر.»²

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «ئى مۇھەممەد! ئەگەر سەن ئۇلارنىڭ (مەسخىرە قىلغانلىقىنى) سورىساڭ، ئۇلار: بىز (راست ئەمەس) پەقەت ئىچ پۇشۇقى قىلىپ ئوينىشىپ دەپ قويدۇق» دەيدۇ. بۇ (مۇناپىقلارغا) سىلەر ئاللاھنىڭ دىنىنى، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى (يەنى كىتابىنى) ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنى مەسخىرە قىلىدىغانلارمۇ؟» دېگەن. سىلەر يالغان قەسەم ئىچىپ ئۆزىڭلارنى ئىتتىپاقچىلار، سىلەر ئىمان ئېيتقىنىڭلاردىن كېيىن، (پەيغەمبەرنى مەسخىرە قىلىش بىلەن) كاپىر بولىدۇڭلار، سىلەردىن بىر گۇرۇھنى (راست تەۋبە قىلغانلىقلىرى ئۈچۈن) ئەپۇ قىلساق، يەنە بىر گۇرۇھنى گۇناھكار بولغانلىقلىرى (يەنى مۇناپىقلىق بىلەن گۇناھنى داۋاملاشتۇرغانلىقلىرى) ئۈچۈن جازالايىمىز.»³ بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇناپىقلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى، ساھابىلەرنى مەسخىرە قىلغانلىقىنى ئاللاھنى مەسخىرە قىلغانلىق دەپ ھېسابلىدى. مانا بۇلار ئۆلىمالارنى مەسخىرە قىلىشنىڭ ئىنتايىن خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. شۇڭا ئۆلىمالارنى مەسخىرە قىلىشتىن، ئۇلارغا تەنە قىلىشتىن ۋە ئۇلارنىڭ غەيۋىتىنى قىلىشتىن ھەزەر ئەيىلەش لازىم.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: غەيۋەتنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەمسىلەر؟ دەپ سورىغان ئىدى. ساھابىلەر: ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى ئوبدان بىلىدۇ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: قېرىندىشىڭنىڭ ئەيىبىنى سۆزلىشىڭ غەيۋەتتۇر، دېدى. بىرەيلەن: ئۇنىڭدا بارنى دېسەمچۇ؟ دېگەن ئىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ئەگەر ئۇنىڭدا بارنى دېگەن بولساڭ، ئۇنىڭ غەيۋىتىنى

² سۈرە ھۇجۇرات 11 - ئايەت
³ سۈرە تەۋبە 65 - 66 - ئايەتلەر

بۇنداق سۆزلەرنى ئاۋام خەلقىنىڭ ۋە گەپ - سۆزلەرنىڭ ئەركەك - چىشىنى چۈشەنمەيدىغان نادان كىشىلەرنىڭ ئالدىدا ئېيتىمىسلىق كېرەك! چۈنكى بۇنداق كىشىلەر ئاشۇ سۆزلەرنى شۇ پىتى قوبۇل قىلىۋېلىپ، ئۇلارمۇ بىزگە ئوخشاش ئادەم دېگەن دەيدەبىلىك شوڭار ئاستىدا، ئۆلىمالار ۋە پىشقەدەم ئۇستازلار ھەققىدە ئاغزىغا كەلگەننى بىلجىرلىغىلى تۇرىدۇ.

مەيلى ئۆلىمالارغا بولسۇن ياكى ئادەتتىكى ئاۋامغا بولسۇن خالىغانچە ئازار بېرىش، مەسخىرە قىلىش مۇسۇلمانلىق سۈپىتىگە زىت ئىشلاردۇر.

ئەبۇ ھۈرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مۇسۇلمان دېگەن تىلى ۋە قولى بىلەن باشقا مۇسۇلمانلارغا زىيان - زەخمەت يەتكۈزمەيدىغان كىشىدۇر. مۇئەمىن دېگەن، باشقىلارنىڭ جېنى ۋە مېلىغا زامىن بولمايدىغان كىشىدۇر.»³

ئۆلىمالار ھەققىدە تەن ئۆمەت ئىچىدىكى ئەڭ ياخشى كىشىلەردۇر. مۇشۇ ئاساس بويىچە ئېيتقاندا، ئۆلىمالاردىن ياخشى گۇمان قىلىش ۋە ئۇلارغا ئۆزى ئىزدەش ۋاجىپدۇر. چۈنكى دىيانەتلىك، ئىمانلىق، سالھ كىشىلەر ھەققىدە ئۆسەك - تۆھمەت گەپلەرنى ئاڭلىغاندا ئۇلارغا قارىتا ياخشى گۇماندا بولۇش مۇئمىنغا ۋاجىپتۇر. ئاللاھ تائالا ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا تۆھمەت چاپلىنىش ۋە قەسى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «بوھتاننى ئاڭلىغان چاغلىرىڭلاردا ئەر - ئايال مۇئمىنلەر نېمىشقا ئۆزلىرىنى ياخشى دەپ قاراپ، بۇ ئېنىق بوھتان دېمىدى؟»⁴

بىر مۇئمىن ھەققىدە بولمىغۇر گەپ - سۆزلەر تارقالغاندا مۇمكىنقەدەر ئۇنى تارقىتىمىسلىق، ئىشىنىڭ تەگ - تەكتىنى ئايدىڭلاشتۇرۇش، ياخشى گۇماندا بولۇش مۇسۇلمانلارغا خاس سۈپەتتۇر.

خەلىپە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق

قىلغان بولسىن. ئەگەر ئۇنىڭدا يوقنى دېگەن بولساڭ، ئۇنىڭغا بوھتان چاپلىغان بولسىن، دېدى.»¹

ئۆلىمالارنىڭ غەيۋىتىنى قىلىش باشقا كىشىلەرنىڭ غەيۋىتىنى قىلىشتىن ئېغىرراق گۇناھتۇر. ئىمام ھاپىز ئىبنى ئەسكەر مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ بىزنى ۋە سېنى ئۆز رازىلىقىغا مۇۋەپپەق قىلسۇن. بىزنى ئۆزىدىن ھەقىقىي قورقىدىغان كىشىلەردىن قىلسۇن: ئى قېرىندىشىم! بىلگىنىكى، ئۆلىمالارنىڭ گۆشى زەھەرلىكتۇر. ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارنى كەمسىتكۈچىلەرنى رەسۋا قىلىدىغانلىقى ھەممىگە مەلۇم! چۈنكى ئۆلىمالارغا بوھتان چاپلاش خەتەرلىكتۇر. ئۇلارغا قارا چاپلاپ نامىغا داغ تەگكۈزۈش ئىنتايىن قورقۇنۇچلۇقتۇر. ئاللاھ ئىلىم تارقىتىشقا تاللىغان ئۆلىمالار بىلەن ئىختىلاپلىشىش ئەخلاقسىزلىقتۇر.»² چۈنكى، ئاۋام خەلقىنىڭ ئالدىدا ئۆلىمالارنىڭ ئوبرازى بىلەن دىن چەمبەرچاس باغلانغان بولىدۇ. ھە دېگەندە ئۆلىمالارنى ھاقارەتلەپ، ئۇلارنى مەسخىرە قىلغىلى تۇرسا، بۇنى كۆرگەن ئاۋام كىمىنىڭ توغرا، كىمىنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى بىلەلمەي گاڭگىراپ قالىدۇ. ھاقارەتلىگەن، مەسخىرە قىلغان ئادەملەرنىڭ ئەخلاققا قايىل بولمىغاچقا ئۇلارغىمۇ ئەگەشمەيدۇ، ھاقارەتلىگۈچىگە قارىتا كۆڭلىدە شۈبھى پەيدا بولغاچقا ئۇلارغىمۇ ئەگەشمەيدۇ. ئاخىرىدا دىندا پېشىۋاسى يوق، باشباشتاق بىر قەۋم ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. بۇ قالايمىقانچىلىقلارغا ئۆلىمالارنى ھاقارەتلىگەن، ئورۇنسىز تەنقىدلىگەن، كۆزگە ئىلمىغان، مەسخىرە قىلغان كىشىلەر ئاللاھنىڭ ئالدىدا جاۋابكار بولىدۇ.

بىر قىسىم دىنسىز، چولتا ئەقىل، كالتا پەم ئادەملەر دىن نامىدىن ئۆلىمالارنى ھاقارەتلەپ، كەمسىتىپ: «پالانى ئۆلىمانىڭ سۆزىنى ھېسابقا ئالغىلى بولمايدۇ! پالانى ئۆلىمانىڭ پىكرىنى قوبۇل قىلغىلى بولمايدۇ!» دەپ جار سالىدۇ. ناۋادا ئۇلارنىڭ كېيى توغرا بولغان تەقدىردە ھەم

3 ئەلبانى (2118) ھەسەن ۋە سەھىھ، - دېگەن. 4 سۈرە نۇر 12 - ئايەت

1 «مۇسلىم» 2 «تەبىئىي كىزىل مۇفتىرى» 28 - بەت

دېگەن: «مۇسۇلمان قېرىندىشىڭنىڭ ئېغىزىدىن چىققان سۆزنى ئىمكان قەدەر ياخشى تەرەپكە بۇرا، يامان گۇمان قىلما.»¹

ئەبۇ قىلابە (ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «قېرىندىشىڭ ھەققىدە سەن ياقىتۇرمايدىغان بىرەر گەپ قۇلىقىڭغا يەتسە، ئۇنىڭغا ئۆزۈڭ ئۆزۈڭ تاپالماساڭ، ئۇنىڭ مەن بىلمەيدىغان ئۆزۈڭنى بولۇشى مۇمكىن دېگىن.»²

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «ئى مۇئمىنلەر! ئەگەر سىلەرگە بىر پاسىق ئادەم بىرەر خەۋەر ئېلىپ كەلسە، (ئىشىنىڭ ھەقىقىتىنى) بىلمەستىن بىرەر قەۋمنى رەنجىتىپ قويۇپ، قىلمىشىڭلارغا پۇشايىمان قىلىپ قالماسلىقىڭلار ئۈچۈن، (ئۇ خەۋەرنى) ئېنىقلاپ كۆرۈڭلار.»³

ئىمام ئىبنى جەردىر بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرىدە مۇنداق دەيدۇ: «بىگۇناھ ئادەملەرگە ناھەق گۇناھ ئارتىپ قويۇپ، قىلمىشىڭلارغا پۇشايىمان قىلىپ قالماسلىقىڭلار ئۈچۈن خەۋەرنىڭ راستلىقىنى بىلگەنگە قەدەر ئۇنى قوبۇل قىلىشقا ئالدىرماڭلار...»⁴

بىز يۇقىرىدا ئايەت، ھەدىس ۋە ئەسەرلەر نۇرى ئاستىدا باشقىلارغا ئازار بېرىشنىڭ، خۇسۇسەن ئۆلىمالارغا ئازار بېرىش ۋە دۈشمەن تۇتۇشنىڭ ئېغىر جىنايەت ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆتتۇق. ئەمدى ئوقۇرمەنلىرىمىزگە پېشۋا ئۇستازلارنىڭ «ئۆلىما» ئاتالغۇسى توغرىسىدىكى ئوچۇقلىمىلىرىنى بىر قۇر ئەسلىتىپ ئۆتىمىز:

ئۆلىما، پەقەھ ۋە مۇجتەھىد دېگەنلەر شەرىئى ئوقۇم بولۇپ، شەرىئى ھۆكۈملىرىنى بىلىدىغان ۋە ئايەت-ھەدىسلەردىن شەرىئى ھۆكۈم خۇلاسەلىشى ئېقتىدارىغا ئىگە كىشىلەردۇر. يۈزەكى بىلىم قۇرۇلمىغا ئىگە كىشىلەرنىڭ يۇقىرىقى ناملار بىلەن ناملىنىۋېلىشى ۋە دىنى ھۆكۈملەرگە خالىغانچە

چات كېرىۋېلىشى ئېغىر خاتالىقتۇر. ئىمام شەۋكانى «ئۆلىما» لىق سالاھىيەتكە ئىگە بولۇش ئۈچۈن تۆۋەندىكىدەك بەش خىل شەرتنى ھازىرلاش لازىم، دەيدۇ.

(1) قۇرئان ۋە ھەدىسكە ئالاقىدار بىلىملەرنى ياخشى بىلىش. بۇنىڭدا بارلىق ھەدىسلەرنى يادقا بىلىش شەرت قىلىنمايدۇ. بەلكى ھەدىسلەرنىڭ مەنبەلىرىنى، قايسى توپلامدا بايان قىلىنغانلىقىنى، شۇنداقلا ھەدىسلەرنىڭ زەئىپ-سەھىھلىرىنى ئېنىق پەرقلەندۈرەلەيدىغان بولۇش.

(2) ئالىملار ئارىسىدا بىرلىككە كېلىنگەن مەسىلىلەردىن خەۋەردار بولۇش.

(3) دىنى ئىلىم مەنبەلىرى ئەرەب تىلىدا بولغاچقا، ئەرەب تىلىنى پۇختا بىلىش.

(4) پىقھى ۋە پىقھى قائىدىلىرىنى ياخشى بىلىش.

(5) قۇرئان كەرىمدىكى ھۆكۈم ئايەتلىرى، ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان ئايەتلەر... قاتارلىق قۇرئانغا ئائىت زۆرۈر بىلىملەردىن خەۋەردار بولۇش.

يۇقىرىدا بايان قىلىنغان شەرتلەرنى ئۆزىگە ھازىرلىغان كىشىلەر ئۆلىما دەپ ئاتىلىدۇ. ئەمما ئۇ سەۋىيىگە يەتمىگەن كىشىلەرنى ئالىم-ئۆلىما دەپ ئاتاشقا بولمايدۇ. مانا بۇ، دىنى پېشۋالارنىڭ ئۆلىمالارغا قويغان شەرتلىرى. بۇ، ھەرگىزمۇ يۇقىرىقى شەرتلەرنى پۈتۈنلەي ھازىرلىمىغانلار، بۇ سەۋىيىگە يەتمىگەنلەر ھېچنىمىگە ھېساب ئەمەس دېگەنلىك ئەمەس. ئەلۋەتتە كىمكى شەرىئى كۆرسەتمىلەرگە ئۇيغۇن ھالدا، قولىدىن كېلىشىچە ئاللاھ يولىدا خىزمەت قىلسا، ئاللاھنىڭ بۈيۈك ئەجرىگە مۇيەسسەر بولىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «كىمكى زەررىچىلىك ياخشى ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى كۆرىدۇ.» ئەمما ئۆزىنىڭ مۇئەييەن خىزمەتلەرنى جانىدىل بىلەن ئادا قىلىۋاتقانلىقىنى پەش قىلىپلا ئۆزىگە مۇناسىپ

1 «تەفسىر ئىبنى كەسىر» 4-توم 213-بەت
2 ئەبۇ نۇئەيم «ئەلھۇلەي» 2-توم 285-بەت
3 سۇرە ھۇجرات 6-ئايەت
4 «جامئۇلبايان» 26-توم 123-125-بەت

بۇنداق كىشىلەرنىڭ دىلى نازۇك، قەلبى يۇمشاق كېلىدۇ. بۇلارنى ماددى ۋە مەنىۋى جەھەتتىن قوللاش، رىغبەتلەندۈرۈش، تېخىمۇ ئۆزلەپ ئوقۇش ۋە ئۆگىنىشكە پۇرسەت يارىتىپ بېرىش ئۇپاققا تۇرسۇن، ھە دېگەندە ئۇلارغا زەربە بېرىش، ئۇلارنى مەسخىرە قىلىش، ئۇلارنىڭ ھېسسىياتىغا تاجاۋۇز قىلىش ئۇچىغا چىققان ئىنساپسىزلىق ھېسابلىنىدۇ.

ناۋادا ئۆلىمالار ۋە تالىبۇل ئىلىملەرگە ئەسلىتىشى زۆرۈر بولغان مەلۇماتلار ياكى ئورتاقلىشىشقا تېگىشلىك مەسىلىلەر بولسا چىرايلىق ئۇسۇلدا بىر يەرگە كېلىشىپ، ھەر ئادەم ئۆز سالاھىيىتى بىلەن پىكىر بايان قىلىشى، ئوخشاش قاراشلاردا ھەمكارلىشىپ، ئوخشىمىغان قاراشلاردا بىر-بىرىنىڭ پىكىر-قاراشلىرىغا ھۆرمەت قىلىشى كېرەك.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدە ۋەھىي نازىل بولۇپ تۇرغان ئەھۋالدىمۇ چوڭ-كىچىك ھەممە ئىشلاردا پىكىر-قاراشلار بىرلىككە كەلگەن ئەمەس. پەقەت ھۆكۈمگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەردە نەقىللەرگە ئاساسلىنىپ بىرلىككە كېلىنكەن بولسا، باشقا ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى ئۆزئارا كېڭەش قىلىش ئارقىلىق ھەل قىلغان. ئادەتتىكى ئۇششاق ئىشلاردا ھەر ئادەم ئۆز چۈشەنچىسىنى ساقلاپ قالغان ئىشمۇ بولغان. كېڭەش قىلىنغاندىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەزى ساھابىلەرنىڭ پىكىرنى قوبۇل قىلغان، بەزىلەرنىڭ پىكىرنى قوبۇل قىلمىغان ۋە مۇناسىپ چۈشەنچە بەرگەن، لېكىن ھېچ بىر ساھابىنى پىكىر قاتناشتۇرغانلىقى ياكى ئوخشىمىغان قاراشتا بولغانلىقى ئۈچۈن تەنقىدلىگەن ياكى جازالىغان ئىش يوق. يەنە كېلىپ بىراۋ مەلۇم بىر قاراشنى ئوتتۇرىغا قويسا ئۇنىڭغا دەماللىققا ئەگىشىدىغانلارمۇ ۋە ئىككىلىنىدىغانلارمۇ چىقىدۇ. بۇ ناھايىتى تەبىئىي ئەھۋال. بەزى مەسىلىلەردە پىكىر بىرلىككە كېلىش ۋە چۈشەنچە ئورتاقلىققا ئېرىشىش مەلۇم ۋاقىتقا ۋە ئادەملەرنىڭ ئۆزىنى توختىتىۋېلىشىغا ئېھتىياجلىق بولىدۇ.

بولمىغان ئاتالغۇلارنى قوللىنىۋالسا ياكى ئۆزى چۈشەنمىگەن ساھەلەرگە چات كېرەۋالسا بولمايدۇ. ناۋادا شۇنداق قىلسا ئىنساپسىزلىق قىلغاننىڭ ئۈستىگە ئېغىر قالايمىقانچىلىق پەيدا قىلىپ قويدۇ.

يۇقىرىدا كۆرۈپ ئۆتكىنىمىزدەك ئۆلىمالىق سالاھىيىتى ئادەتتىكى سالاھىيەت ئەمەس. ئۇ پەقەت ئانچە-مۇنچە سۆزلەپ قويۇش بىلەنلا ھازىرلىنىپ قالمايدۇ. ئۆلىمالىق سالاھىيەتكە ئىگە بولۇش ئۈچۈن نەچچە ئون يىللاپ تېرىشىشقا، غۇربەتچىلىك، مۇساپىرچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرىشكە توغرا كېلىدۇ. ئەڭ مۇھىمى ئاللاھنىڭ نۇرى بولغان ئىلىمگە لايىق سالاھىيەتكە ئىگە بولغاندا ئاندىن ئىلىم يۇقىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھ ھېكمەتنى (يەنى ياخشى ئەمەلگە يېتەكلەيدىغان پايدىلىق ئىلىمنى) خالىغان بەندىسىگە ئاتا قىلىدۇ؛ ھېكمەت ئاتا قىلىنغان ئادەمگە كۆپ ياخشىلىق ئاتا قىلىنغان بولىدۇ. پەقەت ئەقىللىق ئادەملەرلا بۇنىڭدىن پەندى-نەسەت ئالىدۇ.»¹

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھ كىمگە ياخشىلىقنى ئىرادە قىلسا، ئۇ كىشىنى دىندا ئالىم قىلىدۇ.»²

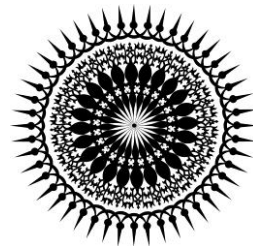
ئىلىم ۋە ئىلىم ئەھلىلىرىنىڭ قۇرئان ۋە ھەدىسلەردىكى مەرتىۋىلىرى مانا مۇشۇنداق يۈكسەك. قۇرئان ۋە ھەدىسلەردە بۇ قەدەر كۆككە كۆتۈرۈلگەن، نەرسىلەنگەن كىشىلەرنى ئۆزىگە دۈشمەن سايلىۋېلىش، ئۇلارنى كۆزگە ئىلماسلىق، ئۇلارنى ھېچ ئىش قىلمىغانغا چىقىرىپ دەشنام قىلىش چىكىدىن ئاشقانلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس. ئادىمىگەرچىلىك نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندىمۇ، كۆپىنچە تالىبۇل ئىلىملەر مۇساپىرچىلىقتا، غۇربەتچىلىكتە، يېڭىلى يوق، كېيىنكى يوق ھالدا ئىلىم تەھسىل قىلىدۇ.

¹ سۇرە بەقەرە 269 - ئايەت
² ئەلبانى سەھىھ دېگەن.

ئادەملەردىكى بۇ خىل روھى - كەيپىياتنى چۈشەنمەي، ئۆزىنىڭ دېگەنلىرىنى شەرتسىز بويسۇنۇش كېرەك بولغان ھەقىقەت ھېسابلىۋېلىپ، ئاخىرىدا ئۆزى بىلەن ئوخشىمىغان قاراشتا بولغانلارنى كەلسە - كەلمەس كاپىرغا، مۇناپىققا، نائەھلىلىككە چىقىرىۋېتىش ئىلمىسىزلىكتىن، ئەدبىرسىزلىكتىن، دىتسىزلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

دىنى خىزمەت ساھەسى ناھايىتى كەڭرى بىر ساھە. بىر ئادەم ياكى مەلۇم بىر توپنىڭ پۈتۈن ئېھتىياجلىرىنى قامداپ بولۇشى ناتايىن. ئىلىم ئۆگىنىش ۋە دىندا ئالىم بولۇش ھېچبولمىغاندا نەچچە ئون يىل ۋاقىت تەلەپ قىلىدىغان بىر جەريان. بۇ جەرياندا ئۇلار زېھنىنى بەكرەك ئىلىمگە مەركەزلەشتۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ. بۇنى كۆرۈپلا ئۇلارنى «كىتاب خالتىسى، كىتابتىن باشقىنى بىلمەيدۇ» دەپ چەتكە قېقىش ئالدىراغچۇلۇق ھېسابلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىلىم ئۆگىنىشى، ئاۋلىنىشى، پېشىپ - يېتىلىشىگە پۇرسەت بېرىش، كەمچىل جايلارنى بولسا چىرايلىق شەكىلدە تولۇقلاش كېرەك.

ئاخىرىدا، ئاللاھ تائالادىن ئۇلۇغ دىنىمىزنىڭ ھەر قايسى ساھەلىرىدە خىزمەت قىلىۋاتقان قېرىنداشلىرىمىزنى «قۇرئان» ۋە «ھەدىس» ئەتراپىغا زىچ ئۇيۇشتۇرۇپ بېرىشىنى، ئۆزئارا ھەمكارلىق، مېھىر - مۇھەببەت ۋە ئۇنى - ئۆلپەت ئاساسىدا قولى قولغا تۇتۇشۇپ تەڭ ئىلگىرىلەشكە، شۇنداقلا ئۆزئارا ئېتىراپ قىلىشىپ، ئەرزىمەس نىزا - تەپىرىقلەردىن يىراق تۇرۇپ، بىر - بىرنى تولۇقلاپ دىنىمىزنىڭ داغدام يولىدا مۇستەھكەم مېڭىشقا نېسىپ قىلىشىنى سورايمىز. (ئامىن)

مۇھەممەد قۇتۇب مۇنداق دەيدۇ...

ئەگەر بىز تارىختىكى مۇسۇلمانلار بىلەن دۈشمەنلىرى ئوتتۇرىسىدىكى مەدەنىيەت پەرقىگە قارايدىغان بولساق، مۇسۇلمانلار پارس ۋە رىملىقلار بىلەن توقۇنۇشقان ۋاقىتتا ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى پەرق ھەقىقەتەن زور ئىدى. يەنى مۇسۇلمانلار مەدەنىيەت ئامىللىرى جەھەتتە پۈتۈنلەي قۇرۇق قول ياكى شۇنىڭغا يېقىنراق ئىدى.

بىراق، ئاشۇ زور پەرق ئۇلارنى ئۆز يولىدا مېڭىشتىن بىر دەققىمۇ توختىتىپ قويىمىدى ياكى ئۇلارنىڭ ئېڭىدا بۇ ئىككى چوڭ دۈشمەننىڭ قىلچىلىك ئورنى بولمىدى.

سىز رەببى ئىبنى ئامىرغا قاراڭ! ئۇ رۇستەمنىڭ شانۇ - شەۋكەت ئىچىدە ئولتۇرغان ھەيۋەتلىك ۋە ياسىداق ئوردىسىغا ئىمانى ئۇستۇنلۇك بىلەن كىرىپ كېلىدۇ. ئۇ بۇلارنىڭ ھەممىسىگە مەنسىتمەسلىك نەزىرى بىلەن قارايدۇ. ھەتتا ئۇنى كۆزگە ئىلمايدىغانلىقىنى ۋە تۆۋەن كۆرىدىغانلىقىنى ئۇنىڭغا بىلدۈرۈپ قويۇش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئېسىل گىلەملىرىگە نەيزىسىنى سانچىپ، پاكىر ئىشىكىنى ئۇنىڭغا باغلايدۇ.

- سىلەر بىزنىڭ ئېلىمىزگە نېمە دەپ كەلدىڭلار؟ - دەپ سورايدۇ رۇستەم ئۇنىڭدىن.

- ئاللاھ بىزنى ئۆزى خالىغان كىشىلەرنى بەندىلەرگە قۇل بولۇشتىن ئاللاھقا قۇل بولۇشقا يېتەكلەشكە، دۇنيانىڭ تارلىقىدىن دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ كەڭرىلىكىگە چىقىرىشقا ئەۋەتتى - دەپ جاۋاب بېرىدۇ رەببى ئىبنى ئامىر تەمكىنلىك بىلەن.

ئالدامچىق، ماددىي مەدەنىيەت ۋە زېمىننىڭ مەنپەئەتلىرى بىلەن پەخىرلىنىشكە قارشى ھالدا ئىمان بىلەن ئىپتىخارلىنىشتىنمۇ ئۇستۇن تۇرىدىغان روھ ۋە ئىززەت بولامدۇ؟!

ئىسلامدا ھىممەتنىڭ ئورنى

ئابدۇلئەھمەد ئۇجات تەييارلىغان

ئەقىل پاراسەت، گۈزەل ئەخلاق ۋە باشقا سۈپەتلەرگە ئوخشاشتۇر.

ھىممەت ھەققىدە مەشھۇر ئەدەبىيەتچى مۇنداق دېگەن: ھەر دائىم ھىممەتلىك بول، چۈنكى ھىممەت ھەممە نەرسىنىڭ باشلانغۇچى بولۇپ، قانداقلا بىر كىشىنىڭ ھىممىتى يۈكسەك ياكى ئالىي بولىدىكەن، كېيىنكى ئىشلىرىمۇ ئۇتۇقلۇق بولىدۇ.

ھىممەت قەلب ئىشى بولۇپ كىشىنىڭ قەلبىگە ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم ئىگە بولالمايدۇ.

ئالىي ھىممەت ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانلارغا بەرگەن نېمىتى ۋە پەزىلى بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئالىي ھىممەت ئاتا قىلغان كىشىلەر ئاللاھنىڭ بۇ نېمىتى ئۈچۈن شۈكرى قىلىشى لازىم.

كىمكى ئۆزىنىڭ بۇ نېمەتتىن مەھرۇم ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىدىكەن، ئاۋۋال ئۆزىدىن ھېساب ئېلىشى ۋە ئاللاھ تائالادىن ئالىي ھىممەت تەلەپ قىلىشى كېرەك.

چۈنكى ئىسلام دىنى كىشىلەرنى ھىممەتلىك بولۇشقا چاقىرىدۇ. ھىممەتسىزلىككە، ھۇرۇنلۇققا ۋە تەييارتاپلىققا قارشى تۇرىدۇ. ئالىي ھىممەت ھەر بىر كىشىدە تېپىلىشقا تېگىشلىك ئۇلۇغ ۋە شەرەپلىك سۈپەتلەردىن بىرى بولۇپ، ھەر قانداق مىللەتتە ئالىي ھىممەتلىك كىشىلەر كۆپ

«ھىممەت» سۆزى كۈچلۈك ئىرادە، بىر ئىشنى قىلىشقا قەتئىي بەل باغلاش دېگەن مەنىلەردە ئىشلىتىلىدۇ.¹

ھىممەت كىشىنى بىر ئىشنى قىلىشقا ئۈندىگۈچى كۈچ بولۇپ، ئالىي ھىممەت ۋە تۆۋەن ھىممەت دەپ ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ. بەزى كىشىلەرنىڭ ھىممىتى ئاسمان بويى يۈكسەك بولسا، يەنە بەزى كىشىلەرنىڭ ھىممىتى ئىنتايىن تۆۋەن بولىدۇ.

ھىممەت تەبئىي ھىممەت ۋە يېتىلدۈرۈلگەن ھىممەت دەپمۇ ئىككى تۈرگە ئايرىلىدۇ. بۇ ھەقتە ئىمام ئىبنى قەيىم رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: ھىممەت ئىككى تۈرلۈك بولۇپ: بىرى، تەبئىي ھىممەت، يەنە بىرى يېتىلدۈرۈلگەن ھىممەت يەنى تىرىشش ئارقىلىق قولغا كېلىدىغان ھىممەتتۇر. تەبئىي ھىممەت ئالىي بولسۇن، تۆۋەن بولسۇن ئاللاھ تەرىپىدىن بېرىلگەن ھىممەت بولۇپ، ئۇنى تىرىشچانلىق بىلەن ئۆستۈرۈش مۇمكىن بولغاندەك، بىپەرۋالىق بىلەن ئاجزلاپ قىلىشىمۇ مۇمكىن. ئىگىسىنىڭ پەرۋىشى قىلىشى بىلەن ھىممەت دەرىجە قازىنىپ يۈكسىلىپ ئالىي ھىممەتكە ئايلانغاندەك، پەرۋىش قىلماستىن تاشلىۋېتىش بىلەن يوقىلىدۇ. ھىممەت بۇ جەھەتتە

¹ لسان العرب

بولدىكەن، ئۇ مىللەت تەرەققىياتتا ئەڭ يۇقىرى سەۋىيىگە يېتەلەيدۇ. قۇش ئىككى قاننى بىلەن ئۇچقاندەك، كىشىمۇ پەقەت ئۆز ھەممىتى بىلەنلا ئەڭ يۇقىرى پەللىگە قەدەر ئۆرلىيەلەيدۇ.

«ئالىي ھەممەت» ھەققىدە كەلگەن ئايەت ۋە ھەدىسلەر:

قۇرئان كەرىم ۋە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ھەدىسلىرىگە قارايدىغان بولساق مۇئمىنلەرنى ئۇلۇغ، يۇقىرى ئىشلارنى تەلەپ قىلىشقا ۋە ياخشى ئىشلاردا بەسلىشىشكە چاقىرغانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز.

ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە پەيغەمبەرلەر ۋە ئالىي ھەممەتلىك كىشىلەرنى مەدھىيىلەپ مۇنداق دەيدۇ: «ئى پەيغەمبەر! سەن (مۇشرىكلارنىڭ سالغان جاپاسىغا) ئىرادىلىك پەيغەمبەرلەر سەۋر قىلغاندەك سەۋر قىلغىن، ئۇلارغا بولىدىغان ئازابقا ئالدىراپ كەتمىگىن.»¹

ئاللاھ تائالا يەنە قىيىن ۋە ئېغىر كۈنلەردە ھەممىتى ۋە ئىرادىسى كۈچەيگەن دوستلىرىنى ماختاپ مۇنداق دەيدۇ: «مۇئمىنلەرنىڭ ئىچىدە (رەسۇلۇللاھ بىلەن غازاتقا چىققاندا ساباتلىق بولۇپ، شېھىت بولغانغا قەدەر دادىللىق بىلەن جەڭ قىلىش توغرىلىق) ئاللاھقا بەرگەن ئەھدىنى ئىشقا ئاشۇرغان نۇرغۇن كىشىلەر بار. ئۇلارنىڭ بەزىسى (ئەھدىگە ۋاپا قىلىپ) شېھىت بولدى، بەزىسى (شېھىت بولۇشنى) كۈتكەكتە، ئۇلار (پەرۋەردىگارىغا بەرگەن ئەھدىسىنى) ھەرگىز ئۆزگەرتكىنى يوق.»²

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: «پەرۋەردىگارىڭلارنىڭ مەغپىرىتىگە ۋە تەقۋادارلار ئۈچۈن تەييارلانغان، كەڭلىكى ئاسمان-زېمىنچە كېلىدىغان جەننەتكە ئالدىراڭلار.»³ بۇ ئايەتتە، ئاللاھ تائالا مۇئمىنلەرنى ئۆزىنىڭ مەغپىرىتى ۋە رازىلىقىنى تەلەپ قىلىشقا، تەقۋادارلار ئۈچۈن ۋەدە قىلىنغان كەڭلىكى ئاسمان-زېمىنچە كېلىدىغان جەننەتكە كىرىشكە ئالدىراشقا بۇيرۇيدۇ. ئەھۋال ئۇنداق ئىپكەن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا تەييارلانغان مۇكاپاتقا ۋە ئاللاھنىڭ ۋەدىسىگە ئىشەنگەن ھەر قانداق بىر مۇسۇلمان بوشاڭلىق قىلماسلىقى، بەلكى ئالىي ھەممەت ۋە

كۈچلۈك ئىرادە بىلەن ئاللاھنىڭ مۇكاپاتىغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئاللاھىدە تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى كېرەك.

«ھەممەت» ھەققىدە كەلگەن ھەدىسلەر:

ئەبۇ مۇسا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىندۇكى: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەپەردىن قايتىشىدا بىر بەدەۋىينىڭ چىدىرىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كىتىۋېتىپ بەدەۋىي (سەھرالىق ئەرەب) نىڭ چىدىرغا كىردى. بەدەۋىي پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى سۈت، نان، خورما دېگەندەك نەرسىلەر بىلەن مېھمان قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: بەدەۋىيگە مەدىنىگە يولۇڭ چۈشسە بىزنىڭ ئۆيىگە كەلگىن دېدى. بەدەۋىي ئۇزۇن ئۆتمەي مەدىنىگە كەلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەدەۋىينى مېھمان قىلىپ بولغاندىن كىيىن، بىر نەرسە ھەدىيە قىلىشنى ئويلاپ بىرەر تەلپىنىڭ بولسا سورىغىن دېدى. بەدەۋىي مىنىشىم ئۈچۈن بىر ئۇلاغ بەرسەڭ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەدەۋىيگە بىر ئۇلاغ بەردى. ئاندىن يەنە باشقا نېمە تەلپىنىڭ بار؟ دېدى. ئائىلەمنىڭ سېغىپ ئىچىشى ئۈچۈن بىر ئۆچكە بەرسەڭ دېدى. ئۆچكىنىمۇ بەردى. ئاندىن بەنى ئىسرائىللىك مومايچىلىكمۇ بۇلاھاماسلەر؟ دېدى. ساھابىلەر بەنى ئىسرائىللىك موماي ھەققىدە سوراشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: مۇسا ئەلەيھىسسالام بەنى ئىسرائىل بىلەن مىسردا كېتىۋاتقاندا ئۇشتۇمتۇت قاراڭغۇلۇق باسقىنى ۋە يولدىن ئېزىپ قالدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام ئەجەبلىنىپ نېمە ئىش بۇ دەپ سورىدى. بەنى ئىسرائىل ئى مۇسا يۈسۈپ دۇنيادىن كېتىشتىن بۇرۇن، يۈسۈپنىڭ قەبرىسىنى يۈتكەستىن مىسردىن چىقماستىنلا قەبرىمىزغا ۋەدە ئالغان ئىدى، دېدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام «يۈسۈپنىڭ قەبرىسىنىڭ ئورنىنى كىم بىلىدۇ؟» دەپ سورىدى. ئۇلار: «مۇسانىڭ قەۋمىدىن بولغان بەنى ئىسرائىللىك بىر موماي بىلىدۇ،» دېدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام موماينى ئېلىپ كېلىشنى تەلەپ قىلدى. موماي مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا ئېلىپ كېلىندى. مۇسا ئەلەيھىسسالام مومايدىن يۈسۈپ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىسىنى كۆرسىتىپ قۇيۇشنى تەلەپ قىلدى. موماي: «مۇسا ئەلەيھىسسالامغا بىر شەرتىم بار شۇنى قوبۇل قىلساڭ كۆرسىتىپ قويىمەن،»

¹ سۇرە ئەھقاف 35 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى
² سۇرە ئەھزاب 23 - ئايەت
³ سۇرە ئال ئىمران 133 - ئايەت

قونۇپ قالاتتىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاھارەت سۈيىنى ۋە باشقا كېرەكلىك نەرسىلىرىنى ئېلىپ كېلىپ بېرەتتىم. بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەندىن بىرەر تىلىكىڭ بولسا، سورىغىن» دېدى. مەن: سەندىن جەننەتتىمۇ ساڭا ھەمراھ بولۇشنى سورايىمەن، دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «باشقا تىلىكىڭ يوقمۇ؟» دېدى. مەن پەقەت مۇشۇ تىلىكىم بار، دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇنداقتا ئۆزۈڭ سەجدىنى كۆپ قىلىش بىلەن ماڭا ياردەم بەرگىن»، دېدى.⁴

ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىندۇكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى پۈتۈن غېمىنى بىرلا غەمگە (يەنى ئاخىرەتنىڭ غېمىغا) مەركەزلەشتۈرىدىكەن، ئۇ كىشىنىڭ دۇنيالىق غەملىرىگە ئاللاھ تائالا كۇپايە قىلىدۇ. كىمكى دۇنيانىڭ غېمىنى كۆپ قىلىپ، شۇنىڭ بىلەنلا مەشغۇل بولىدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭ قايسى سايدا ھاللاك بولغانلىقىغىمۇ پەرۋا قىلمايدۇ.»⁵

ئىسلام مۇسۇلمانلارنى ئۆزى تەر- تۆكۈش ۋە تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق ھالال يول بىلەن رىزىق تەلەپ قىلىشقا تەرغىپ قىلىش بىلەن بىرگە، زۆرۈرىيەت بولمىغان ئەھۋاللاردا باشقىلاردىن بىر نەرسە سورىماسلىققا تەرغىپ قىلىدۇ. ھەر دائىم بەرگەن قولىنىڭ سورىغان قولىدىن يۇقىرى ئىكەنلىكىنى تەكىتلەيدۇ. بۇ ھەقتە ئۇرۇھ ئاتىسى زۇبەير ئىبنى ئەلئەۋۋام رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان ھەدىستە رەسۇلۇللاھ ساللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «بىرىڭلارنىڭ ئارغامچىسىنى ئېلىپ ئۇچىسىغا بىر باغلام ئۇتۇننى يۇدۇپ كېلىپ ئۇنى سېتىپ (تىرىكچىلىك قىلغىنى)، شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ ئۇنىڭ يۈزىنى خارلىقتىن ساقلاپ قالغىنى، ئۇنىڭ ئۈچۈن يا بېرىدىغان، يا بەرمەيدىغان كىشىلەردىن تىلىگىنىدىن ياخشىدۇر.»⁶

ھىممەت ھەققىدە ئالىملارنىڭ سۆزلىرى:

ئىمام ئىبنى قەييىم ئالىي ھىممەتنى تونۇشتۇرۇپ مۇنداق دەيدۇ: «ئالىي ھىممەتلىك كىشى ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقىغا ئىرىشمىگۈچە قەتئىي توختىمايدۇ. ئاللاھ رىزاسىدىن باشقا

دېدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام «قېنى شەرتىڭنى دېگىن» دېدى. موماي سەن بىلەن جەننەتتە بىرگە بولۇشنى تەلەپ قىلىمەن دېدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام موماينىڭ تەكلىپىنى رەت قىلدى. ئاللاھ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ۋەھىي قىلىپ: «موماينىڭ شەرتىنى قوبۇل قىلغىن،» دېدى. موماي، مۇسا ۋە قەۋمنى سۇ يېغىلىپ قالغان بىر ساسلىق يەرگە باشلاپ كېلىپ «بۇ سۇنى تارتىۋېتىڭلار» دېدى. سۇ تارتىلغاندىن كىيىن، «يەرنى كولاڭلار» دېدى. يەر كولىنىپ يۈسۈپ ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈڭەكلىرى يۆتكەلگەندىن كىيىن ئالەم كۈندۈزدەك يۈرۈپ كەتتى.¹

يۇقىرىدىكى ھەدىستىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بەدەۋىيىنىڭ ھىممەتسىزلىكىگە ۋە دۇنيالىق نەرسىلەرنى سورايش بىلەن چەكلىنىپ قالغانلىقىغا بۇ قىسسىنى سۆزلەپ بېرىش ئارقىلىق دارىنىپ كايغانلىقىنى، ساھابىلارنى ئالىي ھىممەتلىك قىلىپ تەربىيەلەپ چىققانلىقىنى، ئاللاھنىڭ رازىلىقى ۋە جەننەتكە ئېرىشىش ئۇلارنىڭ ئەڭ ئالىي غايىسى ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تۆۋەندىكى بىر قانچە ھەدىسىدىنمۇ ساھابىلارنى ئالىي ھىممەت ئۈستىگە تەربىيەلەپ چىقىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرگەنلىكىنى كۆرەلەيمىز.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سەلەر ئاللاھ تائالادىن جەننەتنى سورىساڭلار، پىردەۋىس دېگەن جەننەتنى سوراشلار. ھەقىقەتەن پىردەۋىس جەننەتلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسى ۋە ئەڭ ئالىيسىدۇر. ئۇنىڭ ئۈستىدە راھىمان تائالانىڭ ئەرشى باردۇر، جەننەتنىڭ ئۆستەڭلىرى ئاشۇنىڭدىن پىردەۋىستىن ئېتىلىپ چىقىدۇ.»²

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا ئالىي ئىشلارنى ياخشى كۆرىدۇ. تۆۋەن، ئەرزمەس ئىشلارنى ياقتۇرمايدۇ.»³

رەببىئە ئىبنى كەئب ئەسلىمىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىندۇ: مەن بەزىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆيىدە

⁴ مۇسلىم رىۋايىتى
⁵ بۇ ھەدىسنى ئەلبانى ھەسەن دېگەن
⁶ بۇخارى رىۋايىتى

¹ ھاكىم ئەلمۇستەدرەكتە رىۋايەت قىلغان. ئەلبانى سەھىھ دېگەن
² بۇخارىدا كەلگەن ھەدىسنىڭ بىر قىسمى
³ تابىرانى رىۋايىتى

ھېچقانداق نەرسىنى ئىزدەيدۇ ۋە رازى بولمايدۇ. ئاللاھ تائالادىن ئالىدىغان نېسىۋىسى، ئاللاھ بىلەن بولغان يېقىنلىقى، ئۆلپەت ۋە خۇشاللىقىنى پانى دۇنيانىڭ ھېچقانداق نەرسىسىگە تېگىشمەيدۇ.»

ئۇ يەنە مۇنداق دەيدۇ: «ئالى ھەممەتنىڭ ئادەتتىكى ھەممەتلەرگە نىسبەتەن ئۈستۈنلۈكى خۇددى ئەڭ يوقىرى ئۇيۇقتا جەۋلان قىلغان قوشنىڭ باشقا قۇشلارغا بولغان ئۈستۈنلۈكىگە ئوخشاش بولۇپ، تۆۋەندىكى قۇشلارغا يەتكەن بەختسىزلىكلەر يوقىرى ئۇيۇقتىكى قۇشقا يەتمەيدۇ. ئۇ يوقىرى ئۇيۇقتا قانچىلىك ئۆزلىگەنسېرى بالايى ئاپەتلەردىن شۇنچىلىك يىراق بولغىنىدەك، قانچىلىك تۆۋەنلىگەنسېرى بەختسىزلىكلەر ئۇنى شۇنچىلىك تېز تىپىۋالىدۇ.»

شەيخ ئابدۇلقادىر جەيلانى ئوغلىغا مۇنداق دەيدۇ: «ئى ئوغلۇم، غېمىڭ پەقەتلا يەپ ئىچىش، گۈزەل كىيىنىش، ئۆيلىنىش، ئۆي ئىمارەت سېلىش ۋە مال دۇنيا توپلاش بولمىسۇن. چۈنكى بۇلارنىڭ ھەممىسى نەپسنىڭ ۋە ئىنسان تەبىئىتىنىڭ ئىشىدۇر. قەلبىڭ ئىشى قېنى؟ غېمىڭ پەقەت ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقى ۋە مۇكاپاتىنى قولغا كەلتۈرۈش بولسۇن.»

ھەممەتسىزلىكنىڭ ئالامەتلىرى:

ھەممەتسىز كىشىلەرنىڭ نۇرغۇن كۈرۈنۈشلىرى بولۇپ تۆۋەندىكىدەك خۇلاسلاش مۇمكىن:

1- ئىبادەتلەرنى ئادا قىلىشتا ھۇرۇنلۇق قىلىدۇ:

ھەممەتسىز كىشىلەر ئىبادەتلەرنى ناھايىتى ئېغىر خۇددى ئاللاھ قۇرئاندا سۈپەتلىگەن مۇناپىقلارغا ئوخشاش خوش ياقماستىن ھۇرۇنلۇق بىلەن ئادا قىلىدۇ. شۇنىڭدەك كىچە نامىزى، ۋىتىر ۋە نامازنىڭ سۈننەتلىرىنى ئادا قىلىشقا ھۇرۇنلۇق قىلىدۇ. بولۇپمۇ نامازنىڭ ۋاقىتلىرى ئۆتۈپ كېتىپ قالغاندا شۇنداق قىلىدۇ.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «ئۇلار ناماز ئۈچۈن تۇرغاندا، خۇش ياقماسلىق بىلەن تۇرىدۇ (ساۋاب ئۈمىد قىلمايدۇ)، (نامازنى) كىشىلەرگە كۆرسىتىش ئۈچۈن ئوقۇيدۇ (يەنى رىياكارلىق قىلىدۇ)، ئاللاھنى پەقەت ئازغىنا ياد ئېتىدۇ.»¹

2- مەسئۇلىيەتتىن قاچىدۇ: ھەممەتسىز كىشىلەر مەسئۇلىيەتتىن قېچىش ئۈچۈن ئۆزىنى بارلىقنى، ئىشنىڭ كۆپلۈكىدىن ۋاقىت چىقىرالمىدىغانلىقى، تاپشۇرۇلماقچى بولغان ۋەزىپىنى ئادا قىلالغۇدەك قابىلىيەتنىڭ يوقلىقىدەك سەۋەپلەرنى كۆرسىتىش بىلەن چەكلىنىپ قالماستىن، ئىش قىلماقچى بولغان كىشىلەرنى توسۇش ئۈچۈن ئىشنى ھەددىدىن زىيادە قىيىن مۇرەككەپ كۆرسىتىشكە تىرىشىدۇ. يۇقىرىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇ كىشىنىڭ باش ئاغرىق ياكى ئاۋازچىلىقنى خالىمايدىغانلىقىغا ھەممەتنىڭ ئاجىزلىقى ۋە ئىرادىسىزلىكىگە دالالەت قىلىدۇ.

3- تاشقى كۆرۈنۈشكە بەكرىق ئەھمىيەت بېرىدۇ: ھەممەتسىز ۋە ئىرادىسىز كىشىلەر ئىشنىڭ جەۋھىرىگە ئەھمىيەت بېرىشتىن بەكرىك، تاشقى قىياپەت ۋە كۆرۈنۈشكە ئەھمىيەت بېرىدۇ.

4- ئۆزىگە مۇناسىۋەتسىز ۋە پايدىسىز ئىشلار بىلەن ۋاقىتنى زاي قىلىدۇ.

5- باياشات ۋە پاراۋان تۇرمۇشقا ھەددىدىن زىيادە قىزىقىدۇ: يېمەك-ئىچمەك، كېيىم-كېچەككە بېرىلىش، كۆپ ئۇخلاش قاتارلىقلار كىشىدىكى ھەممەتنى ئۆلتۈرۈپ ئىرادىسىنى سۇلاشتۇرىدۇ. ئاللاھ تائالاغا تائەت ئىبادەت قىلىشتىن توسىدۇ ياكى سۇسۇققا ئېلىپ بارىدۇ.

6- ئەھمىيەتسىز ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولىدۇ. چىرايلىق كىيىنىش، ماشىنىنىڭ ئالېسىنى مېنىش، سەنئەتچى ۋە پۈتۈلچىلەرنىڭ خەۋەرلىرىگە قىزىقىش، دوقمۇش ۋە يول ياقىلىرىدا ئولتۇرۇپ كىشىلەرگە ئەزىيەت بېرىش بىلەن ۋاقىتنى زاي قىلىدۇ.

7- ھەر دائىم چوڭ ئۈمىد ۋە ئارزۇ بىلەن ياشايدۇ، لېكىن ئۇ ئارزۇلىرىنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى ئۈچۈن تەر تۆكۈپ تىرىشمايدۇ. پەقەت قۇرۇق خىياللار بىلەن ۋاقىتنى زاي قىلىدۇ.

8- ئۆتكەن ئىشلارغا ۋە پۇرسەتلەرگە ھەسرەت نادامەت چېكىش بىلەن بولۇپ، ھازىر قولىدا بولغان شەرت شارائىت ۋە ئىمكانىيەتلەرنى زاي قىلىدۇ.

- داۋامى كېيىنكى ساندا...

¹ سۈرە نىسا 142-ئايەتنىڭ بىر قىسمى

ئۆزلەشتۈرگۈچى: سىركاسىلجان كاشغىرى

قايغورما!

ئەگەر يۈرىكىڭ ئېچىشماقتان بولسا، بىر قەلبىڭ بار، دېمەككى.

قەلبىڭدە دەرت - ئەلەمنى بىلمەيدۇكى!

بۇ نېمە دېگەن بەختىيارلىق، سەن دەرتلىنەلدىڭ.

قەلبىڭنى سىلاشتۇرۇۋاتقان بىرى بار دېمەككى.

يا قەلبىڭ سىپاشتۇرۇلمىغان بولسىچۇ؟

يا قەلب تۇپراقلىرىڭغا قايغۇ سىڭدۈرۈلمىگەن بولسىچۇ؟

دېمەككى، سەن نەزەردىن ساقىت قىلىنمىدىڭ... دېمەككى، ھازىرمۇ بىر ئۈمىد ئېكىنزارلىقسەن.

قايغورما!

ئەگەر قايغۇرۇۋاتقان بولساڭ، شۇنى بىلگىنىكى،

سېنىڭ پارلاق مەۋجۇتلۇقىڭنى بىرسى پاتاقىتىن چىقىرىشىنى خالىماقتا، شۇڭا قەلبىڭنى

سىپاشتۇرماقتا.

قەدرىنى بىلگىنىكى، دەرت چەكتۈرۈشكە لايىقەتلىك كۆرۈۋاتقان گەپ سېنى.

قايغۇلىرىڭ قەلب تۇپراقلىرىڭنى ئاستۇن - ئۈستۈن قوچۇۋاتقان بولسا ئەگەر،

سەن تېرىشقا ئەرزىيدىغان بىر ئىكىنزارلىق دېمەككى.

ئەگەر، دەرت - ئەلەم زەربىسىدە كۈكۈم - تالقان بولۇۋاتقان بولسا قىيا تاشتەك چۇڭايتقان ئىشەنچلىرىڭ،

يېرىلغان كۆكسۇڭگە ئۈمىد كۆچەتلىرى تىكىلمەكتە دېمەككى.

قايغورما!

قوللىرىڭ ئىككىڭنى يۆلىگەن،

باشلىرىڭ يەرگە ساڭگىلىغان ھالدا كېتىۋاتقان بولساڭ،

ئىچىڭنى شاتلاندىرىدىغان خەۋەرلەرنىڭ رەڭلىرى تامىشماقتان بولۇشى مۇمكىن ئۆمۈر

دەپتىرىڭگە دېمەككى .

قار يېغىۋاتقان بولسا ئىشەنگەن تاغلىرىڭغا،
ئەتىنىڭ ئويماقلىقىدا رەڭگارەڭ گۈللىرىڭ بولدۇ،
دېمەككى .

تەلۋە شۆپرىغانلار تەۋرىتىۋاتقان بولسا،
شاتلىق چوقلىرىڭنى ،

بوران - چاپقۇنلار تەستەكلاۋاتقان بولسا ئۈمىد
قىيالىرىڭنى ،

سەن بىر ئۇلۇغ تاغسەن دېمەككى .

ئازراقلا كۈتكىن ،

ئېتىكىڭدىن سۆرۈن شاماللىق ئىرىق -
ئاستەڭلەر ئاقدۇ، دېمەككى .

قايغۇرما!

دەرتلەنسەڭ ، مەغرۇرلاشمايسەن ... كىبىرنىڭ
مەينەت ئازگىلىغا چۈشمەيسەن ... مەنمەنلىكنىڭ
لايلىرىدا بۇلغانماس ئاياغلىرىڭ ... ئازغۇنلۇقنىڭ
يوللىرىدىن ئۇزاقلىشىپ ماڭىدىغان بولسەن ...
ھاۋايى - ھەۋەسنىڭ ئارقىغا كىرىپ ،
گۇناھكارلىقنىڭ قاراڭغۇ ئۆرەكلىرىگە دۈم
چۈشمەيسەن .

سېنى بىرسى يېقىنلىقىغا چاقىرىۋاتىدۇ،
دېمەككى .

سېنى ئۇ ئۇلۇغ زات سىغىنغان بولۇشى
مۇمكىن دېمەككى .

قايغۇرما!

دەرتلىنىۋاتقان بولساڭ ، بىر مۇقەددەسى
تەسەللى ئىشىكى ئالدىدا ساقلىتىۋاتسەن
دېمەككى .

كۆزۈڭنى تارت! ۋاپاسىز دۇنيانىڭ
ئىشىكلىرىدىن ... قەلب ئالىمىڭدىن قۇغلاپ

چىقارغىن سەۋەپلەرنىڭ قۇرۇق ئۈمىدلىرىنى ...
ئۈمىدىڭنى ئۈزگىن ساختا قانائەتلەردىن ...
يۈرىكىڭنى نىرى قىل! بوش ھاپىجانلاردىن ...
ئېشىك مانا ئېچىلاي ، ئېچىلاي دەيدۇ ، دېمەككى .

قايغۇرما!

قايغۇرۇۋاتقان بولساڭ ، قۇلۇڭدىن كېتىدىغان
قىممەتلىك بىر نەرسەڭ بار ، دېمەككى .

قولدىن كېتىدىغان قىممەتلىك نەرسىسى بار
كىشى ، ئاللى بۇرۇن قازانغان كىشى دېمەككى .

قولۇڭغا كەلتۈرەلمىگەنلىرىڭنى سانايىمەن دەپ
ئۇيراتما نەپسىڭنى ... قولۇڭدىكىلەرنى ساناشقا
باشلا! ھەممىنى سانىيالىساڭمۇ ، نەپەسلىرىڭنى
ساناشقا نەپىسىڭ يەتمەيدۇ . مانا قارا! نېمە دېگەن
بايسەن . نەپەس ئېلىۋاتسەن ، دېمەككى .

قايغۇرما!

سېنى بىر تىڭشاۋاتقان زات بار ... سەن
ئۆزەڭنى سۆيۈشتىنمۇ ئىلگىرى ئۇ سۆيگەن
سېنى ... سەن ئۆزەڭمۇ بىلمەيدىغان ئۇنتۇش
ھاڭلىرىدىن ئۇ تارتىپ چىقاردى سېنى .

تارتىۋاتقان ئازاپلىرىڭغا خۇددى مەشغۇل
چىلىنىۋاتقان تېلېفونغا ئوخشاش گاس - قارىغۇ
ئەمەستۇر ئۇ ... يۈرىڭنىڭ ھەر بىر ئەلەملىك
ئاتەشلىرىگە سۇ سېپىشكە ئەنە ئۇ يېتىپ كېلىدۇ .

جۇدالىقىڭغا ، ئازاپلىرىڭغا ... تۆمۈرگە
ئوخشاش سوغۇق بىنالار گىبى پەرۋاسىز ئەمەستۇر
ئۇ ... يوقاتقانلىرىڭنىڭ ھەممىنى ساڭا قايتۇرپ
بېرىشكە ئۇ ۋەدە بېرىدۇ .

سۆيگەنلىرىڭگە ، سىغىنىشلىرىڭغا ... خۇددى
كۆپ خىل تاللاش ئۇسۇللىرى بولغان ئىمتىھان
قەغەزىگە ئوخشاش تەمسىز ، تۈزسىز فورمىلارنى
سونمايدۇ ئۇ ...

سېنى ھەممىدىن بەك ياخشى چۈشىنىدۇ ...

ئۇنۇتمىدى .

ساڭا سېنىڭ ئۆزەڭدىنمۇ بەك كۆڭۈل بولدى...
ئۇ پەقەت كۆز ياشلىرىڭ بىلەن ئۇنىڭ ساداسىغا
ئىمزا ئېتىشىڭنىلا خالايدۇ .

قايغۇرما!

بىر ئەبەدىلىك سۈرەت رامكىسى ئىچىگە
رىياسىز بەندىچىلىكىڭنىڭ رەسمىنى قويۇشنى
خالايدۇ .

ئۇنىڭ ئەڭ سۆيۈملۈك بەندىسىمۇ يالغۇز
قالغان... چالما كېسەك قىلىنغان... پالانغان...
يارلانغان... قوغلاپ چىقىرىلغان... ئاچ،
سۇسىز قالغان... ئۆز ئۆيى تەرەپكە ئۇزاقتىن
ھەسرەت بىلەن، كۆز ياشلىرى ئىچىدە چارسىزچە
نەزەر سالغان....

سورۇلۇپ كېتىۋاتقان ئۆمۈر زەررىلىرىڭنىڭ
ئارىسىدىن ئىللىققىنە بىر لالە گۈلىنىڭ ئۆمىدىنى
ياشارتىشىنى خالايدۇ .

ئەنە غاردىمۇ يالغۇز مۇداپىئەسىز قالغان... شۇ
چاغدا ئۇنىڭ يېنىدا ساڭا ئوخشاشلا قايغۇرغان
يىگانە ھەمراھىغا، مەڭگۈلۈك بىشارەت بەرگۈچى
تەبەسسىمى بىلەن: «لا تەھزەن ئىننەللاھە
مەئانا» «قايغۇرما ئاللاھ بىز بىلەن بىرگە» دەپ
بىشارەت بەرگەن .

ھال - ئەھۋالنىڭ يېرىلغان يېرىقلىرى
ئارىسىدىن مەڭگۈلۈك تەسەللى ئۆستەڭلىرىنى
ئېقىتىشىنى خالايدۇ .

قايغۇرما!

ئەمدى سەنمۇ قايغۇرما!

ھەر بىر قايغۇرۇش مەۋجۇتلۇقنىڭ جىسمىغا بىر
سېزىنچىدۇر... دېمەككى قايغۇرۇشلىرىڭ
مەۋجۇتلۇقنىڭ خەۋەرچىسىدۇر .

كۆتۈر بېشىڭنى يەردىن،

قېنى ئەسلەپ باققىنىكى،

ئۇ سۆيۈملۈك زات سېنى مۇرەتتىن سىلىكىپ
ئەسلىڭگە كەلتۈرۈشنى خالايدۇ .

بىر چاغلاردا ئەسلەشكە ئەرزىگۈدەكمۇ بىر
نەرسە ئەمەس ئىدىڭ .

چۈنكى ئۇ رەببىڭ، ئۇ پەرۋەردىگارىڭ سەندىن
رەنجىمەيدۇ دېمەككى .

ھېچ ئىككىلەنمەستىن، ئەخلەتكە ئاتسا
بولغۇدەك بىر مەينەت سۇ ئىدىڭ .

سۆيۈملۈك كىشىلىرىڭنىڭ كۆزلىرىگە
ئىچكىرىلەپ بىر قاراپ باققىن، شۇنى كۆرۈپ
يېتەلەيسەنكى، رەببىڭ سىنى ئۇنتۇپ، يالغۇز
تاشلاپ قويمايدۇ، دېمەككى .

پەقەت ئەشۇ بىرلا زات يۈزۈڭگە باقتى....

قايغۇرما!

ھېچ كىشى سېنى ئىزدەپ سوراپمۇ
قويمايدىغان... ساڭا ئەھمىيەت بېرىپ ئىسمىڭنى
بىر بۇلۇڭغا يازمايدىغان... يېزىشقا لايىق
ئىسمىڭمۇ بولمىغان شۇ كۈنلەردە، پەقەت ئەشۇ
بىرلا زات سېنى ئەسلىدى .

«لا تەھزەن ئىننەللاھە مەئانا»

«قايغۇرما! ئاللاھ بىز بىلەن بىرگە»

ئاللاھ بىز بىلەن بىرگە .

ساڭا يۈز خاتىرە قىلدى... سېنى يېنىغا ئالدى
ۋە ھەر دائىم سەن بىلەن بىرگە بولدى . سەن
ئۆزەڭنى ئۇنتۇپ ئۇيقۇ ياستۇقىغا باش
قويغىنىڭدىمۇ، ئۇ سېنى ھەر قېتىم يەنە سەھەرگە
يەتكۈزدى . شۇنداقتىمۇ سەن ئۇنى قانچىلىغان
قېتىم ئۇنتۇتتۇڭ، ئەمما ئۇ سىنى ھەرگىز

ئاللاھ بىز بىلەن بىرگە...

(ماقالىنىڭ ئەسلى ئاپتورى: دوكتور سەنئى

دەمىرجى)

1945- يىلى 9- ئاينىڭ 18- كۈنى ئاقسۇ تۇرمىسىدە گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن جادۇغا بېسىپ ئۆلتۈرۈلدى.

مەرھۇم شۇيىلاردا ئۆزبېكىستاندىن خوتەنگە كۆچۈپ كېلىپ، قارىلىقتا داڭق چىقىرىپ، خوتەندە مىڭلىغان قارىي يېتىشتۈرگەن مەرھۇم ئابدۇنەبى قارىھاجىم يېنىدا ئوقۇپ، قۇرئان كەرىمنى تولۇق يادقا ئېلىپ، ئابدۇنەبى قارىھاجىمنىڭ بىرىنچى قول تالىپى بولۇپ، ئابدۇنەبى قارىھاجىمنىڭ مەدرىسىسىدە خەلىپەت (ئورۇنباشار ئۇستاز)لىق قىلىپ، قارى تەربىيىلەشكە باشلايدۇ ۋە نۇرغۇنلىغان قارىيلارنى يېتىشتۈرۈپ چىقىدۇ. كېيىن خوتەننىڭ 10 كىلومىتىر غەربىگە جايلاشقان سەيشەنبە بازار يېزىسىدا قادىر ھاجىم مەدرىسىسىدە مەخسۇس ئۇستاز بولۇپ قارىيلارنى تەربىيىلەيدۇ.

1953- 1955- يىللىرى قاغىلىقتا ئابدۇلھېكىم مەخسۇم ھاجىمدا دەرس ئوقۇيدۇ. شۇ يىلى يازدا ئۇستاز ئوقۇۋاتقان مەدرىسىگە پۇقراچە كېيىنگەن ساقچىلار باستۇرۇپ كىرگەندە شەمسىدىن قارىھاجىم ساقچىلارنىڭ ئۆزىنى تونۇمىغانلىقتىن

مەرھۇم ئۇستازىم شەمسىدىن قارىھاجىم تەخمىنەن 1928- يىللىرى بۈگۈنكى ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەندىجان ۋىلايىتىدە ئەندىجان قازىسى ئابدۇلئەزىز قازى داموللام (ئورۇسلار يەپكەتكەن) ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1930- يىللىرى ئاكىسى مەشھۇر شائىر بلال ئەزىرى بىلەن ئانىسى سائادەتخان ئايىم (تەخەللۇسى بىۋاپا ئايىم بولۇپ، ئۇقۇمۇشلۇق شائىرە ئايال ئىدى) نىڭ ھەمراھلىقىدا دىيارىمىزنىڭ مەشھۇر تارىخچى موللا مۇسا سايرامى ھەزرەتلىرى ئۆزىنىڭ داڭلىق ئەسىرى تارىخى ھەمىدىدە: «خوتەن ناھايىتى كونا ۋە قەدىمىي شەھەردۇر، ئادەملىرىنىڭ خۇلقى - مەجەزىگە قارىغاندا، بىر سۆزلۈك، بىر قوللۇق، بىر نىيەتلىك ۋە ئىتتىپاق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ... تەقۋا پەرھىزكارلىرى تولا... تەبىئەت ئىدرىكى پاكىز، زېھنى يۈگرۈك... مېۋە - يېمىشلىرى بولسا ناھايىتى كۆپ ۋە مول، يايلاق - باياۋانلىرى بىپايان، چارۋا ماللىرىمۇ ناھايىتى كۆپ» دەپ ئالاھىدە ماختىغان خوتەنگە كېلىپ، خوتەن شەھرىدە ئولتۇراقلىشىپ قالدۇ. ئاكىسى مەشھۇر شائىر بلال ئەزىرى

ئىدى. مەن رەھمەتلىك ئۇستازىمدا قۇرئان ساۋادىمنى چىقىرىپ، قىرائەت ئۆگەنگەننىڭ سىرتىدا سابىت داموللامنىڭ «ئەقائىد جەۋھەرى»، «شىئىرىن كىلام»، زىرىق قارىھاجىمنىڭ «ئەمە پارە تەپسىرى» قاتارلىق كىتابلارنى دەرس قىلىپ ئوقۇغان.

رەھمەتلىك شەمسىدىن قارىھاجىم شۇنداق قاتتىق كۈنلەردە رامزان كەلسە ئۆي-ئۆيلەردە تاراۋىھ نامىزى ئوقۇپ، بىر ئاي رامزاندا ئەڭ ئاز تۆت-بەش قېتىم قۇرئان كەرىمنى خەتمە قىلىپ ئۆتكۈزەتتى. بۇلبۇلدەك جاراڭلىق ئاۋازغا مەپتۇن جامائەتلەر يىراق جايلاردىن كېلىپ يېرىم كېچىگىچە ناماز ئوقۇيتتى. 5-6 سائەتلەپ مەرھۇمغا ئېقىندا قىلىپ ناماز ئوقۇغان جامائەت ھېچ ھارغىنلىق ياكى زىرىكىش ھېس قىلمايتتى.

80-يىللاردىن كېيىن ھەممە ئىشىنى تاشلاپ مەخسۇس قارى تەربىيەشكە كىرىشىدۇ. تالىپلارنىڭ سانى تېخىمۇ ئېشىپ كېتىدۇ.

1984-يىلى ئائىلىسى بىلەن سەئۇدى ئەرەبىستانغا ھەجگە كېلىدۇ ۋە 35 يىل بۇرۇن ئايرىلىپ كەتكەن تۇنجى ئوغلى مۇھەممەد نۇر ھاجىم بىلەن مەككىدە يۈز كۆرۈشىدۇ.

شەمسىدىن قارىھاجىمنىڭ مەككىدىكى تۇنجى ئوغلى مۇھەممەد نۇر ھاجىم بوۋاق ۋاقتىدا ئانىسى ۋە چوڭ دادىسى بىلەن 1949-يىلى ۋەتەندىن ئايرىلىشقا مەجبۇر بولغان ئون مىڭلارچە سەرگەردان ئۇيغۇرلار بىلەن بىرگە قېچىپ چىقىپ سەئۇدى ئەرەبىستانغا كېلىپ، مەككىدە ئولتۇراقلىشىپ قالغان. مۇھەممەد نۇر ھاجىم مەككىدە ئۆسۈپ يېتىلىپ، ئوقۇپ يېتىشىپ، ئەرەبىستاندىكى ئەرەبلەرنىڭ ئېغىزىغا ئىلىم سالىدىغان ئەرەبلارغا ئايلانغان كىشىدۇر.

مەرھۇم قارىھاجىم ھەجىدىن قايتىشىدا كىچىك ئوغلى سىراجىدىن ئەزىزىنى پاكىستاندا ئوقۇشقا قويۇپ، ئۆزى خوتەنگە قايتىدۇ ۋە يەنە قارى

پايدىلىنىپ، ئۇلارنى مەسچىتكە باشلاپ قويۇپ قېچىپ كېتىدۇ ۋە كىچىدە توختىماي پىيادە يول يۈرۈپ گۇمغا كېلىۋالىدۇ ۋە ئۇ يەردە بىر قانچە كۈن تۇرۇپلا خوتەنگە كېلىپ، ئۆيىگە بارالماي كېرىپ بەرپ يوشۇرۇنۇپ تۇرىدۇ. ئارىدىن يەتتە، سەككىز ئايدىن كېيىن تۇتۇلۇپ قالىدۇ. خوتەن تۇرمىسىدە بىر يېرىم يىل يېتىپ، ئابلىمىت داموللام ۋە قەسى دەپ تۇنۇلغان ئاتچۇي ئىنقىلابىدا ھېچقانداق رولى يوقلىقىدا مۇستەھكەم تۇرۇپ 1957-يىلى قالپاق كېيگۈزۈپ قويۇپ بېرىلىدۇ.

1958-يىلى پۈتۈن مەدرىسىلەر پىچەتلەنگەندىن كېيىن، شەمسىدىن قارىھاجىم كوپراتسىيەنىڭ سەيپۇڭچىلىقىنى قىلىدۇ. 1974-يىلى خوتەندە باشلانغان ئومۇميۈزلۈك تازىلاش ھەرىكىتىدە قايتا تۇتۇلۇپ، ئۆيىدىن تېپىلغان قۇرئان-كىتابلار بويىغا ئېسىلىپ، قولى باغلىنىپ خوتەن ۋاقىتلىق تۇتۇپ تۇرۇپ ئۆزگەرتىش لاگېرىغا سەككىز ئايلىق قامىلىدۇ.

ئۇستازىنىڭ 1977-يىللىرىغىچە سىياسىي تەقىب، قاقچۇنلۇق، سەرگەردانلىقتىن ئىبارەت كۆرمىگەن كۈنى قالمايدۇ. ئەترەتتە ئېغىر ئەمگەككە سېلىنىدۇ، چەت ئەلگە باغلانغان ئۇنسۇر دەپ كۆرۈش قىلىنىدۇ، كوچىلاردا سىزايى قىلىنىدۇ، قامىلىدۇ.

1978-يىللىرىدىن كېيىن ئۆز ئۆيىدە قارى تەربىيەشكە باشلايدۇ. تەدرىجى ھالدا تالىپلارنىڭ سانى كۆپىيىپ كېتىدۇ. نەچچە ئونلىغان قارى بالىلار يېتىشىپ چىقىدۇ.

مەرھۇم قارىھاجىم پەقەت 1978-يىلىدىن كېيىن ئەمەس، 60-70-يىللاردىكى ئېغىر كۈنلەردىمۇ بىردىن، ئىككىدىن بولسىمۇ بالا ئوقۇتۇپ، بالىلارنىڭ ساۋادىنى چىقىرىپ، قۇرئان كەرىم ئۆگىتىپ تۇرغان. مېنىڭ ئېغىزىمغا تۇنجى ئىلىمنى رەھمەتلىك شەمسىدىن قارىھاجىم سالغان

تەربىيەلەشكە باشلايدۇ.

سراجىدىن ئەزىزى ئالدى بىلەن پاكىستاننىڭ لاهۇر شەھىرىدە «ئىمام مەۋدۇدى ئىسلام ئىنىستىتۇتى» دا تىل ئۆگىنىدۇ، كېيىن پاكىستان ئىسلام ئابىياتىكى «خەلقئارا ئىسلام ئونۋېرسىتېتى» غا قوبۇل قىلىنىپ، 1992-يىلى مەزكۇر ئونۋېرسىتېتنىڭ ئەرەب تىلى ساھەسى بويىچە باكلاۋۇرلۇق ئىلمى ئۇنۋانىغا ئېرىشىپ، ئالىي مەكتەپ دىپلومىنى ئېلىپ، سەئۇدى ئەرەبىستانغا كېلىپ يەرلىشىپ، بىر تەرەپتىن سەئۇدى ئەرەبىستان جىددە رادىئوسىنىڭ ئۇيغۇر بۆلۈمىدە ئاڭلىتىش بىلەن، يەنە بىر تەرەپتىن تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

سراجىدىن ئەزىزى ئەرەبىستاندا يۇقىرى ئىززەت - ئابرويغا، بەلگىلىك تەسىرگە ئىگە بولۇپ، ۋاقىتنىڭ قىسلىقىغا قارىماي ھەج ۋە ئۆمرىگە كەلگەن ئۇيغۇر قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ۋە باشقا ھەر قانداق ھاجەتمەننىڭ خىزمىتىنى قىلىدۇ، دەردىنى ئاڭلايدۇ.

مەرھۇم شەمسىدىن قارىھاجىم 80-يىللىرى خوتەندە باشلانغان ئىسلامىي ئويغىنىش ھەرىكىتىگە ئاكتىپ ئاۋاز قوشۇپ، خوتەندىكى ئىسلامىي ئويغىنىش ھەرىكىتىنىڭ پىشۋالىرىدىن مەرھۇم مۇھەممەد قۇربان داموللام، ئابدۇللاھ قارى داموللام، ئابدۇل ئەزىز قارىھاجىم، ئابدۇلۋەلى ھاجىم، مۇھەممەد ئابدۇللاھ مەخسۇم قاتارلىق كىشىلەر بىلەن بىر سەپتە تۇرىدۇ.

مەرھۇم قارىھاجىم تولىمۇ تەقۋادار ۋە پەرھىزكار كىشى بولۇپ، ھاياتى ئۇزاق يىل مۇدەرىسلىك بىلەن ئۆتكەن بولسىمۇ، تۇرمۇشىنى ئۆزىنىڭ ھالال ئەمگىكى بىلەن قامدايتتى، بالىلاردىن ھېچ قانداق ھەق ئالمايتتى.

مەرھۇم قارىھاجىم تالىپلارغا «قۇرئان كەرىم» ئۆگەتكەننىڭ سىرتىدا «سوفى ئاللاھ يار»، «مۇبەييىنى ئىسلام»، «مىزان شەرىئەت»،

«پەرزۇل ئەين» قاتارلىق كىتابلارنى، ساپىت داموللام، ئابدۇلقادر داموللام ئەسەرلىرىنى ئوقۇتاتتى ۋە ئوقۇغۇچىلارغا كوممۇنىزىمنىڭ ئىنسانىيەتكە كەلتۈرگەن بالايىئاپەتلىرىنى، 1955-يىلى خوتەن ئىنقىلابىنىڭ يېتەكچىسى پەتھۇددىن مەخسۇمنىڭ ئىنقىلابىي ئىدىيىسىنى سۆزلەپ بېرەتتى.

رەھمەتلىك شەمسىدىن قارىھاجىمنىڭ ئۇزاق يىل قارى تەربىيىلىشىنىڭ بەرىكىتى بىلەن خوتەندە نەچچە يۈزلىگەن قارى يېتىشىپ چىققان.

مەرھۇم شەمسىدىن قارىھاجىم داڭلىق قارى بولغاننىڭ سىرتىدا، پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى خاتىرىلەشكە بېغىشلاپ يېزىلغان «مەۋلۇدى بەرزەنجى» دېگەن ئەرەبچە نەسىرى ئەسەرنى يادقا ئوقۇيالايدىغان بىردىنبىر كىشى ئىدى. مەرھۇم قارىھاجىم ئوقۇغان قۇرئان كەرىم ۋە مەۋلۇدىنىڭ ئۇن ئالغۇ لىنىلىرى ھازىر خوتەندە خەلقنىڭ ئارىسىدا قولدىن - قولغا ئۆتۈپ، ئەتىۋارلىنىپ ساقلىنىپ كەلمەكتە.

مەرھۇم شەمسىدىن قارىھاجىم ھەجىدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلاپ، مەخسۇس بالا ئوقۇتۇپ، قارى تەربىيەلەۋاتقان كۈنلەردە، سالامەتلىكى ياخشى بولماي، كۈندىن كۈنگە ئاجىزلىشىپ، 1988-يىلى 5-ئاينىڭ 13-كۈنى (رامزاننىڭ 27-تاك ئاتار كېچىسى) باقىي ئالەمگە سەپەر قىلىدۇ. مەرھۇمنىڭ نامىزى ئوقۇلۇپ، خوتەن خەلقىنىڭ، جۈملىدىن ئۇزۇن يىل ئۆزى تەربىيەلەپ يېتىشتۈرگەن يۈزلەرچە تالىپلىرى ۋە دوست - بۇرادەرلىرىنىڭ كۆز يېشى ۋە نالە - پەريادى بىلەن خوتەن شەھىرىكى تەۋرىنىم قەبرىستانلىقىغا دەپنە قىلىنىدۇ. مەرھۇمغا ئاللاھ تائالادىن رەھمەت ۋە مەغپىرەت تىلەيمەن.

مۇھەممەد نۇر قارىنىڭ فېسقىم تىرجىمىھالى

ئابدۇلئەھمەد ئۇجات تىرىيارلىغان

مەككىدىكى داغلىق قارىلاردىن ئابدۇرەھىم مەرئى
ۋە تائىقتىكى ئۇستازلاردىن ئابدۇلۋاھىپ داموللا
قاتارلىقلاردىن ئالغان.

ئۇستاز باشلانغۇچ، ئوتتۇرا ۋە تولۇق ئوتتۇرا
مەكتەپنى مەككە مۇكەررەمەدىكى «ئەلفەلاھ
مەكتىپى» دە ئوقۇغان. ئوتتۇرا ۋە تولۇق ئوتتۇرا
مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقاندا ھەركۈنى ئەتىگەندە
مەكتەپكە بېرىشتىن ئىلگىرى ئۆگەي دادىسىنىڭ
ناۋايخانسىدا، چۈشتىن كېيىن مەكتەپتىن قايتىپ
كېلىپ تاغىسىنىڭ سائەت دۇكىنىدا ئىشلەپ تۇرۇپ
ئوقۇغان بولسىمۇ، مەسجىدى ھەرەم ۋە ھەرەمنىڭ
سىرتىدىكى باشقا دىنىي ئالىملاردا شەرئىي
بىلىملەرنى ئۆگىنىشىنىمۇ قەتئىي بوشاشتۇرۇپ
قويمىغان. تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى ئەلا نەتىجىدە
پۈتتۈرۈپ مەككە مۇكەررەمە شەھىرىدىكى پادىشاھ
ئابدۇلئەزىز ئۇنىۋېرسىتېتى ئەرەب تىلى فاكۇلتېتىغا
قوبۇل قىلىنغان ۋە ھىجرىيە 1395 - يىلى ئەرەب
تىللىرى بويىچە باكلاۋۇرلۇق ئۇنۋانىغا ئىرىشكەن.

خىزمەت ھاياتى:

ئۇستاز مۇھەممەد نۇر ھاجىم ھىجرىيە 1395 -
يىلى ئۇنىۋېرسىتېتنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن بىر
مۇددەت سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ جىددە شەھىرىدە

ئۇستاز مۇھەممەد نۇر قارى تالاي قارىلارنى
يېتىشتۈرۈپ چىققان مەشھۇر قارىلاردىن شەمسىدىن
قارىھاجىمنىڭ ئوغلى بولۇپ، 1947 - يىلى خوتەن
ناھىيىسىنىڭ سەيشەنبە بازار يېزىسى چالۋاش
كەنتىدە تۇغۇلغان. 1949 - يىلى چوڭ دادىسى
مەقسۇت قارىھاجىم، ئانىسى خەيرۇننىساخان ھاجىم
ۋە تاغىسى نۇرئەھمەد ھاجىملار بىلەن ھەجگە
كېلىپ مەككە مۇكەررەمە شەھىرىدە تۇرۇپ قالغان.
ئانىسى شەمسىدىن قارىھاجىم ۋەتەندە قالغانلىقى
ئۈچۈن، مېھرىبان ئانىسى، چوڭ دادىسى ۋە
تاغىسى نۇرئەھمەد ھاجىمنىڭ تەربىيىسىدە چوڭ
بولغان.

ئۇستاز مۇھەممەد نۇر ھاجىمنىڭ مەككە
مۇكەررەمە مەسجىدى ھەرەم ئەتراپىدىكى
مەساپىي، مەسئەلە، ئەلمىسىيە، ئەششۇبەيكە ۋە
ھىجلى قاتارلىق مەھەللىلەردە ئۆسۈپ يېتىلىشى
جەريانىدا قەلبى كەبە ۋە مەسجىدى ھەرەمگە،
ھەرەمدىكى مۆتىۋەر ئۇستازلارغا باغلانغان بولۇپ،
بۇ ئۇنىڭ مەزكۇر ئۇستازلاردىن ئىلىم تەھسىل
قىلىشىدا ئالاھىدە رول ئوينىغان. ئۇستاز
دەسلەپكى دىنىي ساۋاتلارنى مەسجىدى
ھەرەمدىكى ئۇستازلاردىن ئەللامە ئاشۇر ۋە

خىزمەت قىلغان. كېيىن مەككە مۇكەررەمە ئۇمۇلقۇرا تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپى ۋە ئەلھىجرە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلىرىدە ئەرەب تىلى ئۇستازى بولۇپ خىزمەت قىلغان.

ھىجرىيە 1417- يىلىدىن ئېتىبارەن سەئۇدىي ئەرەبىستان مائارىپ ئىدارىسىنىڭ بىۋاسىتە قارارى بىلەن مەككە مۇكەررەمە مەدەنىيەت ۋە مائارىپ ئىدارىسىنىڭ يېتەكچىسى، ئاندىن ئىجتىمائىي ۋە تەبىئىي پەنلەر ئۇيۇشمىسىنىڭ باش نازىرى، تەبىئىي پەنلەر ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى بولغان.

ھىجرىيە 1430- يىلىدىن ۋاپات بولغانغا قەدەر مەككە مۇكەررەمەدە نەشىردىن چىقىدىغان «ئىشراقەتۇلقۇرقان» ناملىق ژۇرنالنىڭ باش مۇھەررىرى بولغان.

ئۇستاز مۇھەممەد نۇر ھاجىم ئۆزىنىڭ خۇشچىراي، دوستانە، ئەپپۇچان، مۇلايىم، ۋاپادار، كەمتەر، ياردەم سۆيەر، سېخىي، جەسۇرلۇقى، قىسقىسى ئۆزىنىڭ يۈكسەك گۈزەل ئەخلاقى ۋە ئالىي ھىممىتى بىلەن ساۋاقداشلىرى، دوست - يارانلىرى، خىزمەتداشلىرى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ئىچىدە تونۇلغان ۋە ئۇلارنىڭ قەلبىدىن چوڭقۇر ئۇرۇن ئالغان.

ئۇ ئۆز خىزمىتىنى چىن قەلبىدىن سۆيۈپ، ئەڭ مۇكەممەل دەرىجىدە تولۇق ئادا قىلىپ كەلگەن بولۇپ، سەئۇدىي ئەرەبىستاندا، بولۇپمۇ مەككە مۇكەررەمەدە مائارىپ ۋە ئوقۇ - ئوقۇتۇش ساھەسىدە ئالاھىدە تۆھپە قوشقان كىشىلەرنىڭ بىرى ئىدى. ئۇ دەم ئېلىشقا چىققاندىن كېيىنمۇ يەنىلا مائارىپ ئىدارىسى ۋە باشقا مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ تەكلىپى بىلەن پۇرقان مەكتەپلىرىنىڭ¹ ئەدەبىي ۋە مەدەنىي پائالىيەتلىرىنىڭ يېتەكچىلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتەپ كېلىۋاتقان ئىدى.

ئۇستاز ھەققىدە باشقىلارنىڭ ئېيتقانلىرى:

ئۇستاز مۇھەممەد نۇر ھاجىم خىزمىتىدىن دەم

ئېلىشقا چىقىش مۇناسىۋىتى بىلەن مەككە مۇكەررەمە مائارىپ ئىدارىسى تەرىپىدىن ئۇستازنىڭ شەرىپىگە مەخسۇس پائالىيەت ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، پائالىيەتتە بىر قانچە شەخسلەر سۆز قىلىش بىلەن بىرگە، يەنە بىر قانچە كىشى ئۇستاز ھەققىدە ئالاھىدە يازما ھازىرلىغان ۋە بۇ يازمىلار ئۇستازنىڭ قىسقىچە ھاياتى ۋە ئىش ئىزلىرى تونۇشتۇرۇلغان كىتابچە سۈپىتىدە بېسىپ تارقىتىلغان. مەسىلەن: مەككە مۇكەررەمە مائارىپ ئىدارىسى ئەرەب تىلى دەرسلىكلىرىنىڭ مۇدىرى مۇھەممەد سالىھ پىندىقچى، ئۇستاز مۇھەممەد نۇر ھاجىمنى تەرىپلەپ مۇنداق دەيدۇ: «ئۇستاز مۇھەممەد نۇر بىلەن تۇنجى تونۇشقان كۈندىن بىرى مېنىڭ دىققىتىمنى تارتقان ۋە ئۇنىڭغا بولغان ھۆرمىتىم ۋە مۇھەببىتىمنى ئاشۇرغان تەرەپلىرىنىڭ بىرى، ئۇنىڭ كۆپ ساندىكى كىشىلەردە تېپىلمايدىغان، غەلىبە ۋە مۇۋەپپەقىيەتنىڭ ئاچقۇچى بولغان مۇلايىملىق ۋە باشقىلار بىلەن چىقىشىشتىن ئىبارەت گۈزەل ئەخلاقى ئىدى. مەن ئۇستازدىكى بۇ گۈزەل ئەخلاقلىرىنى ئۇنىڭ بىلەن تونۇشقان ئۇزۇن يىلدىن بىرى داۋاملىق ئۇچرىتىپ كەلدىم. ئۇستازدا كەمتەرلىك، مۇلايىملىق، دوستانىلىق، خۇشچىرايلىق، سەۋرچانلىق، سەھمىيلىك، باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈش ۋە ياردەم سۆيەرلىك قاتارلىق گۈزەل ئەخلاقىلار مۇجەسسەملەشكەن بولۇپ، ئۇ، بۇ گۈزەل ئەخلاقلىرى بىلەن ئوقۇغۇچىلىرى ۋە خىزمەتداشلىرىنىڭ قەلبىدىن ئالاھىدە ئورۇن ئالغان ۋە زور تەسىر كۆرسەتكەن. ئۇستاز ئوقۇتقۇچىلىق ھاياتىدا ئوقۇغۇچىلىرىغا كۆيۈنۈش، ئۇلارغا كۆپ ۋاقىت ئاجرىتىش، دەردلىرىگە قۇلاق سېلىش، كۆپلەپ بەس - مۇنازىرە ئېلىپ بېرىش ۋە قولىدىن كېلىشىچە ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەلەپلىرىنى ئورۇنداش، ھەممىدىن مۇھىمى خىزمىتىنى ئىخلاسى بىلەن ئادا قىلىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ خىزمەت ساھەسىدە كۆرۈنەرلىك غەلىبىلەرنى قولغا كەلتۈرگەنلىكىنى

¹ شەخسلەر ئىگىدارچىلىقىدا بولغان، ئەمما ھۆكۈمەت ئىتىراپ قىلىدىغان دىپلوم بېرىش ھوقۇقىغا ئىگە، ئىلىم پەن ۋە دىن بىر گەۋدە قىلىنغان مەكتەپ.

بىلەن تونۇشقان 30 يىلنىڭ مابەينىدە گەپ - سۆز، ئىش - ھەرىكەتتە ياخشىلىقتىن باشقىسىنى كۆرۈپ باقمىدىم. بىزنىڭ ئىچىمىزدىن ئۇستاز مۇھەممەد نۇرنى تونۇغان ھەرقانداق كىشى ئۇنى ئۆزىگە ئۈلگە قىلىشنى ۋە ئۇنىڭدا تېپىلغان ئەخلاقلارنى ئۆزىدە يېتىلدۈرۈشنى ئارزۇ قىلاتتى. مەرھۇم ئۇستاز مۇھەممەد نۇر ناھايىتى جەسۇر، بەكمۇ سېخى، ئىشكى ھەممە كىشىگە ئۇچۇق، مېھرىبان ۋە مۇلايىم، ئىلىم ئاشقى، ئىجتىمائىي پائالىيەتلەردە ئىنتايىن ئاكتىپ، ئوقۇغۇچىلىرىغا ۋە بارلىق كىشىلەرگە ئۈلگىلىك ئۇستاز، ھەقىقىي مۇرەببىي، ياخشى بىر دادا ۋە دوست ئىدى. ئۇ ھەممە كىشىلەرنى ياخشى كۆرەتتى، باشقىلارمۇ ئۇنى ياخشى كۆرەتتى. دوست - بۇرادەرلىرى ۋە يېقىنلىرىنى داۋاملىق ئىزدەپ - سوراپ تۇراتتى. ئۆزىنى ئىزدىمىگەنلەرنى «ئۇلار مېنى ئىزدىمىدىغۇ» دەپ ھەرگىزمۇ تاشلىۋەتمەيتتى. ناھايىتى پەزىلەتلىك، ئالىي ھىممەتلىك، تىلى ۋە دىلى گۈزەل، شەرم - ھايالىق بىر كىشى ئىدى».

ئەلەمدىن كېزىتىنىڭ 2015 - يىلى 10 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىكى ساندا ئابدۇرەھمان سەئىدۇلئۇراي تەرىپىدىن «ياخشى ئادەم» دېگەن تېمىدا، مەككىلىكلەر مۇنبىرىدە بولسا «مەككە مۇكەررەمە شەھىرىدە قانچە مۇھەممەد نۇرى بار؟» دېگەن تېمىدا مەرسىيەلەر يېزىلغاندىن باشقا ئىجتىمائىي ئۇچۇر ۋاسىتىلىرىدەمۇ ئالاھىدە يەر بېرىلگەن. ئاللاھ تائالا ئۇستازنىڭ ياتقان يېرىنى جەننەت قىلسۇن. (ئامىن)

ئالاھىدە ئەسكەرتكەن.

دوكتۇر ئابدۇلئەزىز ئەھمەد سەرھان مۇنداق دەيدۇ: قۇياش غەربكە قىيسايغاندا، ئاي نۇر چېچىشقا باشلايدۇ. كىشىلەر ئۇيغۇغا غەرق بولۇپ ئەتراپنى قاراڭغۇلۇق قاپلىغاندا، مىليونلارچە يۇلتۇزلار نۇر چېچىشقا باشلايدۇ، لېكىن ئۇستاز مۇھەممەد نۇر بەلگىلەنگەن ياش چەكلىمىسى بويىچە دەم ئېلىشقا چىقىدىغان بولسا، مەككە مۇكەررەمە ماڭارپ ئىدارىسى ئەدەبىيات - سەنئەت پائالىيەتلەردە ئۇچرىغان زىيانلىرى سەۋەبىدىن ياش تۆكۈشكە باشلايدۇ. بۇ ساھەدە ئۇستاز مۇھەممەد نۇرنىڭ ئورنىنى تولدۇرغىلى بولمايدۇ. چۈنكى ئۇستاز مۇھەممەد نۇر مەدەنىي پائالىيەتلەر بىلەن تونۇشماستىن، بەلكى پائالىيەتلەر ئۇستاز بىلەن تونۇشقان، دېگەن.

ۋاپاتى: ئۇستاز مۇھەممەد نۇر ھاجىم 2015 - يىلى 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى مەككە مۇكەررەمە شەھىرىدە ماشىنا ۋەقەسىدە 67 يېشىدا ۋاپات قىلغان.

ئۇستازنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن سەئىدۇ ئەرەبىستاندا چىقىدىغان يەرلىك گېزىتلەردىن ئەلبىلاد، مەدىنە، ئەلۋەتەن گېزىتى، مەككىلىكلەر مۇنبىرى ۋە ئىجتىمائىي ئالاقە ئۇچۇر ۋاسىتىلىرى قاتارلىقلاردا ئۇستاز ھەققىدە مەرسىيە ۋە ماقالىلەر ئېلان قىلىنغان.

مەسىلەن: ئەلۋەتەن گېزىتىنىڭ 2015 - 10 - ئاينىڭ 4 - كۈنىدىكى ساندا، ئۇستاز ئابدۇللاھ پەدئەت تەرىپىدىن ئۇستاز ھەققىدە «ھەقىقىي ئەرلەر بەكمۇ ئاز» دېگەن تېمىدا مەرسىيە ئېلان قىلىنغان بولۇپ، مەرسىيەنىڭ قىسقىچە مەزمۇنى تۆۋەندىكىدەك: «ئۇستاز مۇھەممەد نۇر يۈكسەك ئەخلاق ئىگىسى ۋە پەزىلەتلىك كىشى بولۇپ، ئۇنىڭدىكى بۇ ئەخلاقنىڭ بىر قىسمى ئۇنىڭغا ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن تۇغما ئاتا قىلىنغان ھەدىيە بولسا، يەنە بىر قىسمى ئالىم - ئۆلىمالار ۋە سالىھ كىشىلەر بىلەن ئارىلىشىش ئارقىلىق ئۆزىدە يېتىلدۈرۈلگەن ئەخلاق تۇر. مەن مەرھۇم ئۇستاز

قاقشما

(غەزەل)

مۇھەممەدئىمىن ئابدۇرېشىت

ئاقنى قارا بوپ كەتتى دەپ، بۇ زاماندىن قاقشما،
بىرنى بىر دېگىن ھاياتتا، باش كەتسە مەيلى قاقشما.
مەيدانى مۇجمەل، تېگى پەسلەر چىقسا گەر ئەل بېشىغا،
سەن خەلقىڭگە بولغىن چاكار، قويغىن ئۇلاردىن قاقشما.
تەزىم قىلىپ يالاقچىلار، بىر مەھەل گەر تاپسا بازار،
تىك تۇر ئۆزۈڭ قارىغاي كەبىي، تەخسكەشتىن قاقشما،
ۋە تەن نېمە، مىللەت نېمە، بىلمىگەنلەر زەپپاندۇر،
بىلمەك ئۈچۈن تىرىش، ئوقۇ، بىلمىگەندىن قاقشما.
ۋە تىنىڭ چەيلەنسە ئەگەر ئالۋاستىلەر تاپىنىدا،
ياۋغا قارشى جەڭگە چۈشكىن، ۋە تەن - ئېلىڭدىن قاقشما.
تەپرىق ۋە جەھلى - جاھالەت زەبۇنلۇققا بائىس ئىرۇر،
جان پىدا قىلغىن ئىلىمغا، جاھىللاردىن قاقشما.
دوستلىرىڭ پۇت تېپىشىپ، بىر - بىرىگە ئاتسا پىچاق،
قالقان بولغىن شۇ پىچاققا، دوستلىرىڭدىن قاقشما،
دىنىڭنى ھەم ئۈممەتنى سۆي ۋە تەن ۋە مىللەتنى سۆي،
دىن ھەم ۋە تەننى سۆيمىگەن ماڭقۇرتلاردىن قاقشما،
مەككىدە پاسقىمۇ بار، پارژدا باردۇر تەقۋادار،
قوپالمىساڭ بامداتقا گەر، يۇرت - ماكاندىن قاقشما،
بارمىقىڭغا بىر قاراپ، خالقنى گەر تونالمىساڭ،
قوي سوئال ئەقلىڭگە، زىنھار ئۇستازىڭدىن قاقشما.
ئەۋلاد ئۈچۈن ئىمان كېرەك، ھەم ھايا ۋىجدان كېرەك،
ئۆز - ئۆزۈڭگە قويغىن سوئال پەرزەنتىڭدىن قاقشما.
تىرىغاننى يىغار ھەر كىم، بۇ جاھان ئۆتتە جاھان.
قىلغىنىڭ يانسا ئۆزۈڭگە ھېچبىر كىشىدىن قاقشما.
كېتەر بولساڭ بۇ دۇنيادىن ھەقىقىي ئەركەك كەبىي،
يەڭنى تۇر، جەڭگاھقا چۈش، ئۇنىڭ - بۇنىڭدىن قاقشما.
بېلى بوشلار پەگادىدۇر، چىمپىيۇنلارغا مىدال،
چۈشمەي تۇرۇپ مەيدانغا سەن، «تەقدىر» ىڭدىن قاقشما.
تەۋسىيەدۇر پىقىردىن بۇ، ياز ئۇنى قەلبىڭگە سەن،
سەل قاراپ ئۆتسەڭ بۈگۈن، تاڭلا ئۆزۈڭدىن قاقشما.